

Βασιλική Ρόκου

Θεωρία Λαογραφίας

Γιάννινα

1991

Βασιλική Ρόκου

Θεωρία Λαογραφίας

Η Λαογραφία στο δρόμο της ιστορικής επιστήμης:
ένας θεωρητικός προβληματισμός

Γιάννινα
1991

Αντί προλόγου

Το ενδιαφέρον για τον άνθρωπο αποτέλεσε το λόγο της σύστασης των επιστημών του ανθρώπου και η διαφορετική προσέγγιση διαμόρφωσε τις περιοχές και τους τομείς της.. επι..στήμης. Οι αντίστοιχες μέθοδοι διαμορφώθηκαν ανάλογα με την οπτική γωνία και το κέντρο βάρους προς το οποίο προσανατολίστηκε το ειδικό ενδιαφέρον της έρευνας, όταν ήδη η ύλη της εποχής παρουσιαζόταν επεξεργάσιμη με αυτόν και όχι άλλον τρόπο. Καταλαβαίνουμε αυτό που περιέχουμε, όπως είπε ο Braudel, δίνοντας έτσι τη διττή όψη του προβλήματος: Η ανάγνωση των φαινομένων αποτελεί καταγραφή όσων η πνευματική μας υποδομή και η παιδεία μας επιτρέπει να κατανοήσουμε, ενώ κάθε εποχή έχει το κέντρο του βάρους των ενδιαφερόντων της σε χώρους αντίστοιχους με τα προβλήματά της. Να γνωρίζεις, σημαίνει ακόμα να αναγνωρίζεις, δηλαδή να καταλαβαίνεις τα πράγματα όχι μόνο τους, αλλά πάντα σαν εκδηλώσεις μιας γενικής κατηγορίας.

Η απόπειρα γραφής λοιπόν μιας θεωρίας της λαογραφίας συνιστά διαδικασία αναπαραγωγής στη σκέψη, ενός επιστημονικού γεγονότος που έχει συσταθεί με βάση το πλαίσιο των υποθέσεων, ως ιστορική πραγματικότητα, ως συνολική, ολοκληρωμένη μορφή πολιτισμού και ταυτόχρονα ως σφαιρική εικόνα κοινωνίας, που η οπτική της αντιμετώπισης αποτελεί το χαρακτηριστικό της εξειδίκευσης. Αυτό είναι το στίγμα της επιστήμης, που διαφοροποιεί τον προσανατολισμό της έρευνας, δημιουργώντας το αντικείμενο, τα θέματα και τη μέθοδο της προσέγγισης. Η υπόθεση και το σύνολο των θέσεων που κατακτήθηκαν μετά από την

αναζήτηση, την ανάλυση και την ερμηνεία τους, επιτρέπει την αξιολόγηση και την κατάταξη σε αντίστοιχα μοντέλα ως επιβεβαίωσή τους ή ακριβώς ως επαλήθευση των αποκλίσεων από το βασικό μοντέλο που κατασκευάστηκε για να απεικονίσει την υπό μελέτη πραγματικότητα.

Η θεωρία της λαογραφίας

Η Θεωρία της Λαογραφίας γεννήθηκε ταυτόχρονα με τη γέννηση και την εμφάνιση της επιστήμης, με την απαρχή της λειτουργίας της ως χώρου έρευνας και πρακτικής. Συνόδεψε τα κείμενα των πρώτων λαογράφων τη στιγμή που εισήγαγαν και εδραίωσαν την οπτική της και καθιέρωσαν το χαρακτήρα της ως εθνικής επιστήμης. Διαμορφώθηκε λοιπόν ως κείμενο προβληματικής και υποθέσεων εργασίας, ως μεθοδολογικές κινήσεις έρευνας, μελέτης και κατάταξης του υλικού, δηλαδή του περιεχομένου της επιστήμης αυτής που γεννιόταν στα πλαίσια της ευρωπαϊκής σκέψης, στο τέλος του 19 αι. Συνδέθηκε με "το έργο της λαογραφίας" και τους σκοπούς της, τα μέσα της έρευνας και τη μέθοδο και στηρίχτηκε στην παράδοση του τόπου και στη φιλολογική παιδεία των πρώτων λαογράφων την οποία χαρακτήριζε κυρίως η αναγωγή της στη γερμανική παράδοση και επιρροή. Θεωρία της Λαογραφίας σχηματίστηκε επίσης από την κρίση του επιστημονικού χώρου και από την αναγκαιότητα της υπέρβασής της, ζήτημα για το οποίο δημιουργήθηκε μεταξύ των λαογράφων της Ελλάδας (όπως και μεταξύ των ανθρωπολόγων της Ευρώπης) μια ανάλογη με τη σημασία του ζητήματος, συζήτηση. Αυτή απέδωσε απόψεις που σχηματίστηκαν ως εξισορρόπηση ανάμεσα στην παραδοσιακή λαογραφία και την ανανέωσή της.

Αν σήμερα επιχειρήσουμε να αναγνώσουμε τις υπάρχουσες θεωρίες της Λαογραφίας, θα κληθούμε να επανορθώσουμε την αίσθηση της αντιπαλότητας ανάμεσα στις διαφορετικές τάσεις. Θα διαπιστώσουμε ότι στις προθέσεις των συγγραφέων - ταυτίζονται με τους πρώτους λαογράφους και τους ιδρυτές της επιστήμης -, ενδημούν οι σχετικές με την ιδεολογία της εποχής εκτιμήσεις, μαζί με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα του κόσμου των ιδεών, τις επιστημονικές και ιδεολογικές τάσεις που εξυφάνθηκαν στον ιστό αυτών των παραμέτρων. Η θεωρία της Λαογραφίας, όπως οι θεωρίες των κοινωνικών επιστημών, υπαγορεύεται από τον ιδεολογικό προσανατολισμό του λαού που την ασκεί και την καλλιεργεί. Αν οι θεωρίες αυτές αναπτύχτηκαν, είναι γιατί η ιστορία των ιδεών βρέθηκε σε εξέλιξη όλο το 19 αι. Οι ιδεολογίες των λαών διήλθαν οδούς και τρόπους που ταυτίστηκαν ή διαφοροποιήθηκαν από τα συστήματα που τις παρήγαν, ως κατάφαση ή ως αντίθεση προς αυτά και ανάλογα με τη χρήση τους από τα στρώματα και τις κοινωνικές κατηγορίες που διαχειρίστηκαν την κουλτούρα και τον πολιτισμό.

Η κριτική της ελληνικής λαογραφίας, όπως και η σύνδεσή της με τους χώρους των άλλων κοινωνικών επιστημών, άρχισε από τη δεκαετία του 1970. Η κριτική λοιπόν που ακολούθησε τη θεωρία της λαογραφίας και βασίστηκε στην παράδοσή της και στην ιστορία της, πέρασε στο στάδιο της διεύρυνσης του αντικειμένου, με την ενσωμάτωση θεμάτων που κάλυπταν χώρους ευρύτερους από τον αρχικό, των μνημείων του λόγου, δίνοντας έμφαση στον υλικό βίο. Επειτα η λαογραφία πέρασε στην κριτική της θεωρίας, χωρίς να διαφοροποιήσει τη μέθοδο της προσέγγισης και τέλος επιχείρησε να ενσωματώσει τις μεθόδους των ανθρωπολογιών, που τις δανείστηκε από την ευρωπαϊκή κυρίως επιστήμη και τις μετέφερε στον ελληνικό χώρο της λαογραφίας.

Από μια ανάλογη επιστημονική ανησυχία προέκυψαν οι θεωρητικές απόψεις που διατυπώνονται στο βιβλίο αυτό, που διερευνά τη διαλεκτική των επιστημών, την επικοινωνία των μεθόδων και την επισήμανση των σημείων συνάντησης και σύμπτωσης των θεμάτων, του περιεχομένου, των μεθόδων και της ιδεολογίας των επιστημών του ανθρώπου.

Η θεωρία της λαογραφίας παρά το ότι αποτελεί κριτική στην παραδοσιακή λαογραφία, σημασιοδοτεί και αξιοδοτεί την ιστορικότητα της παραδοσιακής κοινωνίας και συνδέει τη θεωρία αυτή με την αντίστοιχη μεθοδολογία. Κατά συνέπεια ένα από τα ζητήματα που θα μας απασχολήσουν εδώ είναι η λαογραφία, ως επιστήμη του ανθρώπου σε σχέση με την ανθρωπολογία και την ιστορία, καθώς και η κριτική της εξέλιξης των σχέσεων τους που οδήγησε στην Ιστορική Ανθρωπολογία, περιεκτική στις έννοιες της οικονομίας, της κοινωνίας του πολιτισμού και της ιδεολογίας. Η Ιστορία της Ελληνικής Λαογραφίας αιτείται την εκ νέου ανάγνωσή της. Γιατί οι οξύτητες του πολιτικού βίου προκάλεσαν πόλωση στη χρήση της επιστήμης, αυτής που θα συνέδεε την ιστορία της παραδοσιακής κοινωνίας με τις ιδεολογίες και τις νοοτροπίες της και προσδιοριζόταν με τις σχετικές έννοιες του έθνους και του λαού.

Είναι αλήθεια ότι στην ιστορία της λαογραφίας, όπως και των άλλων κοινωνικών επιστημών, οι μελετητές του πολιτισμού γενικά παρουσίαζαν ερμηνευτική αδυναμία, ως προς την εξέλιξη και την ανάπτυξη του πολιτισμού. Όπως φαίνεται στην επισήμανση του Cl. Levi-Strauss, στην *Anthropologie Structurale*, 1958, σ.7, διατυπώθηκε ότι η εξέλιξη των φαινομένων είναι απρόβλεπτη, σε σχέση με την εξέλιξη των βιολογικών φαινομένων. Αλλά τότε ακόμη δεν είχε διαμορφωθεί η αντίληψη της έννοιας του χρόνου με την ιστορική διάσταση των διαρκειών, που προσέδωσε τη διάσταση της περιοδικότητας, των συνεχειών και των διακοπών των φαινομένων. Η έννοια της Μεγάλης Διάρκειας ερμήνευσε

την ιστορικότητά τους με βάση έννοιες-εργαλεία και παραμέτρους όπως η οικονομία, π.χ., πάνω στην οποία στηρίχτηκε η οργάνωση των κοινωνιών η οποία ανήγαγε το αντικείμενό της σε ευρύτερους επιστημονικούς τομείς, αναδιαρθρώνοντας έτσι την έννοια της ιστορικότητας των φαινομένων. Σύμφωνα με αυτά, οι αρχικές εκτιμήσεις για τους πρωτόγονους, τους βαρβάρους και τους πολιτισμένους έχει αναθεωρηθεί στη βάση της λειτουργίας των φαινομένων μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο της παρουσίας και της αναπαραγωγής τους, αρχή που μόλις η ιστοριογραφία των Annales και η διάκριση των διαρκειών του F.Braudel προσάρμοσε και ενσωμάτωσε στην "ενσυνείδηση" της ιστορικότητας των ερευνητών των κοινωνικών επιστημών. Αυτή η διάκριση εξουδετέρωσε τις αντιλήψεις των ανθρωπολόγων των διαφόρων θεωριών, που ερμήνευαν με προ-επιστημονικό ή εμπειρικό κριτήριο την ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών και των πολιτισμών τους ή αυτούς που δεν μπορούσαν να γεφυρώσουν τα κενά της έρευνας με παραδοσιακές λογικές εκτιμήσεις. Οι θεμελιωτές των κοινωνικών επιστημών, που αντανάκλούσαν την κυρίαρχη ή την κυριαρχημένη ιδεολογία, προσπερνούσαν αυτό που συνιστούσαν οι πληθυσμοί ως δημογραφικές μάζες, ως αγροτικός κόσμος, ως λαός, βιώνοντας την ατομική και συλλογική ιστορία τους, στο πλέγμα των σχέσεων ανάμεσα στις εποχές και στα συστήματα που τους οργάνωναν, φορείς του ίδιου του πολιτισμού και της παράδοσης.

Έτσι η προτίμηση και η απόκλιση προς την έννοια λαός, ή προς την έννοια κοινωνία, προς την έννοια εθιμική ζωή ή παραγωγή και παραγωγικές σχέσεις, αντανάκλούσε την κυρίαρχη τάση της εποχής, η οποία αποσκοπούσε στον προσδιορισμό της επιστήμης με κριτήρια σχετικά και αντίστοιχα με το υπάρχον κυρίαρχο ιδεολογικό σύστημα.

Η ιστορική κατεύθυνση της παραδοσιακής λαογραφίας

Είναι γνωστό ότι ολόκληρη η ελληνική λαογραφική φιλολογία, από την αρχή της εμφάνισής της διήνυσε το δρόμο της σηματοδότησης του χώρου της με βάση την έννοια της ελληνικότητας και την έννοια του λαϊκού πολιτισμού. Αλλά ο ιστορικοφιλολογικός χαρακτήρας της έρευνας είχε από την αρχή της σύστασής της τον ιστορικό προσανατολισμό ως παράμετρο της παρουσίας της.

Για την ιστορικότητα του νεοελληνικού βίου, έτσι όπως την αντιλήφθηκε ο επιστημονικός κόσμος της εποχής μετά την Επανάσταση, η Αλκη Κυριακίδη μας δίνει την άποψή της στη Θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας. Η θεωρία της γλώσσας που έχει αρχίσει να απασχολεί τον κόσμο του πνεύματος, επικεντρώνει το ενδιαφέρον της στο Δημοτικό Τραγούδι και στη μελέτη της Δημοτικής Ποίησης.

Στην έκδοση των Δημοτικών Τραγουδιών από τον Claude Fauriel στα 1824, επισημαίνεται, σ.69, η διττή φιλολογική και ιστορική λειτουργία της θεωρητικής άποψης της εποχής, για τον πολιτισμό που στηρίζεται στο σύστημα των συμβολικών αναπαραστάσεων της επικοινωνίας, όπως πραγματώνεται μέσα από τη γλώσσα. σ.70. Αλλά ακόμα περισσότερο, είναι η διείσδυση στον κόσμο των ιδεών και στη μυθολογία του νεοελληνικού χώρου, την οποία διαχειρίζονται οι ευρωπαίοι φιλέλληνες και περιηγητές, μέσα στο κλίμα του ρομαντισμού: Πρόκειται για τον απόηχο των τάσεων της Αναγέννησης, που επιβίωσαν μέσα στο κλίμα του Διαφωτισμού και εκκόλαψαν την έννοια της ρομαντικής αναβίωσης όλο το 19 αι. Το ζήτημα του δημοτικισμού που ακολούθως απασχόλησε τα ελληνικά γράμματα και την ελληνική κοινωνία, έκανε ευκολότερη τη στροφή της ελληνικής σκέψης στην υπόθεση του λαϊκού πολιτισμού.

Η διάκριση ανάμεσα στις αντιλήψεις των δύο κατηγοριών της ελληνικής διανόησης, για έναν περίπου αιώνα, εντοπίστηκε στην ενότητα της πνευματικής και πολιτιστικής ζωής της Ελλάδας. Πάνω στην έννοια της συνέχειας και της ενότητας, που αποτέλεσαν αίτημα του νέου ελληνισμού, η απόσταση ανάμεσα σ' αυτούς που στηρίχτηκαν στην ενότητα της γλώσσας και σ' αυτούς που επένδυσαν στην κοινή καταγωγή, διαρθρώθηκε η φιλολογική λαογραφία των μνημείων του λόγου και η αρχαιολογική λαογραφία των μνημείων και των φαινομένων της παραδοσιακής ζωής. Με τον τρόπο αυτό έχουμε ήδη περάσει σε μια άλλη αντίληψη για τη νεοελληνική ζωή και το ενδιαφέρον της Λαογραφίας προσανατολίζεται σε θέματα για τα οποία διαμορφώνει και την οπτική της προσέγγισης. σ. 89

Η ανασύσταση του παρελθόντος, όπως έχει επιχειρηθεί από το Ν.Πολίτη, σ.91, έχει τη μορφή του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού: όπως τον απέδωσε η μελέτη των ιδίων ρομαντικών κύκλων, εκφρασμένων στην αρχιτεκτονική με το νεοκλασικισμό, την ίδια στιγμή που παρέβλεπαν τη σημαντική ιδιαιτερότητα της παράδοσης η οποία εγγραφόταν στην εποχή. Η ιστορική διάσταση της λαογραφίας του Ν. Πολίτη εμφανίζεται να συνδέει τον ελληνισμό σε μια μακρά διάρκεια παρουσίας των φαινομένων, ενώ ταυτόχρονα διατυπώνει το εθνολογικό του ενδιαφέρον για τα ίδια φαινόμενα σε παγκόσμια κλίμακα.

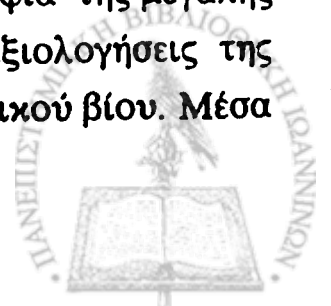
Πως ενσαρκώνεται η ιδέα του αρχαίου ελληνικού στη δυνείδηση του νεοελληνικού κόσμου των λογίων, μας πληροφορούν οι ιστορικοί της λαογραφίας. Ο Στ.Κυριακίδης μας λέει ότι πριν από το Ν. Πολίτη, οι σχολιαστές του αρχαίου κόσμου, που αναζητούσαν την ερμηνεία του στον νεοελληνικό κόσμο, κατέγραψαν, από το 12 αι. ακόμα, πληροφορίες για τη ζωή των πληθυσμών, κάνοντας αυτό που θα ονομάζαμε λαογραφία της Βυζαντινής εποχής. Όπως οι πληροφορίες του Ευστάθιου της Θεσσαλονίκης, που επιμελήθηκε ο Φαίδων Κουκουλές, για την καθημερινότητα της εποχής,

που αντανακλούσε τη μεγάλη συνέχεια της αρχαιότητας και του Ομήρου. Η επιστήμη της Λαογραφίας, στον άξονα της μελέτης του αρχαίου κόσμου, λειτούργησε εις όφελος της κλασικής φιλολογίας, σ.94. Αλλωστε ο προσανατολισμός και η παιδεία των ελλήνων λαογράφων είναι φιλολογική, μέχρι σήμερα. "Από την αρχή, το είδωλο της ελληνικής λαογραφίας σχηματίστηκε στο κάτοπτρο της κλασικής φιλολογίας", επισημαίνει η Αλκη Κυριακίδη, σ.95. Εξάλλου η ανάπτυξη της ελληνικής λαογραφίας συσχετίστηκε με την προσπάθεια της διατύπωσης της έννοιας της ελληνικότητας σε μια κρίσιμη εποχή που η πρόταση της εθνικής ταυτότητας μπορούσε πολύ εύκολα να αμφισβητηθεί, στα πρώτα μεταεπαναστατικά χρόνια.

Έχει ήδη διαμορφωθεί λοιπόν η διάσταση της επιστήμης, με κριτήριο τη συνέχεια -την εξέλιξη, ακριβέστερα- των φαινομένων, ενώ η εποχή περιορίζει την έρευνα στη μελέτη της αρχαιότητας και στη συνέχεια του εθνικού ελληνικού βίου. Αυτό που λείπει αυτή τη στιγμή από την έρευνα είναι η σαφής διάκριση ανάμεσα στη συνέχεια και στην εξέλιξη, που αποτέλεσε ειδοποιό διαφορά της παραδοσιακής ανθρωπολογίας και λαογραφίας και της μοντέρνας ιστορικής ανθρωπολογίας και λαογραφίας.

Για την ελληνική πραγματικότητα, η λαογραφία είναι επιστήμη ιστορική. Ο ιστορικός χαρακτήρας της έγκειτο στην αναδίφηση των ιστορικών, γραπτών ή προφορικών πηγών, όπου αναζητήθηκε η εθνική ταυτότητα ως κυρίαρχο και μείζον ζήτημα που θα συνέδεε τη φιλολογική έρευνα με το αντικείμενο και το περιεχόμενο της μελέτης του ελληνικού λαού. Επομένως έχει έναν χαρακτήρα και μια προέλευση "εθνογραφική". Η ελληνική σκέψη του περασμένου αιώνα και των αρχών του δικού μας βρήκε τον άξονα της ελληνικότητας και της συνέχειας για να δομήσει τη λαογραφία της μεγάλης διάρκειας, ενώ ο χαρακτήρας της περνούσε μέσα από τις αξιολογήσεις της συνέχειας και της αυθεντικότητας του ελληνικού πνευματικού βίου. Μέσα

στο ίδιο πλέγμα της νεοελληνικής ιδεολογίας, η επιστροφή στις ρίζες, ή στις πράξεις και στο βίο του ελληνικού λαού, αποτέλεσε έκφραση του γενικού ιδεολογικού μοντέλου της εποχής και της εξέλιξής του.

Η ελληνική λαογραφία διαμορφώθηκε την ίδια στιγμή που διαμορφωνόταν και η ελληνική συνείδηση. Πρόκειται για αναφορά και κατεύθυνση ιδεολογική την οποία θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως ελληνική ιδιοτυπία, που αναδύθηκε ανάμεσα στο διαφωτισμό και το ρομαντισμό. Από αυτή έλλειπε ο χρόνος, η έννοια των κοινωνικών παραγωγικών σχέσεων και η οργανική σύνδεσή τους με τον κόσμο που τις βίωνε και τις αναπαρήγε μέσα στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο. Σ' αυτό το κλίμα λειτούργησαν οι λαογράφοι. Κατέγραψαν τη μεγάλη συνέχεια της πνευματικής δημιουργίας, των ηθών και των εθίμων, που κυριαρχώντας στη ζωή του ελληνικού λαού, κατοχυρώθηκαν στο ρυθμό της αναπαραγωγής τους. Η μεγάλη συνέχεια θεωρήθηκε αναλλοίωτη και ανεπηρέαστη και ως ένα σημείο δεν αμφισβητήθηκε ούτε από το σιωπηλό ενδοελληνικό διάλογο που άρχισε πάνω στο ζήτημα της θεωρίας της λαογραφίας. Ακόμα και η προοδευτική αντίληψη για το λαό δε μπόρεσε να απαλλαγεί από τη ρομαντική ιδεολογία, που συμβάδιζε εξάλλου με την οικονομική εξέλιξη της Ελλάδας:

Ο νεοελληνικός κόσμος είχε αρχίσει να σχηματίζεται στον αστερισμό μιας ανάπτυξης που έθετε την ύπαιθρο και τον αγροτικό πληθυσμό στην ακτίνα της μεγάλης πόλης. Ήδη ο σχηματισμός της πρωτεύουσας έθετε ζητήματα υπανάπτυξης και καθυστέρησης της υπαίθρου, από τα μέσα του 19 αι. Η αγροτοποίηση που δεν ανέπτυξε την ύπαιθρο και η αγροτική έξοδος του πληθυσμού της, διαμόρφωσαν άλλη πραγματικότητα από αυτή που η λαογραφία είχε ως αντικείμενό της, μέχρι τότε, ενώ η αυστηρή γερμανική επίδραση κρατούσε την επιστήμη στα πλαίσια του ρομαντισμού που εκφραζόταν στη σύνδεση της ιστορικότητας του ελληνικού κόσμου με την

κληρονομιά της ελληνικής συνέχειας. Και δώ η έννοια της αδιαμφισβήτητης αρχαιολογείας μας έδινε μια ιστορικότητα που πολύ λίγο μπορούσε να απεικονίσει τα πραγματικά προβλήματα του νεοελληνικού κόσμου. Αυτά τα προβλήματα και αυτά τα ζητήματα δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ούτε της επίσημης ιστορίας του νεοελληνικού έθνους, αλλά ήρθαν στην επιφάνεια με την ιστοριογραφία των πρώτων σοσιαλιστών και ακόμα αργότερα, μετά τη μεταπολίτευση, αποτέλεσαν αντικείμενο της επίσημης ελληνικής ιστοριογραφίας. Η ιστορική έρευνα και η ιστοριογραφία μας έδωσαν την εικόνα της υπαίθρου με σαφείς οικονομικές ενδείξεις, με ακριβέστερα χρώματα και δείγματα της κοινωνικής, της πολιτικής και της πολιτισμικής πραγματικότητάς της. Έτσι, με αυτό τον τρόπο άρχισε να σχηματίζεται και στη λαογραφία, η αναγκαιότητα μιας άλλης οπτικής για τη διερεύνηση του κόσμου της υπαίθρου. Παρατηρήθηκε ότι η παραδοσιακή κοινωνία, ο αγροτικός κόσμος, ο κόσμος της υπαίθρου, ο ελληνικός λαός, ζούσε τον οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό του και αυτό δεν μπορούσε να διαφύγει από την επιστημονική όραση μιας λαογραφίας που θα ήθελε να μιλήσει για το χαρακτήρα αυτού του κόσμου, για τις αναπαραστάσεις του πολιτισμού του και τη διαμόρφωση της δικής του μυθολογίας που απέκλινε από την παραδοσιακή. Αν λοιπόν η λαογραφία στη γέννησή της αποτέλεσε προϊόν προβληματισμού-ανάγκης και παρεπόμενο- της κυρίαρχης εθνικής ιδεολογίας της εποχής, φάνηκε σήμερα ότι το ίδιο περιεχόμενο δεν επαρκούσε για να τροφοδοτήσει την επιστήμη. Η μετάθεση της εθνικής ιδεολογίας (με το ειδικό περιεχόμενο του μεγαλοϊδεατισμού) στο επίπεδο του οικονομικού, του κοινωνικού και του πολιτισμικού (στο πλαίσιο ενός συστήματος προοδευτικών ιδεών), αποτέλεσε και το σημείο που απαιτούσε τη διερεύνησή του, την ανάλυση και την ερμηνεία του για να συνδεθεί με την παραγόμενη μοντέρνα ιδεολογία που αντιστοιχεί στην εξέλιξη του νεοελληνικού κράτους.

Η ιδεολογία της σύστασης της λαογραφίας των αρχών του εθνικού ελληνικού κράτους, σήμερα έχει αναιρεθεί από την ιστορική επιστήμη και την πολιτική διαδρομή του ελληνικού κόσμου. Η ίδια εθνικιστική ιδεολογία έχει αναθεωρηθεί από την ιστορική πραγματικότητα της Ελλάδας των τελευταίων 60 χρόνων. Ψευδοπροβλήματα μοιάζουν να είναι σήμερα οι εντάσεις γύρω από τις εθνικές ταυτότητες που είχαν σαν κέντρο τους την εθνική προέλευση και τροφοδότησαν για πολύ το αντικείμενο και κυρίως την ιδεολογία της λαογραφίας. Αυτό που η μεγαλοϊδεατική λαογραφία ονόμαζε λαός, σήμερα μπορεί να ονομαστεί με όρους που τον αξιολογούν ως έννοια οικονομικής σημασίας, δημογραφικής, κοινωνικής, ιστορικής. Η κοινωνία είναι η αστική και η αγροτική, της πόλης και της υπαίθρου, είναι οι πληθυσμοί, οι ομάδες. Δεν είναι οι μεγάλες ιδέες, αλλά η καθημερινότητα και ο πληθυσμός, οι συμπεριφορές και οι νοοτροπίες, που αποτελούν τον εννοιολογικό εξοπλισμό της μοντέρνας λαογραφίας. Θα επέμενε λοιπόν η λαογραφία να αναπαράγει τον εαυτό της και όταν ακόμα είχαν ατονήσει οι λόγοι που την προκάλεσαν;

Ωστόσο η λαογραφία δεν μπόρεσε εύκολα να ξεπεράσει την παραδοσιακή δομή της σκέψης της και επέμενε σε μια αναπαραγωγή του ιδεολογικού μοντέλου παλιότερων εποχών. Ο λόγος της ταυτότητας κράτησε ένα μεγάλο μέρος λαογράφων στους κόλπους της παράδοσης, ενώ ο φόβος της αμφισβήτησης και της αναίρεσης έθετε το αίτημα της αναπαραγωγής της ιδεολογίας της σε διαρκή ισχύ και εφαρμογή. Η κριτική είχε εισχωρήσει στον κόσμο της λαογραφίας, αλλά αυτό που δεν ολοκληρώθηκε ποτέ ήταν το ζήτημα της μεθοδολογίας και η κατάθεση μιας προβληματικής. Το ζήτημα της προβληματικής το έθεσαν και το εξειδίκευσαν πρώτοι οι ιστορικοί και στην ευρωπαϊκή επιστήμη και στην ελληνική ιστοριογραφία, επιτελώνοντας μία από τις σημαντικότερες κατακτήσεις στην ιστορία της ιστορίας. Ο όρος λαογραφία στάθηκε δεσμευτικός για την εξέλιξη της επιστήμης. Όσο

εύκολα άλλαξαν οι ευρωπαϊκές σημάνσεις, τόσο η ελληνική λαογραφία κράτησε το λόγο της, για να μη διαφοροποιηθεί ποτέ από την οπτική της αρχικής εκκίνησής της, που την καθιέρωσε, έμμεσα ως επιστήμη του ανθρώπου και άμεσα ως εθνική επιστήμη του "λαϊκού πολιτισμού".

Η διεπιστημονικότητα είναι η ιδεολογία του 20 αι.

Σήμερα όμως, που η αμφισβήτηση του περιεχομένου της λαογραφίας και η ανασηματοδότηση του αγροτικού κόσμου συνεχίζονται και διασαφηνίζονται έννοιες που έχουν σχέση με την έννοια του λαού και του λαϊκού πολιτισμού, η επισήμανση της ιστορικότητας των πολιτισμικών φαινομένων των κοινωνιών και η συνεξέτασή τους στο ιστορικό τους πλαίσιο μοιάζει να είναι επιτακτική. Σήμερα στις νεώτερες μελέτες έχουν αναφανεί οι τάσεις ανασηματοδότησης του περιεχομένου και των μεθόδων της λαογραφίας, της διεύρυνσής της στη βάση των διεργασιών και των εξελίξεων που συνέβησαν στον τομέα των κοινωνικών επιστημών και του προσανατολισμού τους προς την ανθρωπολογική διάσταση που συνδέεται με την ιστορικότητα των κοινωνιών: τις ιδιαίτερες σε κάθε ιστορική περίοδο οικονομικές κοινωνικές και πολιτισμικές παραμέτρους της. Οι μελετητές της ιστορίας της ιστορίας, της ιστορίας της λαογραφίας και της ιστορίας της ανθρωπολογίας, ανιχνεύουν τα σημεία της διαφοροποίησης ή της σύγκλισης, για να φτάσουν στον κοινό παρονομαστή τους που είναι ο άνθρωπος και να επισημάνουν τα σημεία της συνάντησης των επιστημών του ανθρώπου, πράγμα που συνιστά διαρκή κριτική εκ μέρους του κόσμου των τριών επιστημών, των ιστορικών, των λαογράφων και των ανθρωπολόγων. Την εξέλιξή τους την επιβεβαιώνει η διαδρομή στην ιστορία της καθε επιστήμης που είχε ως αφετηρία την εμπειρική

προσέγγιση, πέρασε στις εξειδικεύσεις και έφτασε στην έννοια του συνολικού, έτσι ακριβώς όπως ήταν και ο αρχικός τους στόχος, μόνο που τώρα ο χώρος αυτός είναι γεμάτος απο θεωρητική γνώση και έχει αναχθεί στη σφαίρα του επιστημονικού.

Τα τελευταία χρόνια οι εθνολόγοι που ενστερνίστηκαν και υιοθέτησαν την άποψη της διαλεκτικής σχέσης των φαινομένων, αφού έφτασαν στη συνείδηση της πολλαπλότητας και της πολυεπιστημονικής προσέγγισης, προχώρησαν ως την αναθεώρηση των μεθόδων της προσέγγισης των φαινομένων που μελετούσαν και στην εξέτασή τους στην προοπτική της ιστορίας, προσεγγίζοντας έτσι την ίδια την ιστορία και τις επιμέρους συγγενείς επιστήμες. Η διαλεκτική των κοινωνικών επιστημών αξιοδοτήθηκε και ευνοήθηκε και από τη μεριά των ιστορικών. Η ιστορία συναντήθηκε με την εθνολογία, κατέξοχή κοινωνική επιστήμη, ώστε με τον τρόπο αυτό να γονιμοποιήσει και καθεμιά απ' αυτές να διδαχθεί, να μελετήσει και να υιοθετήσει κοινές πρακτικές και παράλληλες μεθόδους έρευνας. Όλες οι κοινωνικές επιστήμες, συγκλίνοντας και ταυτιζόμενες στο σημείο της παραδοχής της διαλεκτικής σχέσης των φαινομένων στο χρόνο, διαπίστωσαν ότι με τη συνεργασία τους είναι εφικτή η κατέλκυση ταυτόχρονα περισσότερων προσδιοριστικών παραμέτρων και σχέσεων, κοινών για όλες τις επιστήμες, η τουλάχιστο δόκιμων και εύχρηστων απ' όλες, αποτελεσματικών στη χρήση τους για την ερμηνεία των φαινομένων. Η γόνιμη αυτή σύμπτωση δεν υπήρξε τυχαίο γεγονός αλλά απαύγασμα των ευρύτερων ζυμώσεων στο χώρο της ιστορίας, των ανθρωπολογικών επιστημών, της φιλοσοφίας. Η συνεξέταση της εξέλιξης των κοινωνικών επιστημών διαγράφει την κοινή διαδρομή τους μέσα στους "μαρξιστικούς ορίζοντες " και αυτό ισχύει για όλες τις ανθρωπιστικές επιστήμες, με κύριο εκπρόσωπο τη μοντέρνα ιστορία.

Η θεωρία που επηρέασε τη φιλοσοφική σκέψη του 19 αι. και κυριάρχησε, επενεργώντας, στα κινήματα της δυτικής ευρωπαϊκής σκέψης όλο τον 20 αι., ήταν η θεωρία του ιστορικού υλισμού.

Οι διανοητικές διεργασίες των φαινομένων της οικονομικής ζωής των πληθυσμών και της κοινωνικής τους αντιστοιχίας ή αναντιστοιχίας, απέδωσαν στις κοινωνικές επιστήμες το φάσμα των επιστημονικών διεργασιών, οι οποίες αντανakλούσαν το βαθμό της εξέλιξης της επιστήμης και το είδος της μεθοδολογίας τους. Έτσι στη μεταπολεμική Ευρώπη διαρθρώθηκαν οι κατευθύνσεις και οι προσανατολισμοί που στηρίχτηκαν στην μαρξιστική οπτική, στη μεθοδολογία και στην ανθρωπιστική αντίστοιχη ιδεολογία.

Στα 15 πρώτα χρόνια του αιώνα μας η μαρξιστική οικονομική σκέψη άνθισε σε όλη σχεδόν την Ευρώπη, τη Γερμανία, την Αυστρία, τη Ρωσία. Η σκέψη αυτή συνοδεύτηκε από την πολιτική θεωρία, για την οποία δεν υπήρχε μια ορολογία. Χρειάστηκαν διεργασίες και επεξεργασίες των όρων και των εννοιών, ώστε να διαρθρωθεί η θεωρία και η πράξη της μαρξιστικής πολιτικής, που με τη σειρά της επενήργησε στο επίπεδο των κοινωνικών επιστημών, μετά το τέλος του 2ου παγκοσμίου πολέμου. Ο μαρξισμός έγινε η ασχολία των επαγγελματιών φιλοσόφων, ενώ γύρω στο 1920 απομακρύνθηκε από τη θεωρητική αντιμετώπιση των σημαντικών οικονομικών ή πολιτικών προβλημάτων, σχετικών με την κίνηση του τρόπου παραγωγής και τους νόμους της (Πέρυ Αντερσον, ο δυτικός μαρξισμός, σ.29). Ο δυτικός μαρξισμός ξεπερνούσε το πρόβλημα της μεθόδου, την οποία θα όφειλε να χρησιμοποιήσει στο πολιτικό επίπεδο για να εξετάσει θέματα ουσίας, παραμένοντας σε ζητήματα μελέτης της υπερδομής, που δεν ήταν ούτε το κράτος, ούτε οι νόμοι, όσο αντιθέτως ήταν η κουλτούρα. Πανω απ' όλα η Τέχνη: η λογοτεχνία, η αισθητική, η μουσική. Για την ιστορία του δυτικού μαρξισμού, ο τελευταίος από τους διανοητές

που άγγιξε τα ζητήματα της ταξικής πάλης, ήταν ο Γκράμσι, σ.126, ενώ ο ίδιος στο έργο "διανοούμενοι και κουλτούρα", διατυπώνει ακριβώς αυτή την τάση ανάμεσα στην πολιτική, την οικονομία και την αισθητική. Παρόλο που ασχολήθηκε κυρίως με ζητήματα υπερδομής, είδε την αυτονομία και την αποτελεσματικότητα των πολιτισμικών υπερδομών σαν ένα πολιτικό πρόβλημα. Ο Altousser εξάλλου συνεχίζει αυτή τη γραμμή στο επίπεδο της μελέτης των νοητικών υπερδομών. Την ίδια εποχή οι θεωρίες της αισθητικής καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος στην γενική πνευματική παραγωγή, ανάμεσα στις θεωρίες της λογοτεχνίας και στην προϊούσα ανάπτυξη του δομισμού και της σημειολογίας. Οι "θεωρίες των επιστημών" στοιχειοθετούνται βασιζόμενες στην αντίληψη της διαλεκτικής των επιστημών, υπό την επίδραση του μαρξισμού. σ.130-131, που άρχισε να δημιουργεί την παράδοση των θεωρητικών συστημάτων προς την κατεύθυνση της κριτικής. Έτσι η κριτική μας έδωσε την έννοια της ιδεολογίας, σχεδόν όπως την προσδιόρισε ο Altousser, σ.139, σαν συνέχεια της φροϋδικής αντίληψης της "αιωνιότητας του ασυνειδήτου", θεωρώντας την ιδεολογία σαν ένα ασυνείδητο σύστημα προσδιορισμών, παρά μια μορφή συνείδησης, όπως συνήθως θεωρείται.

Η ιδεολογία είναι η συνδετική δύναμη της κοινωνικής ενότητας, σε κάθε ιστορική περίοδο. Αλλά καθώς τα άτομα βρίσκονται εγκλωβισμένα μέσα στις δομές των επάλληλων συστημάτων που απαρτίζουν τη ζωή των ανθρώπων, και οι οποίες φαίνονται ασαφείς στους ίδιους, ή ακατάληπτες, αυτοί οι ίδιοι αδυνατούν να επιληφθούν της αποδέσμευσής τους από αυτή.

Η επίδραση του μαρξισμού στην Ιστορία υπήρξε αποφασιστική. Στη Γαλλία η σχολή των Annales αφομοίωσε και διέδωσε την κοινωνική διάσταση της θεωρίας και τις έννοιες στις οποίες στηρίχτηκε η οικονομική ανθρωπολογία, όπως και οι άλλες κοινωνικές επιστήμες, μετά το γόνιμο μπόλιασμα με την οικονομική και την κοινωνική ιστορία. Αλλά στη

"δυναμική του καπιταλισμού" ο F.Braudel, στο ομώνυμο βιβλίο του (Artaud, 1985), σ.11, θεωρεί ότι οικονομική ιστορία είναι η συνολική ιστορία των ανθρώπων, κοιταγμένων από μια ορισμένη άποψη, όπως αυτή των ισορροπιών και των ανισορροπιών που σχηματίζονται ανάμεσα στους δύο κόσμους: τον σχεδόν αυτόνομο της υπαίθρου, που, στην προκαπιταλιστική μορφή, διαθέτει ταυτόχρονα την σφριγηλότητα και την ακινησία μιας στοιχειώδους οικονομίας, με εγχειρήματα περιορισμένα αλλά ενεργά σαν μια μοντέρνα ανάπτυξη. Τον κόσμο της υπαίθρου στα χωριά του, που ζούν σχεδόν αυτόνομα, σχεδόν αυταρχικά. Και τον κόσμο μιας οικονομίας της αγοράς, ενός καπιταλισμού εξαπλωμένου, που αναπαριστά και κατασκευάζει το δικό μας κόσμο. Και οι δύο κόσμοι, μακριά ο ένας από τον άλλο, ερμηνευτικοί ο ένας για τον άλλο.

Η ανθρωπολογία που κληροδότησε ο Διαφωτισμός έχει την έδρα της στη Γαλλία, που κάτω από την επίδραση του Durkheim, απο το 1940-50 βρίσκεται σε διαρκή διαλεκτική με όλες τις άλλες κοινωνικές επιστήμες και σε διαρκή αναθεώρηση και εξέλιξη. Σήμερα στην Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales οι ανθρωπιστικές επιστήμες διδάσκονται ως συλλογικές πολιτισμικές συμπεριφορές και κοινωνική ιστορία των πολιτισμικών μοντέλων, παρουσιάζοντας τα σύγχρονα προβλήματα της πολιτισμικής ιστοριογραφίας. Οι ιστορικοί εξάλλου, μελέτησαν κυρίως τα φαινόμενα της παραγωγής στον τομέα της οικονομίας, της κοινωνίας και της κουλτούρας, τις σχέσεις των κανόνων (*normes*) και των πρακτικών που προσαρμόζονται ή που συγκρούονται στους δύο χώρους. Γι' αυτό η προσοχή επικεντρώθηκε στις μορφές της υλικής κουλτούρας και της πνευματικής, που έθεσε στο προσκήνιο τις διάφορες απόψεις της οικειοποίησης των αντικειμένων ή των κειμένων, των κατηγοριών ή την τεχνική γνώση. Βοηθώντας τους φοιτητές να βρουν μια μνήμη των παραδόσεων που έχουν κληρονομήσει, καλούνται

να σκεφτούν πάνω στις κοινωνικές και πνευματικές συνθήκες της ανάδυσής τους. Στην Ιστορία τα ζητήματα της ιστοριογραφίας και της ιστορικής προβληματικής που προωθούν το ζήτημα της έννοιας της ιστορικότητας και τη διάκριση ως προς το *Ancient Regime*, καταλαμβάνουν μεγάλο μέρος. Ανάμεσα στην ιστορία του παρελθόντος και την ιστορία του παρόντος (Pierre Nora) η ιδεολογική χρήση της μνήμης, η διερεύνηση των αρχείων, η ανάγνωση και η επανεξέταση των θεμάτων, αλλά και η διεπιστημονική τους προσέγγιση, αποτελούν το μείζον επιστημολογικό ζήτημα. Πάνω στο ζήτημα των γενεαλογιών η γαλλική σχολή προχώρησε σε μια επανεξέταση των δεδομένων της δημογραφίας αλλά με τη συνδρομή και των άλλων κοινωνικών επιστημών, συνθέτοντας τον επιστημονικό χώρο της εξέτασης του κοινωνικού. Η σπουδή των πληθυσμών του παρελθόντος επιβάλλει τη διερεύνηση των πηγών, κυρίων των ονομαστικών, όσων μάλιστα ολοκληρώνονται κατά περιπτώσεις, ενώ συμβάλλει στην έρευνα της κοινωνικής ιστορίας. Η Ιστορική Δημογραφία, που, μετά την ίδρυσή της κατά την οποία κυριάρχησε η εξέταση των πηγών της δημογραφίας και των πληθυσμικών ζητημάτων, πέρασε στην αξιοποίηση των γενεαλογιών και στην χρήση τους για τη διερεύνηση του κοινωνικού χώρου στον οποίο έζησαν οι πρόγονοί μας. Στην ίδια γραμμή ο Jean-Pierre Bardet αφιερώνει τα μαθήματά του στις τεχνικές της ανάλυσης που εφαρμόζει η ιστορική δημογραφία. Το ζήτημα των τεχνικών της ανάλυσης συμπληρώνουν και άλλοι δημογράφοι, στο ίδιο τμήμα της *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales*. Ο Maurizio Gribaudi επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στη σημαντική για την ανάλυση του κοινωνικού χώρου και των κοινωνικών σχέσεων, έννοια του δικτύου, του ιστού. Οι βιογραφίες σταθμίζονται στα δίκτυα και σύμφωνα με κείμενα ιστορικών, ανθρωπολόγων και κοινωνιολόγων που έχουν ήδη κατασκευάσει μοντέλα ή έχουν προτείνει σχήματα γύρω από την έννοια, ενώ αξιοποιούνται, εκτός από τις βιογραφίες, οι συνεντεύξεις, οι νοταριακές πηγές κ.λ.π. Η Ιστορία και η Ανθρωπολογία καταθέτοντας τον κοινό προβληματισμό για τη διαμόρφωση

του χώρου και της επικράτειάς τους, προσπαθούν να διαρθρώσουν τα μεθοδολογικά τους εργαλεία. Ανθρωπολόγοι όπως ο M. Eliade και ο G. Dumézil επανεξετάζονται στην προοπτική της σύστασης των κοινωνικών επιστημών που στηρίζεται στην θρησκευτική γνώση, για να μας οδηγήσουν στο χώρο της μυθολογίας και των άλλων παραδοσιακών θεμάτων της εθνολογίας και της ανθρωπολογίας, επανακάμπτοντας στους παλιότερους δρόμους των επιστημών και των μεθόδων τους.

-Ο αγροτικός χώρος αποτελεί ζωτικό ζήτημα έρευνας και η μελέτη του έχει διαμορφώσει κριτικές μεθόδους και διεπιστημονικές προσεγγίσεις. Οι τεχνικές, οι καλλιέργειες, οι βιοτεχνίες, τα εργαλεία και τα μέσα της κατασκευής, οι τρόποι και οι μέθοδοι της διάρθρωσης του υλικού κόσμου που αποδίδουν τις όψεις της υλικής ζωής, αποτελούν θέματα των ιστορικών και των ανθρωπολόγων. Εδώ γίνεται προσπάθεια να ανασυντεθεί κριτικά η ισχύς της ιστορίας των τεχνικών και των παραδοσιακών μηχανισμών με τους οποίους λειτουργούσε η παραδοσιακή κοινωνία. Φτάνουμε έτσι στους πολιτισμούς, μάλιστα τους αγροτικούς, κατεξοχή αντικείμενο της ανθρωπολογίας. Εδώ οι οπτικές μιας κοινωνικής ιστορίας του υλικού πολιτισμού και της πνευματικής ζωής, επικεντρώνονται σε επιμέρους και σε γενικά ζητήματα της ανθρώπινης παραγωγής. Η υλική παραγωγή και τα ζητήματα των σχέσεων της παραγωγής, της κατανάλωσης και της κατανομής, που επέφεραν κοινωνικές ανισότητες στην παραδοσιακή κοινωνία, προχωρούν στη σύνδεσή τους με το θεσμικό πλαίσιο, κάτι που και μείς έχουμε ήδη επισημάνει, ως επιστημολογική αναγκαιότητα, εξ αιτίας της μεγάλης σημασίας που αποδείχτηκε να έχει για την οργάνωση της δικής μας παραδοσιακής κοινωνίας της Τουρκοκρατίας, το θεσμικό οθωμανικό πλαίσιο της οργάνωσης της παραγωγής. Η οργάνωση του προβιομηχανικού χώρου, οι μορφές, οι δομές, οι λειτουργίες, το περασμά από τον αγροτικό χώρο στην πόλη, αποτελούν ζητήματα της σύγχρονης έρευνας. Η πολεοδομική έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες είναι μια σειρά

από ενδιαφέροντα έργα που βγαίνουν από τις διάφορες κοινωνικές επιστήμες, σε περισσότερες χώρες, από τις αρχές του αιώνα μέχρι τα νεώτερα χρόνια.

Ο B.Lepetit διαπραγματεύεται την έννοια του χώρου και τη θέση των κοινωνιών, κυρίως στον προβιομηχανικό χώρο του 18 αι.-19 αι. Ο χώρος είναι αντικείμενο διαφορετικών αναπαραστάσεων τόπος κοινωνικών πρακτικών, πολλαπλών ανακατατάξεων. Οι διαχωρισμοί τους επιτρέπουν να κατανοήσουμε πως αρθρώνονται οι χρόνοι της ιστορίας και αλλάζουν τους εδαφικούς σχηματισμούς ως σχηματισμούς του χώρου. Η έννοια της κλίμακας, ο οικονομικός χώρος, η πολεοδομική ιστοριογραφία η έννοια των διαδικασιών, των νοητικών αναπαραστάσεων του χώρου και η αστική ιστοριογραφία.

Ο J.Revel εξετάζει τις συλλογικές πολιτισμικές συμπεριφορές και την κοινωνική ιστορία των πολιτισμικών μοντέλων. Παρουσιάζει τα σύγχρονα προβλήματα της πολιτισμικής ιστοριογραφίας. Ο Alb.Tenenti εξετάζει την κοινωνική ιστορία της ευρωπαϊκής κουλτούρας του 17 αι. και του 18 αι. ενώ ο Ph.Braunstein την αντιμετωπίζει από τη σκοπιά του ως "τεχνικές, οικονομίες, κοινωνίες του Μεσαίωνα". Η πολιτική ζωή, η πολιτική στάση και η εικόνα του πλήθους βρίσκονται στα ενδιαφέροντα της πολιτικής ανθρωπολογίας και της ιστορίας, συνεχίζοντας τις πρώτες ανθρωπολογικές θέσεις των "πολιτικών ανθρωπολογιών" του G. Balandier και του J. Copan. Έτσι, η θέση και η στάση των διανοουμένων στην πολιτική ζωή των κοινωνιών, που διακρίνεται στους χώρους, στα έθιμα και στις πολιτισμικές και κοινωνικές πραγματικότητες, οδηγούν σε μια θεωρητικοποίηση του φαινομένου που έχει τη ρίζα του στο Διαφωτισμό και απέκτησε πολλαπλές μορφές σε διαφορετικούς χώρους, στη διάρκεια της πολιτισμικής ζωής τους.

Ο Μεσογειακός κόσμος εξετάζεται από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα, σύμφωνα με τις κατανομές τους στις μεγάλες αυτοκρατορίες και τα θεσμικά

πλαίσια της οργάνωσής του, σε τομείς της οικονομικής, της κοινωνικής και της πολιτισμικής δομής του και στην προβολή των ιστορικών διαρκειών των φαινομένων. Ο Vidal - Naquet και η ομάδα της ανθρωπολογίας της αρχαίας πόλης, ο A. Gillou για την ιστορία και την κοινωνία του Βυζαντίου και ο M. Aymard αναφέρεται στην κοινωνία της Μεσογείου της μοντέρνας εποχής, κάνοντας κριτική της ιστορικής οικονομίας και ρίχνοντας φώς στις κοινωνίες και στην έννοια της κοινωνικότητας του μεσογειακού κόσμου.

Αυτό που οι γάλλοι ονομάζουν ιστορική ανθρωπολογία έχει σχέση με τη δική μας λαογραφία των μνημείων του λόγου, όπως αυτή ασκήθηκε από τους παλιούς λαογράφους. Ως προς τη χρήση των γραπτών πηγών, αλλά χωρίς τη διάκριση των αξιολογήσεων με τους άξονες τόσων εννοιών που διαθέτει η σημερινή παρακαταθήκη αυτών των εννοιών που επεξεργάστηκε η μοντέρνα ιστορία, με τη βοήθεια άλλωστε και τη συμβολή των άλλων επιστημών, ανάμεσα στις οποίες και η ανθρωπολογία (βλ. π.χ. Le Goff, *rire au Moyen-Age, significations et fonctions du rire. Sa place dans les systemes de valeurs et d'expressions, et leurs evolution dans la Moyen-Age et la longue duree. Sur des sources d' information. Les systemes symboliques dans l' occident medieval: pratiques, images et ideologies (a partir des images, des miniatures du manuscrit, e.c.)*). Πρόκειται για ιστορία των νοοτροπιών, τελικά, που εξάγεται μέσα από τα κείμενα και προχωράει σε μια σημειολογία της κοινωνικής ζωής στη μεγάλη διάρκειά της. Η κοινωνική ανθρωπολογία και η εθνολογία, με τον M. Godelier αναλύει τις μορφές της εξουσίας και τις σχέσεις της συγγένειας και της σεξουαλικότητας, ενώ ο αγροτικός κόσμος και ο κόσμος της πόλης εξετάζονται ως κοινωνίες προ και μετά- βιομηχανικές, με τις λογικές, τους συμβολισμούς και τις ιδεολογίες τους. Η συγγένεια επανεξετάζεται και αξιολογούνται οι μεθοδολογίες των κοινωνικών επιστημών που επεξεργάστηκαν και διαμόρφωσαν την ανθρωπολογία της συγγένειας και της οικογένειας, από τις αρχές της σύσδεσης της επιστήμης, με κύριο

σταθμό τη δομική ανάλυση και αναφορά στην ιστορικότητά της, κάτι που το πρόβαλε η ιστορία και όχι η ανθρωπολογία. Βήμα προς τα δεδομένα και τις συνθήκες της εποχής μας αποτελεί η συνεκτίμηση των παραμέτρων που αξιολογούσε η παραδοσιακή ανθρωπολογία, αλλά και αυτών που συνιστούν οι σημερινές συνθήκες, στο φυσικό και στο κοινωνικό περιβάλλον. Δεδομένα για τις επιδημίες π.χ. ή για τις ασθένειες και τη σχέση τους με τις μεταναστεύσεις ή με άλλα κοινωνικά φαινόμενα, συνιστούν τομείς που υιοθετούν την αντίστοιχη επωνυμία της ανθρωπολογίας. Έτσι αρθρώθηκε η ιατρική ανθρωπολογία, π.χ., πραγματώνοντας κάτι που η λαογραφία το ήξερε ήδη από τη συνολική εκτίμηση του λαϊκού βίου και τη σχέση του με τη λαϊκή ιατρική. Μια μετάθεση κατά κάποιο τρόπο της ανθρωπολογικής όρασης επιτελέστηκε σε τρόπο που να διευκρινίζονται όσα ζητήματα είχαν εξεταστεί υπό το πρίσμα μιας προηγούμενης γενικότερης οπτικής. Πολύ κοντά και ως συνέχεια της παραδοσιακής ανθρωπολογίας, η πολιτική συνοχή και η ιδρυτική τους ταυτότητα, όπως και το πέρασμά της στο σημερινό κόσμο, αποτελούν θέματα διερεύνησης, σαν να πρόκειται για "εθιμική λειτουργία" που με την επανάληψη αναπαριστά και παραπέμπει στους "θλιβερούς τροπικούς" του τρίτου κόσμου, που ακόμα αγωνίζονται με τα ειδικά τους προβλήματα. Έτσι οι συγκρούσεις των κοινωνικών κατηγοριών και η πολιτική λογική των κοινωνιών λειτουργούν για την αναπαραγωγή και την συντήρηση, ταυτόχρονα όμως και για την ανατροπή του παλιού και την κοινωνική αλλαγή, όταν έχουν ωριμάσει συνθήκες κατάλληλες. Μια ανθρωπολογία της ανάπτυξης διαρθρώνεται πλάι σ' αυτή της κοινωνικής αλλαγής. Ακόμα, η ανθρωπολογία του νομαδισμού διαμορφώθηκε, μαζί μ' αυτή της βιοτεχνικής παραγωγής, ολοκληρώνοντας τον τομέα της ανθρωπολογίας του ορεινού χώρου, συγκροτώντας έτσι την ιστορικότητά του μέσα από πηγές όπως οι τεχνικές και τα προϊόντα, αντικείμενα "αρχαιολογικής" σημασίας για την ιστορικότητα μιας εποχής, για τη διευκρίνιση του κοινωνικού και των ιστορικών μετασχηματισμών. Από δώ περάσαμε στην ιστορία των τεχνικών, όπως ήδη αναφέρθηκε, ενώ η

σημειολογία του ενδύματος και το ενδυματολογικό σύστημα με το φαινόμενο της μόδας- μια ανθρωπολογία που ήδη ο M. Mauss είχε αρχίσει να ανακαλύπτει-, πρόσθεσε ένα ακόμα τομέα στις κοινωνικές επιστήμες.

Ο βαλκανικός κόσμος έχει επίσης τη θέση του, όπως και ο αραβικός, ο ινδικός, της Κίνας, της Ιαπωνίας, που η ανθρωπολογία των περασμένων ετών δεν είχε επαρκώς επεξεργαστεί. Οι εθνικισμοί, οι εθνικές λογικές και η μετάβαση από το παλιό στο καινούριο, η συγκριτική εθνολογία του βαλκανικού κόσμου, η νοτιοανατολική Ευρώπη, η ελληνική περίπτωση. Και ακόμα η ψυχαναλυτική ανθρωπολογία που περιλαμβάνει την παιδικότητα και τη θέση της στην κοινωνία και στην έρευνα. Η σημειολογία, η γλωσσολογία η φιλοσοφία, η επιστημολογία, κλάδοι, τομείς και οπτικές, συμβάλλουν στην ανάγνωση, στην αναγνώριση και στην κατανόηση των κοινωνιών. Σε όλη αυτή την ανησυχία προστίθεται η κοινωνιολογική οπτική και η οικονομική όραση, συνιστώσες συμπληρωματικές της διερεύνησης του κοινωνικού και της ιστορικότητάς του.

Η έννοια της ιστορικότητας

Η χρήση της έννοιας της μεγάλης διάρκειας, που ήταν ο πραγματικός χρόνος της παρουσίας και της λειτουργίας των φαινομένων, δικαιολογείται για την περίοδο που η κοινωνία ήταν παραδοσιακή και εξαρτημένη από τους θεσμούς. Η έννοια της ιστορικότητας μιας κοινωνίας σηματοδοτείται ακριβώς από την έννοια της εξέλιξης. Της εξέλιξης με τη γενική σημασία της ιστορικής ροής, που δεν έχει σχέση με την θεώρηση της εξελικτικής θεωρίας, σύμφωνα με την οποία προϋπάρχουν στάδια στη ζωή των κοινωνιών και των ανθρώπων και έπονται άλλα, ως νομοτελειακή διαίρεση ιστορικών περιόδων. Η έννοια της ιστορικότητας στηρίζεται στην έννοια της εξέλιξης που εκλαμβάνεται ως απόρροια και συνισταμένη των προϋποθέσεων, των συγκυριών, της συνάντησης δηλαδή των τριών διαρκειών, με την ενυπάρχουσα έννοια της αιτιότητας ανάμεσα στη διάρθρωσή τους που καθορίζει και το μέγεθος της νέας πραγματικότητας.

Η ιστορικότητα αποτελεί έννοια προσπελάσιμη εφόσον οι βιωμένες εμπειρίες, οι οικονομικές και κοινωνικές συμπεριφορές και η εθιμική επανάληψη και αναπαραγωγή τους συνιστούν την παρακαταθήκη της παράδοσης, ως ιστορικού βίου στο χώρο και στο χρόνο, παρατηρήσιμης, καταγραμμένης και πρόσφορης στην κριτική και στην αξιολόγηση, στην ανάλυση και στην ερμηνεία. Αυτή εκφράζεται στις οικονομικές και κοινωνικές συμπεριφορές των κοινωνιών, στα γεγονότα των μεγάλων και των μικρών διαρκειών και στην ανθρώπινη παρουσία και παραγωγή, στην αναπαραγωγή του κοινωνικού, του πολιτισμικού, του ιδεολογικού. Είναι η ιστορικότητα και η έννοια του οικονομικού που κρίνονται στη σχέση τους, σύμφωνα με το σχήμα: λαογραφία - ιστορία, λαογραφία - ανθρωπολογία

ανθρωπολογία ιστορία.

Στην έννοια της ιστορικότητας συναντώνται η λαογραφία, η ανθρωπολογία και η ιστορία.

Την ολοκληρωμένη αντίληψη της ιστορικότητας εισήγαγαν οι ιστορικοί που ουσιαστικά επεξεργάστηκαν την ανθρωπολογική διάσταση της ιστορίας, για να προχωρήσουν στην αναθεώρηση ανασηματοδοτώντας τα φαινόμενα όσο γίνεται πληρέστερα και με το μικρότερο ποσοστό της αοριστίας και του ιστορικού λάθους. Η έννοια της ιστορικότητας αποσαφηνίζει τους ρυθμούς και τις διάρκειες των φαινομένων οριοθετώντας χρονικά και ερμηνεύοντας με βάση τα ιστορικά γεγονότα. Η υποτίμησή της αποτέλεσε ανασταλτικό παράγοντα στην άσκηση μιας επιστημονικής κριτικής στο χώρο της παράδοσης και στη διαδικασία του μετασχηματισμού των κοινωνιών που αποτέλεσαν αντικείμενο έρευνας των κοινωνικών επιστημών. Η ιστορική κατάδυση δεν έχει άλλο ενδιαφέρον (για την ανθρωπολογία, τη λαογραφία, κτλ.) απ' αυτό, της εννοιολογικής αποσαφήνισης των φαινομένων μέσα στις συνθήκες που τα γέννησαν και τα εξέθρεψαν. Το ζητούμενο είναι η ιστορική "ενσυνείδηση" των φαινομένων που μέχρι τώρα εξέταζε η λαογραφία ή η εθνολογία, χωρίς να προσδιορίζει κάθε μιά το χρόνο της παρουσίας τους. Η εθνολογία τεκμηριώνει στα ιστορικά γεγονότα τις παρατηρήσεις της που δεν είναι πια αχρονικές. Η παρατήρησή της αποκτά άλλα κριτήρια, αυτά της οικονομίας, της δημογραφίας, της γεωγραφίας, κάθε μιας από τις βοηθητικές επιστήμες που αποτέλεσαν έννοιες- άξονες της έρευνας και πλούτισαν τις όψεις και τις θεωρήσεις του αντικειμένου της. Μέχρι τώρα, μόνο η εθνοϊστορία χρησιμοποίησε τη μέθοδο της ανθρωπολογίας και της ιστορίας. Κατά συνέπεια αναθεωρήθηκε και αυτό που αποτελούσε αντικείμενο της λαογραφίας ως σήμερα: οι οικονομικές συμπεριφορές διερευνούνται καταγράφονται και αξιολογούνται ως προς τα στοιχεία που συνθέτουν την

έννοια της οικονομικής ζωής, δηλαδή τα μέσα παραγωγής, τα εργαλεία, τις σχέσεις. Στις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής ξανασυναντάμε την έννοια του ιστορικού πλαισίου που μας ανάγει στο θεσμικό πλαίσιο και στην οργάνωση της παραγωγής, στους νόμους, τους κανόνες, τις αποκλίσεις, τις διαφορές, όπως αυτές εμφανίζονται στην τοπική ιστορία, στην καθημερινότητα, στις συμπεριφορές των ανθρώπων. Οι πραγματικότητες του νεοελληνικού χώρου αποκρυπτογραφούνται με βάση νέες έννοιες, και φυσικά ιδεολογία. Αν επιχειρήσουμε μια ιστορική παρακολούθηση, π.χ., της διαδρομής του όρου λαογραφία και του περιεχομένου, θα διαπιστώσουμε ότι η συνέχεια της χρήσης του υποδηλώνει ότι στο αντικείμενο αντικατοπτρίζεται η επιστημονική αποδυνάμωση του χώρου από την έννοια της διάρκειας, από την έννοια του χρόνου η οποία με τη σειρά της αποπολιτικοποιεί την προσέγγιση στηρίζοντας μια ιδεολογία παρωχημένη για την ελληνική πραγματικότητα και καταδικάζοντας την κριτική σε μια στείροτητα ζυμώσεων και διαλεκτικής. Βέβαια η αντιστοιχία και /ή η αναντιστοιχία ανάμεσα στην παραχθείσα εθνική ιδεολογία και την ιδεολογία των επιστημών οφείλεται στα κατάλοιπα των παιότερων ιδεολογιών και στην αγκύλωση των επιστημών, σημείο κρίσης το οποίο φάνηκε ότι αντιμετώπισε και η λαογραφία. Η συνέχεια της χρήσης του όρου λαογραφία, ή η χρήση της ιδεολογίας της επιστροφής στις ρίζες, αποτέλεσαν στοιχεία συντήρησης και αναπαραγωγής ενός πνεύματος που δεν ανταποκρινόταν παρά στη λαϊκίστικη δομή της νεοελληνικής πνευματικής ζωής. Ωστόσο, ακόμα και αυτό αποτέλεσε αντικείμενο κριτικής και προώθησε την ίδια την κριτική και τη θεωρία της λαογραφίας, αφυπνίζοντας το αίσθημα της αναγκαιότητας μιας παιδείας που θα αναθεωρούσε τη νεοελληνική μυθολογία. Έτσι ο όρος λαογραφία διατηρείται με την ιστορική του διάσταση και εμπλουτισμένος με τις διαστάσεις της ανθρωπολογίας και της ιστορίας, αυτές που ενίσχυσαν και διεύρυναν το περιεχόμενο, τη θεματογραφία, την οπτική και τη μεθοδολογία της λαογραφίας. Είναι επίσης πραγματικότητα ότι η παραδοσιακού τύπου ιδεολογία της συνέχειας,

έδωσε τη θέση της στη διερεύνηση του οικονομικού και κοινωνικού χώρου, ασκώντας κριτική στην παραδοσιακή οπτική και θέτοντας σε αμφισβήτηση πολλά απο τα δεδομένα και τις ερμηνείες της. Γιατί το ερώτημα που προέκυψε για την παραδοσιακή κοινωνία ως προς το ζήτημα της αναπαραγωγής της εθνικής ιδεολογίας, συνέθεσε και την αμφισβήτηση για την παραδοσιακή λαογραφία που ξεπήδησε απο την ευθύνη του επιστημονικού κόσμου να προωθήσει τη σκέψη που παρέλαβε, ως ιδεολογικό και ως επιστημονικό χώρο. Θα συνέχιζαν να εξετάζουν το ίδιο αντικείμενο, με τις ίδιες μεθόδους μένοντας στα ίδια επίπεδα της περιγραφής και της αξιολόγησης; Θα έμενε η λαογραφία εθνική επιστήμη, ή θα γινόταν κοινωνική, ιστορική, ανθρωπολογική επιστήμη; Εδώ πήραν το λόγο η κοινωνιολογία, η ανθρωπολογία και η ιστορία. Η λαογραφία έτσι πέρασε στην κριτική και απελευθερώθηκε προς την εξέλιξη. Προωθώντας τον προβληματισμό μας στο επίπεδο της μεθόδου συζητάμε για την αποδέσμευση από τους επιστημολογικούς δογματισμούς και κατά συνέπεια τις εκλεπτυσμένες μεθόδους και τις εκλεπτυσμένες έννοιες-εργαλεία της οικονομικής ιστορίας και της μοντέρνας ιστορίας, επισημαίνονται κυρίως δύο βασικές έννοιες όπως της διάρκειας και της δομής.

Η πρώτη υπαινίσσεται την έννοια του χρόνου στη σύλληψη του πολιτισμικού φαινομένου και επικαλείται ταυτόχρονα μια σειρά από συμπληρωματικές έννοιες, όπως αυτή της συνέχειας και της βιολογικής ζωής των φαινομένων που στον καθρέφτη της πολιτικής ιστορίας απομυθοποιεί την έννοια της προσήλωσης στις αξίες της συντήρησης, αίροντας το φράγμα της επίπεδης όρασης. Η εμβάθυνση και ο συσχετισμός σε όλα τα επίπεδα που εισάγει η έννοια της δομής και αναγωγή στο μοντέλο των κοινωνιών, ακόμα και η ιστορικά διατυπωμένη γεωγραφική έννοια των συνόρων των πολιτισμικών φαινομένων, μπορούν να προβάλλονται στις έννοιες του οικονομικού και του κοινωνικού, που δεν είναι ανεξάρτητες μεταξύ τους. Κατά συνέπεια, οι πολιτικές πραγματικότητες ταυτόχρονα

σηματοδοτούνται ως οικονομικές και κοινωνικές, στο ιστορικό τους πλαίσιο.

Η λαογραφία, με την προϋπάρχουσα ανθρωπολογική της διάσταση, δε μπορούσε να μείνει απαθής στα μηνύματα της οικονομικής και κοινωνικής οπτικής, που άλλωστε αποτελούσε πάντα στοιχείο των ερευνών της. Στις μελέτες των παραδοσιακών λαογράφων υπάρχει πάντα η οικονομική ζωή, τα επαγγέλματα, οι βίοι. Στις συλλογές λαογραφικού υλικού ενυπάρχουν οι τομείς της οικονομικής, της κοινωνικής και της πνευματικής ζωής, που περιέχουν λεπτομερειακά στοιχεία της παραδοσιακής εθιμικής ζωής του αγροτικού κόσμου, του λαού, που μπορούν να αποτελέσουν υλικό μιας περαιτέρω επεξεργασίας, από τη μοντέρνα λαογραφία και από τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Η οπτική αυτή δε μπορούσε παρά να στηριχτεί κυρίως στις αντίστοιχες μελέτες των άλλων επιστημών που ήδη είχαν φτάσει στο σημείο της αναθεώρησης και της ανασηματοδότησης του χώρου τους, όπως αυτή της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας και γενικότερα της μοντέρνας ιστορίας. Είναι φανερό ότι επιχειρώντας αυτή την κριτική διεύρυνση στην ιστορία της λαογραφίας, συμπεριλαμβάνουμε και τις μεθοδολογικές παραμέτρους που συνέβαλαν στην προώθηση και τον εκσυγχρονισμό της ή βοήθησαν στη μετάθεση του κέντρου βάρους του επιστημονικού λόγου της, από το εθνικό στο κοινωνικό: εκείνης της έννοιας που περιέχει την έννοια της ιστορικότητας, αναβαθμισμένης ως προς την μέθοδο προσέγγισης σε τρόπο ώστε να εξάγονται πολυπλοκότερα και πολλαπλά τα δεδομένα της ανάλυσης αντί των αποτελεσμάτων της παραδοσιακής περιγραφής του κατά παράδοση βίου του ελληνικού λαού. Στην ελληνική συνέχεια π.χ., την οποία αναγνωρίζουμε, αυτό που προέχει είναι η ιστορική πραγματικότητα με τις ιδιαιτερότητές της, όπως για την περίοδο π.χ. που λειτουργούσε καθοριστικά στο ιστορικό πλαίσιο της Ελλάδας η Τουρκοκρατία. Θεωρούμε επομένως ότι ένας αυτού του τύπου εννοιολογικός προσδιορισμός του υπό μελέτη χώρου είναι αναγκαίος.

Ακόμα, για παράδειγμα, γύρω από τα χαρακτηριστικά του χώρου της υπαίθρου που εξετάζεται με τρόπο διεπιστημονικό, η είσοδος της οικονομίας και της ιστορίας και των μεθόδων τους, επιβάλλεται για να μη μας διαφεύγει η έννοια του κοινωνικού από την παραδοσιακή κοινωνία. Οι ιδιομορφίες που εκδηλώνονται ως ειδικές κοινωνικές συμπεριφορές, έχουν πίσω τους ένα ειδικό υπόβαθρο οικονομικής ζωής, γέννημα της γεωγραφικής ιδιαιτερότητας αλλά και των πολιτισμικών επιδράσεων. Κάθε κοινωνική συμπεριφορά που συνδέεται αντίστοιχα με μια οικονομική και μια πολιτισμική, συνιστά μια δομή, που χωρίς να απομονώνεται ως ειδικό αντικείμενο, εξάιρεται ως παράμετρος, έτσι ώστε να αναφανούν οι ισορροπίες που δίνουν και το στίγμα των κοινωνιών του παραδοσιακού κόσμου. Για την ανάδειξη της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας, επιχειρούμε την ασφαλή στήριξή τους στην ιστορικότητα των οικονομικών φαινομένων και των κάθε είδους επικοινωνιών, όπως είναι η ανταλλαγή και το εμπόριο, αλλά και η πολιτισμική επικοινωνία. Από πλευράς μεθοδολογίας, λοιπόν, η εμπειρική λαογραφική προσέγγιση έδωσε τη θέση της στην επιστημονική έρευνα που υιοθέτησε την μέθοδο και την σκέψη της μαρξιστικής θεωρίας, σε ευρεία κλίμακα, δηλαδή την εξέταση του συνόλου, την εξέταση της ιστορικότητας και της συνέχειας με κριτήρια οικονομικά. Οι διαπιστώσεις της οικονομικής αθρωπολογίας επικύρωσαν την ισχύ των θεωρητικών αρχών ενώ η υιοθέτησή τους απο την ελληνική λαογραφία προώθησε την ιστορική διάστασή της.

Παραδοσιακή κοινωνία

Αν επιχειρήσουμε να επισημάνουμε τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αυτής συμπεριφοράς στα πλαίσια της οργάνωσης για την οποία μιλήσαμε, θα αναφερθούμε στα χαρακτηριστικά της, που επεσήμανε ο Guy Rocher. Αναταλλαγή σε μικρή ακτίνα, αυτοσυντήρηση, κρατική βιοτεχνική παραγωγή στρατιωτικού τύπου, χωρίς σαφή διαχωρισμό και διαίρεση εργασίας, Τα όρια ανάμεσα στις δραστηριότητες είναι ασαφή και αυτές ασκούνται στα όρια της αυτοσυντήρησης και της αυτοκατανάλωσης,γι' αυτό συμπληρωματικά μεταξύ τους.

Στη διάρκεια της συμπληρωματικότητας του παλιού κόσμου, του προκαπιταλιστικού, παραδοσιακού κόσμου (για την πραγματικότητα της ελληνικής παραδοσιακής κοινωνίας αυτό συμβαίνει στην περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας,την περίοδο της τουρκοκρατίας), η οικονομία είναι μεγάλη διάρκεια αυτοσυντήρησης και αυτοκατανάλωσης, και λειτουργεί με κριτήρια, θα λέγαμε, μη οικονομικά: δηλαδή χωρίς διαίρεση εργασίας και χωρίς αξίες οικονομικές: η αξία της δύναμης εργασίας δεν είναι εμφανής και ισχύουσα καθώς ο χρόνος της εργασίας είναι χρόνος ζωής: διαθέσιμης και εγκλωβισμένης στην αυτοσυντήρηση και την ανταλλαγή.Αγκιστρωμένες στην υλική υποδομή,όπως λέει ο Tr.Stojanovich μη αναπατυξιακής ή χωρίς μηχανισμούς αγοράς, (όχι μιας οικονομίας χωρίς αγορές, αλλά όπως την εννοεί ο Karl Polanyi), μιας οικονομίας όπου η κυκλοφορία των αγαθών πραγματοποιείται κατά κύριο λόγο παραδοσιακά, μέσω της παραγγελίας και με τη διαμεσολάβηση της διοίκησης. (Άλλωστε η οθωμανική λογική της συντεχνιακής οργάνωσης με την επιβολή της συντεχνιακής τιμής, εξουδετερώνει όποια οικονομική λογική και πρακτική παραγωγικότητας.

Συναφή ζητήματα για το χαρακτήρα της διοίκησης και τον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής, καθώς και κοινωνικής κρίσης, σύγκρουσης και διεκδικήσεων έχουν αντίστοιχες μορφές με τη σχέση των πολιτών με το κράτος. Εξάλλου η συμπληρωματικότητα των δραστηριοτήτων της που αρχίζει από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, δίνει το σχήμα: κυριαρχία της κτηνοτροφίας στο 17 αι. με συμπληρωματική της γεωργία, ανάπτυξη της βιοτεχνικής παραγωγής και ζωής με συμπληρωματική την κτηνοτροφία και τη γεωργία και κυριαρχία του αγροτικού τομέα με συμπληρωματικές τις βιοτεχνικές δραστηριότητες και την ατόνηση της κτηνοτροφίας. Η τελευταία αυτή αγροτική μορφή της κοινωνίας συνδέεται με τη μοντέρνα έννοια της ιδιοκτησίας, που στο πλαίσιο της οθωμανικής αυτοκρατορίας άρχισε με τη δημιουργία του τσιφλικιού, το 18 αι. Συνεπώς μέσα σ' αυτές τις αγροτικές δραστηριότητες περιέχεται όλος ο αγροτικός κόσμος του νέου ελληνισμού, που αποτέλεσε και το αντικείμενο της λαογραφίας, ως λαού που δημιούργησε το λαϊκό πολιτισμό, δηλαδή την παραγωγή και αναπαραγωγή των τρόπων της ζωής που περιέχονται στη συμπληρωματικότητα της κτηνοτροφίας, της γεωργίας και της βιοτεχνίας.

Δεδομένου ότι η παραδοσιακή κοινωνία είχε μια μεγάλη διάρκεια ζωής της υλικής και πνευματικής παραγωγής της, θεωρούμε την εμφάνιση του καπιταλισμού ως τομή στη μεγάλη διάρκειά της, τομή στη λειτουργία των οικονομιών και των κοινωνιών. Έτσι ό,τι εξετάζουμε εδώ στη διάσταση της μεγάλης διάρκειας, διατυπώνεται στη βάση της αντανάκλασης των λειτουργιών της ως προς τη λειτουργία του καπιταλισμού.

Ο καπιταλισμός υπήρξε διαδικασία οικονομικών διεργασιών που ερχόταν σε αντίθεση με αυτές του παλιού κόσμου που λειτουργούσε με κριτήρια κυρίως κοινωνικά, όπως ξέρουμε ότι συνέβη π.χ. στην παραδοσιακή κοινωνία της Τουρκοκρατίας. Αλλά αυτή η τομή υπήρξε μια ιστορική διάρκεια μετασχηματισμού της οικονομίας και της κοινωνίας την οποία

μπορούμε να μελετήσουμε από τις μαρτυρίες της οικονομικής λειτουργίας κυρίως. Ο ιστορικός αυτός καπιταλισμός για τον οποίο μίλησε ο Μαρξ, είναι διαδικασία μετασχηματισμού της παλιάς κοινωνίας και μετατροπής σε μοντέρνα. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι στον καθρέφτη των αλλαγών που σημειώθηκαν στην οικονομική ζωή, όπως στη ιδιοτυπία της επιτάχυνσης και στη λειτουργία του κεφαλαίου, μπορούμε να διακρίνουμε τις διαφοροποιήσεις που σημειώθηκαν στην παραδοσιακή ζωή, τις διαδικασίες και τις διεργασίες που επισημάνθηκαν ως προς τη βασική λειτουργία του καπιταλισμού και τις διάφορες μορφές, όπως αυτή του αρχικού εμπορίου των επικοινωνιών και του εμπορίου των ανταγωνισμών που ακολούθησε, κατά τη διάρκεια των αιώνων της λειτουργίας του μεσογειακού εμπορίου, που αποτέλεσε την πρώτη μορφή λειτουργίας του καπιταλισμού. (Εξυπακούεται π.χ. ότι τα δεδομένα της ιστορίας του εμπορίου και των οικονομικών λειτουργιών των κοινωνιών της Τουρκοκρατίας, αποτελούν στοιχεία που προσφέρονται και στην ανθρωπολογική προσέγγιση υπό το γενικό σχήμα της σχέσης υποδομή-υπερδομή).

Η ιστορικότητα της παραδοσιακής κοινωνίας είναι έννοια που συνδέεται με την εξέλιξη του αγροτικού, κυρίως, κόσμου και την παραδοχή της συνέχειάς του. Η παραδοσιακή κοινωνία δεν είναι στατική, όπως τη θεωρούσε η παραδοσιακή λαογραφία (η θεώρηση της παραδοσιακής κοινωνίας ως στατικής διαφαίνεται στην διαπραγμάτευση των ζητημάτων της μεγάλης συνέχειάς της. Και παρόλο που στην αντίληψη των μελετητών υπήρχε η έννοια της ιστορικότητας, αυτή υποτιμήθηκε από την κυρίαρχη ιδεολογία της μακράς εθνικής διάρκειας και εκτοπίστηκε από την κυριαρχία του εθνικού πάνω στο επιστημονικό και το ανθρωπολογικό).

Οι ανθρωπολογικές έρευνες και κυρίως η ανθρωπολογική ιστορική όραση κατέδειξε σήμερα πως αυτό που θεωρούσαμε στατικότητα και συνέχεια μεγάλης διάρκειας, ήταν μια αργή διαδικασία εξέλιξης, στην οποία

εγγράφηκε η μετάβαση της παραδοσιακής κοινωνίας στη μοντέρνα. Η μετάβαση αυτή καθαυτή αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης των ιστορικών και των ανθρωπολόγων. Οι ιστορικοί αφιέρωσαν μελέτες στα ζητήματα του εκσυγχρονισμού, της μοντερνοποίησης ή της δυτικοποίησης της παραδοσιακής κοινωνίας, ενώ οι ανθρωπολόγοι μίλησαν για τη μετάβαση στον τομέα των εννοιών του οικονομικού, του κοινωνικού και του πολιτισμικού. Πρέπει, ωστόσο να δεχθούμε ότι η κοινωνία του παραδοσιακού κόσμου που μετεβλήθη σε μοντέρνα, η προκαπιταλιστική σε καπιταλιστική, δεν ήταν μια κοινωνία αυτόματης μετάβασης, αλλά αργής διαδικασίας μετασχηματισμού, που διήρκεσε αιώνες. Επίσης ότι η νέα κοινωνία δεν ήταν κάτι καινούργιο, αλλά συνέχεια της προηγούμενης, με αποκλίσεις και μετασχηματισμούς που περιείχαν την παραδοσιακή φυσιογνωμία και ταυτόχρονα τις μοντέρνες γραμμές. Έτσι η κοινωνία που κατά τη διερεύνησή της θεωρήθηκε αμετάβλητη και πάντως ως συνεχής ροή που επαναλάμβανε και αναπαρήγε τις παραδοσιακές λειτουργίες χωρίς αλλαγές, είχε τις ρίζες της στην αρχαιότητα. Αλλά κανείς δεν αμφισβητεί την έννοια της συνέχειας των λαών, των πληθυσμών και της πνευματικής δημιουργίας, όπως από την άλλη μεριά παραδέχεται τις διακοπές, τις ασυνέχειες, τις μεταβολές και τις εξελίξεις. Η παραδοσιακή κοινωνία, όπως έχει γίνει φανερό από την ανθρωπολογική οικονομική διερεύνησή της, έχει πραγματικά αργούς ρυθμούς και μεγάλες διάρκειες, αλλά και αυτές δεν είναι αμετάβλητες. Αυτό που η παραδοσιακή λαογραφία θεωρούσε λαό, αγροτική κοινωνία, δεν ήταν ούτε η αρχαία, ούτε η βυζαντινή, ούτε η νέα, ήταν καθεμία χωριστά, μια κοινωνία με ιδιαιτερότητες που δεν τις είχε η προηγούμενη. Η παραδοσιακή κοινωνία της Τουρκοκρατίας είναι μια κοινωνία σε μετάβαση. Γεωγραφικά περιέχει τη Βαλκανική και σχεδόν τη μεσογειακή ζώνη, στην οποία εμφανίζονται παράλληλα φαινόμενα, της ίδιας θεσμικής και οικονομικής οργάνωσης, αυτής του Οθωμανικού κράτους. Η Τουρκοκρατία είναι περίοδος πέντε αιώνων, ένας ιστορικός χρόνος στον οποίο όλα προσδιορίζονται από τη μελέτη των παραγωγικών

σχέσεων. Αυτοτελής περίοδος, κατά την οποία οι επιβιώσεις ,οι μεγάλης διάρκειας τρόποι και νοοτροπίες, εντάσσονται στο νέο τρόπο οργάνωσης της παραγωγής.

Η κοινωνία της παραδοσιακής κοινωνίας, κοινωνία της μεγάλης διάρκειας, της αργής εξέλιξης και της κοινωνικής ακινησίας, των αργών ρυθμών, και των κεντρικών εξουσιών, των μεγάλων αυτοκρατοριών, της δύσκολης μετακίνησης, των επικοινωνιών της ανταλλαγής. Αιώνες ακινησίας και αργών μεταλλαγών, στο οικονομικό επίπεδο, στις δραστηριότητες, στις πολιτικές εξελίξεις και στον κοινωνικό μετασχηματισμό, αρχίζει απο το 16 αι.να αλλάζει.Ο χρόνος της παραδοσιακής κοινωνίας διακρίνεται στην αρχαιότητα των μορφών των οικονομικών και κοινωνικών σχηματισμών, μέχρι το 16 αι.,στην ανάπτυξη του αγροτικού κόσμου το 17 αι. και στην ανάπτυξη του μοντέρνου κόσμου από το 18 αι. που με τις εθνικές επαναστάσεις το 19 αι. σχημάτισε τα εθνικά κράτη.

Το δεδομένο λοιπόν ότι ο χρόνος της παραδοσιακής κοινωνίας είναι η μεγάλη διάρκεια και η ακινησία αυτής της μεγάλης περιόδου, δεν αναιρεί το γεγονός ότι ταυτόχρονα πρόκειται για περίοδο αργών μεταλλαγών, ορατών μόνο στο βαθμό που αποτελούν απόκλιση απο το γενικό μοντέλο του παραδοσιακού. Η προσεκτική έρευνα μπορεί να επισημάνει τα στάδια αυτής της αδιόρατης εξέλιξης. Η περίοδος της μετάβασης είναι η περίοδος κατά την οποία συσσωρεύονται τα χαρακτηριστικά που κυριαρχούν και σηματοδοτούν τη διαφορετική πραγματικότητα, δίνοντας και το χαρακτήρα του νέου μοντέλου, όταν η λειτουργία του είναι εμφανής σε όλα τα επίπεδα.

Μ' αυτή την κοινή παραδοχή μπορούμε να εξετάσουμε τα φαινόμενα της Τουρκοκρατίας, για να παρακολουθήσουμε α) την εξέλιξή τους, κάτω απο την έννοια της διάρκειας των φαινομένων β) τη διαδικασία της, κάτω από την οπτική της μετάβασης.

Μελετάμε μια κοινωνία σε εξέλιξη, μια κοινωνία σε κίνηση και διαπιστώνουμε τις ιδιαιτερότητες όλου του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού. Η ιστοριογραφική μέθοδος των μοντέλων προσφέρει την εμπειρία της εδώ, καθώς έχει διαρθρώσει τον ιστορικό λόγο για τις δομές, μέσα από την ανθρωπολογική γνώση του κόσμου της.

Μοντέλα

Η πρόθεση "προτυποποίησης" της κοινωνίας, καταγραφής του τύπου της, μας υποχρεώνει να αποσαφηνίσουμε τη μορφή της κατά τη διάρκεια του μετασχηματισμού της. Ενώ θα θεωρούσε κανείς την αναγωγή στο μοντέλο αδύνατη εξ αιτίας της συνεχούς εξέλιξης, η αναπαράσταση των διαρχειών των φαινομένων στις οποίες τα στοιχεία παρουσιάζονται ως μια ενότητα, είναι αυτή που συνιστά την έννοια του μοντέλου. Η είσοδος των ανθρωπολογικών εννοιών δεν είναι παράταξη μεθοδολογίας, αλλά καλλιέργεια μεθοδολογικής σκέψης και θεώρησης, ενταγμένης στη διερεύνηση των οικονομικών φαινομένων.

Την έννοια των μοντέλλων αρχίζουν να τη χρησιμοποιούν και οι πρώτοι κοινωνικοί ανθρωπολόγοι, που έθεσαν τις βάσεις της πολιτισμικής ανθρωπολογίας. π.χ ο Herkowitz, που θεωρείται από τους κορυφαίους ιστορικούς της μοντέρνας ανθρωπολογίας, στη θεωρία του, οι βάσεις της πολιτισμικής ανθρωπολογίας, αναφέρεται στην έννοια του μοντέλου. Μοντέλο είναι καταρχή μια χαρακτηριστική μορφή που παίρνουν οι θεσμοί ενός πολιτισμού. Κάθε κοινωνία κάνει μοντέλα όλες τις θεσμικές της συμπεριφορές. Αν φτάνουμε στην υιοθέτηση των ανθρωπολογικών θέσεων και απόψεων είναι γιατί οι ανθρωπολόγοι μίλησαν πρώτοι απ' όλους για τα μοντέλα και για τις καθοριστικές έννοιες που στη βάση τους επεξεργάζονται τον πολιτισμό και τα φαινόμενα. Με τον εμπλουτισμό των προϊόντων της γνώσης που προσκόμισε η ανθρωπολογία από την είσοδο της έννοιας της

δομής, προχώρησε στην συνολικότητα και στην αντίληψη της ιστορικότητας, σχηματίζοντας τους τύπους και τα μοντέλα, εντάσσοντας στη θεωρία τους τη θεωρία των μοντέλων. Η επίδραση του δομισμού έχει εξωθήσει τη μαρξιστική σκέψη σε μια αναγωγή στα μοντέλα, όπως το έκανε ο Topolski. Ο Topolski προώθησε την θεωρία αυτή και οι ανθρωπολόγοι είναι οι πρώτοι που μπορούν να κατανοήσουν και να διεισδύσουν στην ιστορικότητα, όπως αυτή της παραδοσιακής κοινωνίας. Τα μοντέλα ταξινομούν την πολιτισμική κληρονομιά σύμφωνα με τους συσχετισμούς και τις παραμέτρους της οικονομικής ζωής, επιτρέποντας τη διεξόδυση στην εθιμική ζωή με τη συνείδηση της λειτουργίας των νοοτροπιών. Η αναγωγή στο μοντέλο δεν αποτελεί τυχαία επιλογή, ούτε σημαίνει απλοποίηση, ή απλούστευση, αλλά σχεδιάσμα των γενικών τάσεων, των συγκυριών της συνέχειας, των διακοπών ή της ρήξης -έννοιες που αποτελούν συνιστώσες της ιστορικότητας των φαινομένων-. Κατά συνέπεια, η μελέτη των μοντέλων δεν στοχεύει, ούτε προϋποθέτει την επισήμανση μιας πραγματικότητας στατικού, τελεσίδικου, οριστικού, τύπου και το ζητούμενό της συνδέεται με την επισήμανση του ειδικού χαρακτήρα, της ιδιαιτερότητας, σύμφωνα με την αντίληψη ότι " όλα λειτουργούν σ' έναν ιστορικό χρόνο που βρίσκεται σε κίνηση", όπως λέει χαρακτηριστικά ο Braudel. Ένα πλαίσιο μελέτης ανοιχτό στην αμφισβήτηση και ταυτόχρονα ισχυρό για την ερμηνεία.

Με τη γνώση των μοντέλων, της διάρκειάς τους και των συσχετισμών τους, ανασηματοδοτούνται τα φαινόμενα που αποτελούσαν αντικείμενο της λαογραφίας, όπως οι βίοι(οικονομική ζωή), ο λαϊκός πολιτισμός (υλική ζωή) και η αγροτική ζωή (οι κοινωνίες της υπαίθρου), τα επαγγέλματα (οι τεχνικές). Εδώ, η καθημερινότητα, οι βίοι και τα επαγγέλματα, ακόμα και τα μνημεία του λόγου, μπορούν να ξαναδιαβαστούν, να ανασηματοδοτηθούν και να αξιολογηθούν ως περιεχόμενο μιας λαογραφίας που ανθρωπολογεί, με την ευρεία έννοια του όρου. Η προσέγγιση γίνεται

και αυτή με ένα μεθοδολογικό μοντέλο που επιμένει στην ανάλυση και στην ερμηνεία.

Η άποψη του Godelier ότι η ιστορία περιμένει την ερμηνεία της στο χώρο της ανθρωπολογίας, έρχεται ακριβώς για να ερμηνεύσει τις οικονομικές, κοινωνικές, πολιτισμικές πραγματικότητες. Αυτό το ευρύ μεθοδολογικό πλαίσιο μας αφήνει περιθώρια για υποθέσεις που ολοκληρώνονται ως σκέψεις και συλλογισμοί και ανάγονται σε μοντέλα και διανοητικές δομές, ανάλογα με την ερμηνεία που προδιαγράφουν και επαληθεύεται στα ιστορικά δεδομένα, στους θεσμούς και στις οικονομικές λειτουργίες. Οι βοηθητικές έννοιες όπως της διάρκειας, της αιτιότητας, το ιστορικό πλαίσιο και οι θεσμοί, οι σχέσεις και κύρια αυτό που λέγεται κοινωνική δομή αποτελούν έννοιες -κλειδιά πάνω στις οποίες οι δομές εμφανίζονται ως μια συνέχεια και μια πραγματικότητα μεγάλης διάρκειας, εξετασμένης πάνω στην έννοια της εξέλιξης.

Η μελέτη των οικονομικών συμπεριφορών και ο προσδιορισμός τους σύμφωνα με αυτή την υπόθεση αποτελεί την κεντρική γραμμή γύρω από την οποία ολοκληρώνεται η κοινωνική συμπεριφορά των πληθυσμών. Οι δομές αντανακλούν την ηθική και την ιδεολογία των κοινωνιών, που στοιχειοθετείται πάνω στα δεδομένα των οικονομικών δραστηριοτήτων. Για την κατανόηση των συνολικών και πάντως αναγνωρίσιμων μέσα στα δεδομένα της ιστορίας συμπεριφορών των κοινωνιών, επιχειρήθηκε η ιστορική κατάδυση έτσι ώστε να προσδιοριστούν οι έννοιες-κλειδιά με τις οποίες αποκρυπτογραφείται μια κοινωνία. Εξάλλου τα συμπεράσματα των μεγάλων έργων, "οικονομική ιστορία και ανθρωπολογία" και "κοινωνική ιστορία και ανθρωπολογία", δάνεισαν τη μεθοδολογία και πλούτισαν με την ιδεολογία τους τη λαογραφία, ώστε αυτή να μπορεί να στηρίξει την έρευνά της σε δεδομένα αναλυτικά και σε σχήματα ερμηνευτικά. Η συνείδηση της ιστορικότητας της παραδοσιακής κοινωνίας υπαγορεύει και

την αξιολόγησή της με τα κριτήρια που προαναφέρθηκαν. Αλλωστε έχουμε ήδη σημειώσει ότι πρόκειται για διαφορετικές επισημάνσεις άλλων ιδεολογικών κατευθύνσεων. Αντίθετα, όπως ειπώθηκε ήδη, η ιστορικότητα της παραδοσιακής κοινωνίας ως διάσταση των φαινομένων που εξετάζονται από την παραδοσιακή λαογραφία έχει διασωθεί ως συνέχεια του ελληνικού πνεύματος, ως εθνική ιστορία και ως "λανθάνον" πλαίσιο όλου του πολιτισμικού φαινομένου, ενώ εντοπίζεται στις αγροτικές μάζες, στους αγροτικούς πληθυσμούς της ελληνικής υπαίθρου και στις κατα παράδοσιν πράξεις του ελληνικού λαού. Η πολιτισμική επίσης διάσταση, αποτέλεσε εκτενώς αντικείμενο της λαογραφίας, η οποία διέσωσε και συνέλεξε την ελληνική παράδοση. Στα μαθήματα λαογραφίας, ο Λουκάτος αναφέρει ότι η λαογραφία είναι ιστορική επιστήμη, κοινωνική, εθνική. Την ιστορικότητα με την έννοια του ιστορικού πλαισίου στο οποίο διαδραματίζονται οι παραδοσιακές εκδηλώσεις υπαινίσσονται και άλλοι λαογράφοι.

Η επισήμανση της σημασίας του ιστορικού πλαισίου συνδέθηκε με τα ζητήματα της περιοδολόγησης της ιστορίας, που επέκτειναν τον προβληματισμό πέρα από την μοντέρνα κοινωνία, στην παραδοσιακή. Ανάμεσα στις θεωρήσεις για τον παραδοσιακό κόσμο, ως οικονομικό και κοινωνικό σχηματισμό, το ζήτημα της χρονολόγησης αποτέλεσε αίτημα των κοινωνικών επιστημών. Στη λαογραφική φιλοσοφία εισήλθε η μαρξιστική σκέψη της ανάλυσης της παραδοσιακής κοινωνίας στο ιστορικό της πλαίσιο που συνεπάγεται την ανάλυσή της με κριτήρια οικονομικά. Οι προκαπιταλιστικοί σχηματισμοί, που αναφέρονται στην παραδοσιακή κοινωνία και στη μετάβασή της από την παραδοσιακή στη μοντέρνα αποτέλεσαν το αντικείμενο της οικονομικής ανθρωπολογίας. Η επίδραση του μαρξιστικού έργου και στην ανθρωπολογία, επέφερε αναθεωρήσεις σε όλη την ανθρωπολογική σκέψη. Οι εργασίες που εμφανίστηκαν για τις δομές της συγγένειας, π.χ., παρόλο που είχαν αφετηρία την δομική

μεθοδολογία, εμφανίστηκαν ως μελέτες κοινωνικής ιστορίας, καθώς η παραδοσιακή κοινωνία ήταν η συγκεκριμένη κοινωνία της Τουρκοκρατίας. Εδώ έγκειται και η ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνικής λαογραφίας. Η λαογραφία απέβη επιστήμη ιστορική. Η ιστορική ανθρωπολογία του Le Goff και η ιδιαιτερότητα της ελληνικής κοινωνικής λαογραφίας, ανάλογα με την υποδομή του κάθε επιστήμονα, έχει πίσω της τον ιστό της "ειδικότητας" που αντιστοιχεί στο τμήμα του κοινωνικού, του πολιτισμικού, του οικονομικού.

Η μελέτη του Μάρξ για τους προκαπιταλιστικούς σχηματισμούς, όπως και οι ιστορικές έρευνες, που στράφηκαν από τις αρχές του αιώνα στην επισήμανση της ανθρωπολογικής διάστασης των ιστορικών φαινομένων, έφεραν στο προσκήνιο διαστάσεις της παραδοσιακής κοινωνίας που μέχρι τώρα δεν ήταν διαπραγματεύσιμες. Αυτό σημαίνει ότι η προβληματική της ανθρωπολογίας άρχισε να προωθεί υποθέσεις και να φέρνει στο προσκήνιο μεθοδολογίες που έθεταν σε αμφισβήτηση το αντικείμενο και το θέμα, αλλά η κίνηση αυτή αποτελούσε γόνιμη αρχή για ακόμα πιο γόνιμες και εποικοδομητικές συζητήσεις που θεμελιώναν βαθύτερα την επιστημονικότητά της. Στόχος δεν είναι να γίνει κανείς μόνο θεωρητικός της ανθρωπολογίας, όσο να ασκήσει την ανθρωπολογία ως πράξη και να ανασυνθέσει πραγματικότητες αφού περάσει αναλυτικά από τις λειτουργίες τους χρησιμοποιώντας όλες τις βοηθητικές έννοιες (και επιστήμες), ώστε να καταστεί εφικτή η ερμηνεία τους.

Εδώ η διαπραγμάτευση των οικονομικών φαινομένων στην ιστορική συγκυρία της λειτουργίας τους έφερε την λαογραφία στην ιστορική τεκμηρίωση, ακριβώς για να αρθεί η αχρονική οπτική που παρέπεμπε στην αρχαιότητα. Κατά συνέπεια η ιστορικότητα της παραδοσιακής κοινωνίας άρχισε να είναι "διαπραγματεύσιμη" με σαφήνεια, όταν άρχισε να προσδιορίζεται από την οικονομική ανθρωπολογία. Φάνηκε να επιδέχεται

περισσότερες μελέτες και αναγνώσεις για την ανασηματοδότηση και την παραγωγή της γνώσης εκείνης που θα στηρίζεται στην επιστημονική ανάλυση των φαινομένων, με όλα τα κριτήρια που ενδεχομένως μπορεί να επιδεχθεί (όπως το πρόβλημα των σχέσεων ανάμεσα στο επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων και στις μορφές των παραγωγικών σχέσεων, στις σχέσεις συγγένειας που συνιστούν την οικονομική δομή της κοινωνίας και είναι ταυτόχρονα σχέσεις παραγωγής. Το ερώτημα που συνόδεψε τη θεώρηση και την ιδέα ήταν, κάτω από ποιούς όρους και για ποιούς λόγους άλλαξε η μορφή και η οικονομική συμπεριφορά της ομάδας και ποιά είναι η σχέση ανάμεσα στην οικονομική αλλαγή και την κοινωνική αλλαγή, κάτω από ποιούς όρους και για ποιούς λόγους, εκείνες ή οι άλλες κοινωνικές σχέσεις λαμβάνουν αυτή τη θέση και αυτές τις μορφές, αποβαίνοντας δηλαδή σχέσεις παραγωγής.

Η έννοια του οικονομικού για την παραδοσιακή κοινωνία επικεντρώνεται στις δραστηριότητες που υπάγονται σε κάποιο οικονομικό σύστημα. Αυτό διαθέτει έναν μηχανισμό αναπαραγωγής, μια χρονική στιγμή εμφάνισης και ένα τέλος, ή μια αντικατάστασή του από ένα άλλο σύστημα, συγγενές, ή συνέχεια του προηγούμενου, που δεν είναι πια το ίδιο. Την αναγκαιότητα της αναπαραγωγής, της εξαφάνισής του, κατά τη διάρκεια της ιστορίας και την ένταξή του, καθώς και την αγωγή του στην ανθρωπολογική οπτική, αυτό θεώρησε ως ζήτημα που κατατάχτηκε στο πλέγμα των θεμάτων της.

Την απάντηση στα ζητήματα αυτά, ο εκπρόσωπος της οικονομικής ανθρωπολογίας, M.Godelier, την αναζήτησε στους τομείς αυτούς της επιστήμης, που αγγίζουν την έννοια του οικονομικού. Η οικονομική ανθρωπολογία διαρθρώθηκε πάνω στην επιθυμία να αποκρυπτογραφηθούν οι λειτουργίες, οι μορφές, τα αίτια και οι συμπεριφορές, τα μοντέλα των κοινωνιών, που αποτελούν και το αντικείμενο της ανθρωπιστικής επιστήμης. Το πως και το γιατί, στηρίχτηκαν στην οικονομική ανάλυση και

στη σύνθεση, που πραγματοποιούσε η έρευνα και προωθούσε στην ερμηνεία. Αλλά εδώ στάθηκε με προσοχή.

Τη σχέση υποδομής -υπερδομής έδωσε ο Έγκελς στα 1890: Σύμφωνα με την υλιστική αντίληψη της ιστορίας, σε τελευταία ανάλυση, ο καθοριστικός παράγοντας είναι η παραγωγή και η αναπαραγωγή της πραγματικής ζωής. Αν επιχειρήσουμε να πούμε πως μόνο ο οικονομικός παράγοντας είναι ο μόνος καθοριστικός, τότε θα πρόκειται για μια άδεια φράση και μια μηχανική ερμηνεία.

Τι συμβαίνει λοιπόν με την άποψη ότι το οικονομικό είναι καθοριστικό για την κοινωνία, ότι η υποδομή καθορίζει τη συγκεκριμένη υπερδομή. Υπάρχει μια στιγμή που αυτή προβάλλεται και παίρνει μεγάλη σημασία, είτε σαν ένα γεγονός ή οποιαδήποτε κοινωνική δραστηριότητα και ακόμα σαν κοινωνικές σχέσεις που την οργανώνουν και κυριαρχούν σε μια κοινωνία περιλαμβάνοντας και την συνείδηση των ανθρώπων και τις αρχές και τις αξίες με τις οποίες λειτουργούν. Τότε μόνο όταν λειτουργούν σαν σχέσεις παραγωγής που κατέχουν μια θέση κυρίαρχη στην κοινωνία και στη συνείδηση των μελών. Η κυρίαρχη κουλτούρα, ο πολιτισμός της κυρίαρχης οικονομικά κατηγορίας, μπορεί να επιβληθεί και να αρχίσει το φαινόμενο της διείσδυσης της μιας κουλτούρας στην άλλη. Ο Μαργκ στη "Γερμανική Ιδεολογία" ορίζει τον τρόπο παραγωγής με όρους βασικούς και στοιχειώδεις: "σ' όλες τις μορφές της κοινωνίας υπάρχει μια καθορισμένη παραγωγή και σχέσεις που γεννιούνται από αυτή, που κάνουν φανερές τις άλλες παραγωγές και τις σχέσεις που δίνουν σήμα στις άλλες παραγωγές και στις σχέσεις που γεννούν τη συνέχειά τους και τη σημασία τους. Η δομική αιτιότητα αποτέλεσε κλειδί για τη μαρξιστική ανθρωπολογική έρευνα και εξέφρασε την κλασσική θέση της σχέσης και του καθορισμού της υπερδομής από την υποδομή. Τη θέση αυτή την προώθησε ο Altousseur. Οι μη μαρξιστές την έθεσαν ως αρχή της ταύτισης και τα αποτελέσματα αυτής

της θέσης τα συναντήσαμε στην υπερδομή. Η απαίτηση της αιτιότητας θέτει ένα ζήτημα, αυτό της επιθυμίας της ερμηνείας. Και εδώ βρήκαν άσυλο, η λειτουργία και η δομή, όπως θα πεί η Fr.Zonabend στην εισαγωγή στο βιβλίο των Ph. Descola G.Lenclud, C.Soveri,A.-Ch.Taylor, *Les idées de l'anthropologie* ed. A.Colin 1988.

Η διάρθρωση μιας οικονομικής ανθρωπολογίας δεν ήταν απλά ο σχηματισμός ενός κλάδου της ανθρωπολογίας. Η σύλληψη του τρόπου παραγωγής και η ανάπλασή της στη σκέψη, για το πως αναπτύχθηκε στην ιστορία, έθεσε το ζήτημα του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού, που αποτελεί αντικείμενο του ιστορικού, του ανθρωπολόγου, του κοινωνιολόγου και του οικονομολόγου. Το αίτημα ήταν να προσδιοριστούν οι νόμοι που διέπουν αυτούς τους σχηματισμούς και εκφράζουν τις δομικές ιδιότητες των κοινωνικών σχέσεων, την ιδιαίτερη ιεραρχία στη δόμησή τους και τη διάρθρωσή τους μέσα σε έναν ορισμένο τρόπο παραγωγής. Η σχέση ανάμεσα στην υποδομή και στο εποικοδόμημα, που είναι η βασική αρχή του μαρξισμού, έθετε και το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην ιστορία, την κοινωνία και την οικονομία. Όταν η υποδομή, η οικονομική υποδομή άλλαζε, τότε και τα άλλα άλλαζαν, σύμφωνα με την αρχή του δομισμού. Στη διαδικασία της αλλαγής υπήρχαν λειτουργίες και συμπεριφορές που περιείχαν αυτή τη σχέση της αντιστοιχίας ανάμεσα στο μηχανισμό της λειτουργίας τους και στη μορφή που αποκτούσαν μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Όπως ειπώθηκε πριν, το ζήτημα της αντιστοιχίας αυτής δεν είναι απόλυτο: οι κοινωνικές δομές εγκωβίζουν στο επίπεδο των νοοτροπιών συμπεριφορές που δεν ανταποκρίνονται παρά στην παλιά δομή που τις προκάλεσε, ακριβώς σαν αντίσταση στις νέες που έρχονται, τείνοντας να κυριαρχήσουν και να εξαφανίσουν τις γνώριμες για τους ανθρώπους προϋπάρχουσες δομές. Και από δώ φτάνουμε στο σημείο του καθορισμού των αιτίων, που με τη σειρά τους καθορίζουν τη μορφή και το σχηματισμό της κοινωνίας.

Το ζήτημα της δομικής αιτιότητας της οικονομίας, δηλαδή των αποτελεσμάτων που έχουν οι σχέσεις παραγωγής και το δεδομένο επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων - τα αποτελέσματα δηλαδή του τρόπου παραγωγής - πάνω στα άλλα επίπεδα της κοινωνικής οργάνωσης, είναι το ζήτημα που ετίθετο από το Godelier, το 1958, με το γενικό ερώτημα που αφορούσε στην κρυμμένη λογική των οικονομικών συστημάτων και την αναγκαιότητα της εμφάνισης, της αναπαραγωγής και/ή της εξαφάνισής τους κατά τη διάρκεια της ιστορίας. Το 1965 κατέληγε στο συμπέρασμα ότι η δομική αιτιότητα ανάμεσα στον τρόπο παραγωγής και στις άλλες κοινωνικές δομές, η κατανόηση των μηχανισμών αναπαραγωγής και μετασχηματισμού τους, υπάρχει (Για να μιλήσει για τη μετάβαση το 1986 και να μας κάνει να περιμένουμε τη συνέχεια της οικονομικής θεωρίας για τις κοινωνίες που λειτούργησαν και αξιολογήθηκαν με γνώμονα τη μαρξιστική θεωρία).

Οι οικονομικοί και κοινωνικοί σχηματισμοί διέπονται από νόμους που εκφράζουν τις σκόπιμες ή μη δομικές αιτιότητες των κοινωνικών σχέσεων και της ιδιαίτερης ιεραρχίας στην άρθρωσή τους, στα πλαίσια ενός ορισμένου τρόπου παραγωγής. Είναι η εφεύρεση ενός αθέατου πλέγματος των λόγων που συνδέουν τις μορφές, τις λειτουργίες, τον τρόπο της άρθρωσης, την ιεραρχία, την εμφάνιση ή την εξαφάνιση των συγκεκριμένων κοινωνικών δομών (Βέβαια έτσι καταργούμε τις διακρίσεις ανάμεσα στην ιστορία και την ανθρωπολογία, αλλά ξεπερνάμε και τις αδυναμίες του δομισμού). Είναι οι υποθέσεις και οι μέθοδοι που σχηματίζονται με την ανάλυση των δομών και των όρων έμφασης των τρόπων παραγωγής, σε σχέση με τον κυρίαρχο τρόπο παραγωγής, τον καπιταλισμό.

Το ζήτημα εξάλλου της αιτιότητας που αποτέλεσε βασικό θέμα στο οποίο επικεντρώθηκε το ενδιαφέρον της ιστορίας, αντιμετωπίστηκε στα πλαίσια

μιας οικονομικής ιστορίας (F. Braudel, μελέτες). Είπαμε ότι η οικονομική ιστορία είναι αυτή που συνετέλεσε στην προώθηση των διεργασιών των ιστορικών εννοιών. Οι ανθρωπολόγοι που αποδέχτηκαν την έννοια της εξέλιξης των επιστημών, όπως και την έννοια της εξέλιξης της κοινωνίας μέσα στο ιστορικό της πλαίσιο, προχώρησαν στη μελέτη του οικονομικού και του κοινωνικού, με την επίδραση και τη βοήθεια των συγγενών επιστημών, δέχτηκαν δηλαδή τα επιστημολογικά μηνύματα και οικειοποιήθηκαν και υιοθέτησαν τις αντίστοιχες μεθόδους που έκριναν απαραίτητες για την διεύρυνση του δικού τους αντικειμένου. Στη δεκαετία του 1970 αναπτύχτηκαν οι επιμέρους επιστήμες μιας γενικής εθνολογίας που όδευαν στο συνολικό και σύνθετο προσδιορισμό της κοινωνικής πραγματικότητας που μελετούσαν. Το πρώτο βήμα είχε συντελεστεί, για να εξειδικευτεί περισσότερο, σύντομα. Η μαρξιστική σκέψη που γεννούσε την οικονομική ανθρωπολογία και την ιστορική ανθρωπολογία στη συνέχεια, καθώς τις θεωρούσε όλες προσανατολισμένες στην υπηρεσία μιας καθολικής κοινωνικής ιστορίας (σύμφωνα με τον M. Godelier), διαμόρφωσε ταυτόχρονα και το ιδεολογικό υπόβαθρο της οικονομικής ανθρωπολογίας, όπως και της ιστορικής ανθρωπολογίας και των άλλων επιστημών του ανθρώπου, επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον τους στο επίπεδο της ανθρωπολογικής προτεραιότητας κατά την εξέταση της ιστορικότητας των κοινωνιών. Η θεωρία των τρόπων παραγωγής είναι ένα ζητούμενο της ανθρωπολογικής επιστήμης, μιας διαδικασίας σε εξέλιξη, ενός ζητήματος σε διαρκή μετάβαση και σε όλες τις σχέσεις, με τη δημογραφική πραγματικότητα, την οργάνωση και τη συγκρότηση του δικτύου της συγγένειας, σε σχέση με την οικονομική συμπεριφορά που της επιτρέπει τη διαβίωση. Ένας τρόπος παραγωγής αναλύεται σύμφωνα με τις σχέσεις που συνάπτονται ανάμεσα στα Μέσα Παραγωγής, τη Δύναμη Εργασίας, τα Εργαλεία Παραγωγής και, μέσα στο ιστορικό πλαίσιο της παρουσίας τους, με την παραγωγή, την κατανομή και την κατανάλωση. Συνδέονται ακόμα με στοιχεία της παραγωγικότητας, όπως με τη διαίρεση

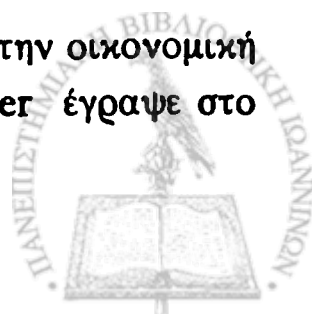

εργασίας και με το ζήτημα της ιδιοκτησίας που υπάγεται και αυτό στα μέσα παραγωγής αποτελώντας στοιχείο καθοριστικό της δόμησης του τρόπου παραγωγής.

Αναλυτικά, η έννοια του τρόπου παραγωγής και των παραγωγικών κοινωνικών σχέσεων σηματοδότησε τον προβληματισμό και την έρευνα προς τις κατευθύνσεις που μέχρι τώρα μόνο με την ενόραση και τη φιλοσοφία μπορούσε να προσεγγίσει ο ερευνητής.

Η ίδια έννοια των κοινωνικών παραγωγικών σχέσεων επηρέασε όλη την εθνολογική και ανθρωπολογική σκέψη, πολύ περισσότερο φανερά στις περιπτώσεις των μαρξιστών ερευνητών των κοινωνιών του τρίτου κόσμου, αλλά και των προοδευτικών ερευνητών του ιστορικού χώρου της μεσογείου. Π.χ. αυτό που η ανθρωπολογία λέει ως λογικό και παράλογο στην οικονομία η μαρξιστική θεωρία το ερμηνεύει : η ιστορία το αναλύει και η βασική έννοια της διάρκειας όπως και της συνέχειας το προβάλλει μέσα στη Μεγάλη Διάρκεια και μας δίνει στους όρους μιας εποχής για να το επεξεργαστούμε στη βάση των εννοιών του χρόνου και στη βασική γραμμή των σχέσεων: οικονομία - κοινωνία - ιδεολογία. Έτσι έχουμε συνολική αντίληψη και συνολική θεώρηση, μια γραφή συνολικής ιστορίας, όπου δεν καταγράφουμε μόνο, δεν περιγράφουμε απλά, αλλά προχωράμε στην ερμηνεία, στην επισήμανση προβλημάτων και απόψεων, στη διατύπωση θέσεων και σε πολλαπλή προσέγγιση: Βρισκόμαστε μπροστά σε μια συνολική ιστορία. Όσο αυτή είναι κοινωνική ιστορία, τέμνεται με την ανθρωπολογία, γιατί η ιστορία τείνει με την πολλαπλότητα αυτή σε μια συνολική, ανθρωπολογική ιστορία. Ετίθετο λοιπόν το ζήτημα της θεωρίας ενός επιστημονικού χώρου που βρισκόταν πολύ κοντά στην οικονομία αλλά και στην ιστορία.

Στη δεκαετία του 1960 η φιλοσοφική σκέψη στράφηκε στην οικονομική επιστήμη και από κεί στην ανθρωπολογία. Ο M. Godelier έγραψε στο

αφιέρωμα των Annales το 1971, το άρθρο με τον τίτλο "οι προϋποθέσεις και η θεμελίωση του επιστημονικού λόγου στο Marx, για να απαντήσει στα ερωτήματα: α) ποιά είναι η κρυμμένη λογική των οικονομικών συστημάτων και η αναγκαιότητα της εμφάνισης, της αναπαραγωγής ή της εξαφάνισής τους κατά τη διάρκεια της ιστορίας. β) ποιοί είναι οι επιστημολογικοί όροι της θεωρητικής γνώσης αυτής της λογικής και αυτής της αναγκαιότητας (και πως τεκμηριώνεται, κωδικοποιείται αυτό. Το 1960 ωστόσο δεν είχε ακόμα επιχειρηθεί η επικοινωνία όλων των κοινωνικών επιστημών και η επίδραση της μεθοδολογίας της ιστορίας των Annales δεν είχε ακόμα τις διαστάσεις της επιρροής που άσκησε η σχολή στις άλλες κοινωνικές επιστήμες, πράγμα που συντελέστηκε μετά το 1970.

Η οικονομική ανθρωπολογία, ως ειδικός κλάδος των ανθρωπιστικών επιστημών, έλαβε ειδική σημασία και προώθησε ζητήματα έκφρασης κωδικοποιώντας τις οικονομικές συμπεριφορές, που μέχρι τώρα προσεγγίζονταν εμπειρικά. Η επεξεργασία των δεδομένων ανέδειξε στοιχεία της παραδοσιακής κοινωνίας που μέχρι τώρα θεωρήθηκε ότι αποτελούσαν επουσιώδη χαρακτηριστικά της. Η αναγκαιότητα της ερμηνείας προέκυψε ως αναγκαιότητα της εποχής και αναδιάρθρωσε το γνωστικό αντικείμενο, πλουτίζοντάς το σημασιολογικά, εννοιολογικά, με παραμέτρους που ταυτόχρονα αποτελούν και μεθοδολογικές διόδους. Η οικονομική ανθρωπολογία που πρόσθεσε έννοιες όπως αυτή της παραγωγής, συνέτεινε στη διαμόρφωση του μεθοδολογικού μοντέλου διερεύνησης των παραδοσιακών κοινωνιών, προωθώντας πιο πέρα την εκλέπτυνση αυτού του "εργαλείου" συνάντησε τις βοηθητικές επιστήμες που συνέβαλαν στην πολλαπλή προσέγγιση του αντικειμένου. Ιδιαίτερα αυτής της ιστορικής που επιτυγχάνει με τη μελέτη της υποδομής την αναγωγή στις νοοτροπίες.

Μετά απ' τις διεργασίες αυτές, αν εξαιρέσει κανείς την αισθαντική πρώτη προσέγγιση και την ανάγνωση των δεδομένων, όλα μπορούν θεωρηθεί ότι

αποτελούν πηγές για την ερμηνευτική διαδικασία που αφορά στην παραδοσιακή κοινωνία. Μολονότι ο Levi-Strauss ισχυρίστηκε ότι υπάρχουν οι μη παρατηρήσιμες δομές και αποκρυπτογραφούνται μέσω της μελέτης των συμβολικών παραστάσεων της κοινωνίας (σ.19), οι μη παρατηρήσιμες κοινωνικές δομές που εμπεριέχουν τις κοινωνικές σχέσεις των ανθρώπων και εγγράφονται στις κοινωνικές συμπεριφορές, είναι εκδηλώσεις που δεν μπορούν να εξηγηθούν αλλιώς, παρά μόνο μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Οι αναπαραστάσεις που εξηγούν την αληθινή διάσταση των πραγμάτων, προσεγγίζονται μόνο μέσα από τη μελέτη της υποδομής, δηλαδή της οικονομικής συμπεριφοράς των κοινωνιών. Η γέννηση λοιπόν της Οικονομικής Ανθρωπολογίας αποτέλεσε ένα βήμα προς τον προσδιορισμό του οικονομικού ως παραμέτρου της ζωής, όπως είπαμε, μετά το 1965. (Εμφανίστηκαν στο περιοδικό *L'Homme*: M. Godelier, *Objets et methodes de l'anthropologie economique*, 2(1965) και αναδημοσιεύτηκαν στο *Rationalite et irrationalite dans l'anthropologie economique*, Mouton, 232-293). Σύμφωνα με τη θεώρηση αυτή η προσπάθεια ανάλυσης της κοινωνικής ζωής περνούσε από την ανάλυση των επιπέδων των κοινωνικών σχέσεων με τρόπο που επέτρεπε την αποσαφήνιση και την εξακρίβωση της "δομικής αιτιότητας" που δρούσε ανάμεσα στα επίπεδα και κυρίως ανάμεσα στους τρόπους παραγωγής και στις άλλες κοινωνικές δομές, ώστε να κατανοούνται οι μηχανισμοί της αναπαραγωγής και του μετασχηματισμού τους. Ο στόχος αυτός αποτέλεσε τον έναν από τους όρους δημιουργίας του αντικειμένου της οικονομικής ανθρωπολογίας, αλλά αυτός ο ίδιος στόχος, τα δεδομένα και τα αποτελέσματα, η αιτιότητα δηλαδή των οικονομικών μετασχηματισμών, μεταφέρθηκε στην προοπτική του προσδιορισμού του κοινωνικού. Έτσι ο οικονομικός προσδιορισμός χωρίς να αποτελεί αυτοσκοπό, συνετέλεσε στην υπέρβαση της σπουδής του στην ανθρωπολογία. Η επισήμανση του κοινωνικού λοιπόν πραγματώθηκε μέσω του προσδιορισμού του οικονομικού.

Είναι σαφές ότι είτε απο τη μια είτε απο την άλλη διαδρομή βρισκόμαστε στο χώρο της ιστορίας. Η χρήση των ιστορικών δεδομένων που αποκαλύπτουν το λόγο και την αιτιότητα της εμφάνισης, της αναπαραγωγής και της εξαφάνισης των τρόπων παραγωγής όπως των οικονομικών συμπεριφορών και των συστημάτων, προωθώντας τον ανθρωπολογικό προβληματισμό προς την κατεύθυνση μιας κοινωνικής ιστορίας, κατέστησε την ιστορία βοηθητική επιστήμη στον προσδιορισμό του κοινωνικού. Οι προτεραιότητες και οι σημαντικότητες των επιμέρους κοινωνικών επιστημών αυτοαναιρούνται και αλληλοαναδεικνύονται στο πλαίσιο της λειτουργίας τους και της κυριαρχίας της καθε μιας χωριστά. Ο Μ. Godelier εδώ επισημαίνει ότι στη σκέψη των ανθρώπων, το έργο της ανάπτυξης των τρόπων παραγωγής που αναπτύχθηκαν μέσα στην ιστορία είναι κάτι περισσότερο απο τη συγκρότηση μιας οικονομικής ανθρωπολογίας ή ενός άλλου οποιουδήποτε κλάδου. Γιατί η γνώση των κοινωνιών και της ιστορίας τους, δηλαδή των προβλημάτων και των νόμων των οικονομικών και κοινωνικών σχηματισμών που αποτελούν το αντικείμενο της μελέτης των ιστορικών, των ανθρωπολόγων, των κοινωνιολόγων, των οικονομολόγων κλπ., είναι έργο που εντάσσεται στην επαναξέταση των θεωρητικών προβλημάτων που η ίδια έχει θέσει. Επομένως έργο της είναι η κατανόηση και η ανάπτυξη των μηχανισμών που αναπτύχθηκαν ανάλογα με τις δυνατότητες της εποχής, σύμφωνα με τις συνθήκες. Εδώ τα πράγματα διευκολύνθηκαν από τις παραμέτρους που εισήγαγε η μοντέρνα ιστορία, κυρίως η θεωρία γύρω από το ζήτημα και την έννοια της *Longue Duree*, που έθεσε το ζήτημα της παραγωγής στο ιστορικό πλαίσιο της εμφάνισης, της αναπαραγωγής και της εξαφάνισής του.

Η οικονομική ανθρωπολογία έθεσε τον προβληματισμό του οικονομικού στην ανθρωπολογία που μέχρι τώρα ήταν πολιτισμική και κοινωνική, διεύρυνε και πλούτισε την έννοια του κοινωνικού και της εξέλιξης,

προχωρώντας στην επισήμανση της μετάβασης, για να συναντηθεί εδώ με την ιστορία, που είχε τον ίδιο προβληματισμό και την ίδια, με την ανθρωπολογία, ανάγκη. Ούτε εξάλλου σχηματισμός της οικονομικής ιστορίας έγινε ερήμην της ανθρωπολογίας και η οικονομική ανθρωπολογία έγινε εντός της ιστορίας, για να αποκρυπτογραφήσει τους νόμους του σχηματισμού και να ερμηνεύσει τις κοινωνικές συμπεριφορές. Η ανθρωπολογική επομένως διάσταση, ως έννοια που διαπερνάει την οπτική των κοινωνικών επιστημών, είναι αυτή που θα κυριαρχήσει στην διερεύνηση του αντικειμένου της λαογραφίας της παραδοσιακής κοινωνίας. Η οικονομική ανθρωπολογία δεν είναι παρά μια έννοια κλειδί που επιχειρούσε να προσδιορίσει την έννοια του οικονομικού, την έννοια της οικονομικής διαδικασίας που εξασφάλισε την εξέλιξη της κοινωνίας και τη διαμόρφωση μιας άλλης πραγματικότητας, συνέχεια της προηγούμενης. Επομένως γίνεται σαφές ότι η επισήμανση του οικονομικού έγινε σε συνάρτηση με αυτές και αναλύθηκε για να φωτίσει όλες τις άλλες συμπεριφορές της κοινωνίας, ώστε να προωθηθούμε προς μια κοινωνική ιστορία και μια ιστορία των νοοτροπιών. Από το 1974 που ο M. Godelier έθεσε τον προβληματισμό της οικονομικής ανθρωπολογίας, η διεπιστημονικότητα ως αίτημα επιστημονικό και ως επιστημονική δεοντολογία, αλλά και ως αξία και ιδεολογία, αποτέλεσε κατάκτηση, καθώς όλες οι ανθρωπιστικές επιστήμες λειτούργησαν στον αστερισμό του μαρξισμού. Σήμερα, οι αρχές της οικονομικής ανθρωπολογίας και οι συσχετισμοί, οι διευκρινίσεις, με την ανθρωπολογική διάσταση της ιστορίας, που άνοιξε το δρόμο προς τον ιστορικό προσδιορισμό των φαινομένων και στήριξε την έρευνά της στους οικονομικούς μηχανισμούς και στις συμπεριφορές των κοινωνιών - που αποτελούν το αντικείμενό της - , είναι ακόμα σημαντικές, ενδιαφέρουσες και ισχύουσες.

Το πρόβλημα της μετάβασης.

Εννοούμε την ιδιαίτερη φάση στην εξέλιξη μιας κοινωνίας καιτά τη διάρκεια της οποίας η κοινωνία αυτή συναντά όλο και περισσότερες εσωτερικές ή εξωτερικές δυσκολίες στην αναπαραγωγή του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος πάνω στο οποίο στηρίζεται. Και ακόμα να σημειώσουμε ότι αυτή τη στιγμή αίτια εξωγενή προκαλούν αυτές τις αλλαγές που καθιστούν φανερή την αδυναμία λειτουργίας του προηγούμενου συστήματος, καθώς συγκρούονται τα στοιχεία του νέου τρόπου οργάνωσης της παραγωγής που κατατίθεται από την επαφή αυτού του παλιού και του νέου κόσμου.

Είναι η στιγμή που αρχίζει η κοινωνία να αναδιαρθρώνεται, να αντιδρά στις προκλήσεις νέων τρόπων και να αναδιοργανώνεται συνολικά ή επιμέρους, βίαια ή με ταχύτητα, και αντίστροφα, αργά, με διαδικασίες και ρυθμούς που εξισορροπούν ανάμεσα στις δυνατότητες, στην ετοιμότητα μετασχηματισμού και στην ελαστικότητα της δομής να ανασχηματίζεται στη βάση των επιρροών και των επιδράσεων που υφίσταται το παλιό μοντέλο.

Η εμφανής τάση να διαμορφωθεί ένα νέο μοντέλο, είτε αυτό είναι οικονομικό σύστημα, είτε είναι κοινωνική δομή, είτε είναι νοητικές και ιδεολογικές δομές, είτε νοοτροπίες, σημειώνει την κίνηση της διακοπής των παλιών τρόπων και συμπεριφορών, αντίστοιχα, καθώς και την κίνηση της κυριαρχίας του συστήματος. Η μαρξιστική θέση αναλυτικότερα δομημένη από τον Braudel, με την πολλαπλότητα και την εξειδίκευση επί του κοινωνικού συμπληρώθηκε με όλες τις έννοιες-κλειδιά που μας επιτρέπουν να αποκρυπτογραφήσουμε τις πραγματικότητες εκείνες που απηχούν τις διαδικασίες της αλλαγής και του μετασχηματισμού, στα όρια του παραδοσιακού και του μοντέρνου. Το σύστημα αυτό τείνει να γίνει με τη σειρά του η γενική μορφή των νέων συνθηκών της κοινωνίας αυτής.

Λέγοντας γενικό δεν εννοούμε ότι είναι ίσο και όμοιο παντού, σε όλες τις ανθρώπινες ομάδες και τη γεωγραφική επικράτεια. Είναι γενικό μοντέλο σαν σύστημα, αλλά διαφέρει πιθανά, ως προς τις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τις ομάδες και τους πληθυσμούς. Και δω η ιστορική αποσαφήνιση επεξηγεί και ρίχνει φως στις έννοιες και τις διαστάσεις των φαινομένων που χαρακτηρίζουν το παλιό και το νέο και αντιστοιχούν σε φαινόμενα καθαρά παραδοσιακά ή μοντέρνα. Και εδώ λοιπόν ανακαλύπτουμε και πάλι, επανερχόμενοι, την έννοια της ιστορικότητας την οποία υποδηλώνει η σύγκρουση των μεγάλων και των μικρών διαρκειών, οι τομές της ιστορίας που προκαλούν τις εξελίξεις, τη φάση και τη μορφή του μετασχηματισμού, αποτέλεσμα της κυριαρχίας των νέων τρόπων και στοιχείων που ενσωματώνονται, αφομοιώνονται εκσυγχρονίζονται ή κυριαρχούν στην οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα της εποχής, παρόλες τις αντιστάσεις της εποχής, των πληθυσμών και των νοοτροπιών τους που συγκαταλέγονται στο προηγούμενο σύστημα. Σ' αυτή τη φάση συντελούνται οι αλλαγές, οι εκσυγχρονισμοί, ή ο μετασχηματισμός της κοινωνίας. Προηγούμενες δομές ατονούν και ανασχηματίζονται άλλες, οι συμπεριφορές μετατρέπονται και αποτελούν σήματα μιας άλλης οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας. Στην περίοδο αυτή οι συμπεριφορές τείνουν να ολοκληρωθούν στη βάση μιας νέας λογικής του συστήματος του οποίου οικειοποιούνται, υιοθετούν και αρνούνται τα στοιχεία αυτά, όσα τους επιτρέπει η προηγούμενη δομή τους. Και ακόμα, οικονομικές αποτυχίες και αδυναμίες ολοκλήρωσης μπορούν να αναζητηθούν στη σύγκρουση ανάμεσα στις παλιές και τις νέες δομές. Η κυριαρχία των νέων, εν μέρει ή καθολοκληρίαν, σημειώνει το βαθμό του μετασχηματισμού, τη διαλυση ή την εξαφάνιση των παλιών δομών, την αφομοίωση του παλιού στο καινούργιο και την εξαφάνιση του, ενώ η μορφή που θα σχηματιστεί, ο οικονομικός και κοινωνικός σχηματισμός, θα φέρει ενδείξεις για την προέλευσή του, για την ιστορική αιτιότητα που τον προκάλεσε, τον ανέτρεψε, και τον οικοδόμησαν εκ νέου. Η επαλήθευση των

δεδομένων του μετασχηματισμού, των συμπεριφορών και των δομών μπορεί εύκολα να επιτευχθεί στο ιστορικό πλαίσιο της δράσης τους και να αναλυθούν τα αίτια, οι συνθήκες, οι διαδικασίες και οι μορφές που αποτέλεσαν τις νέες δομές. Αυτές ακριβώς αναγνωρίζονται ως πραγματικότητα διαφορετική από την προηγούμενη. Η παραδοσιακή κοινωνία ως αντικείμενο της όποιας ευρείας ανθρωπολογικής έρευνας διερευνάται μόνο με τον προσδιορισμό της ιστορικότητάς της. Στο επίπεδο της παραδοσιακής κοινωνίας, η μετάβαση εμπεριέχει την ιστορικότητα, η οποία διερευνάται στο θεσμικό πλαίσιο. Οι ιστορικές συνθήκες και οι όροι που συντήρησαν τις παραδοσιακές δομές και υπαγόρευσαν τις οικονομικές και κυρίως τις κοινωνικές συμπεριφορές, αρχίζουν να διαφοροποιούνται από τις επιδράσεις νέων συγκυριακών ενδεχομένως επιρροών και παρεμβάσεων όπως π.χ. αυτές που προκλήθηκαν από την εμφάνιση του καπιταλισμού και τη λειτουργία της παγκόσμιας συγκυρίας του εμπορίου, στο μεσογειακό κόσμο. Οι επιδράσεις αυτές που αναφαίνονται στην επαφή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας με την δύση και προκάλεσαν αναταραχή στον παραδοσιακό κόσμο και στις υπάρχουσες οικονομικές συμπεριφορές της αυτοκατανάλωσης και στις δομές της, προώθησαν τις λειτουργίες της οικονομίας της αγοράς, ενώ ταυτόχρονα συντελούσαν στο σχηματισμό μιας κοινωνικής δομής στη βάση της νέας οικονομίας. Η οθωμανική πραγματικότητα έχει το λόγο της μέσα σ' αυτή τη διαδικασία μετασχηματισμού, καθώς αντιστέκεται ως σύστημα διοικητικό, οικονομικό, κοινωνικό, στις προκλήσεις του καπιταλισμού, της λογικής επιτάχυνσης και της διεύρυνσής, που αναιρεί την πρακτική της ακινησίας, και της αυτοκατανάλωσης. Η εμπορική διαδικασία που ταυτίζεται με τη φάση του μετασχηματισμού της κοινωνίας λειτούργησε τρεις αιώνες, προκάλεσε την ατόνηση των παραδοσιακών δομών, καθώς προωθούσε στο οικονομικό επίπεδο τη συμμετοχή των υπηκόων της στην παγκόσμια οικονομία και παρήγε στο κοινωνικό επίπεδο νέα στρώματα του συγκατένευαν στην

πρόκληση του μετασχηματισμού και επιτάχυναν τις διαδικασίες της μετάβασης.

Το ιστορικό σύστημα, η διάρκεια του φαινομένου, που αντιστοιχεί στην πραγματικότητα, για την οποία μας μίλησε ο F. Braudel, αναζητά κυρίως αυτό που άλλαξε και αυτό που έμεινε ίδιο μέσα στους αιώνες, αυτό που άλλαξε και αυτό που δεν άλλαξε καθόλου και ακόμα προσπαθεί να διαγνώσει και να ονομάσει αυτή την πραγματικότητα με ένα όνομα. Αραγε είναι ο καπιταλισμός, που ως σύστημα θα τον ονομάζαμε ιστορικό καπιταλισμό; Η πραγματικότητα αυτή είναι ένα ενιαίο σύνολο; Και ο Μαρξ ήξερε πως ποτέ δεν υπήρξε ιστορικά, ποτέ δεν υπήρξε ως ολοκληρωμένο σύστημα αυτή η πραγματικότητα του καπιταλισμού, αλλά ήταν μια πραγματικότητα σε εξέλιξη. Αναφέρθηκε στην από μέρα σε μέρα συγκεκριμένη πραγματικότητα του καπιταλιστικού κόσμου. Μ' αυτή την έννοια, αυτή η διαρκώς εξελισσόμενη, διαφοροποιημένη πραγματικότητα, στην οποία διακρίνουμε τις αποκλίσεις, τις διαφορές, τις συνέχειες που ατονούν και την εμφάνιση άλλων που πυκνώνουν, αποτελεί το μείζον ζήτημα για την επιστήμη που ενδιαφέρεται για την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής που μελετάμε. Η πραγματικότητα του παραδοσιακού κόσμου είναι ένα ενιαίο σύνολο με την έννοια του ενιαίου πολιτισμού κάτω από την οργάνωση ενός συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου που τηνεξομοιάζει και της προδικάζει την κοινωνική ακινησία: όπως συνέβαινε σε όλες τις κοινωνίες των μεγάλων αυτοκρατοριών. Αλλά στη διάρκεια της παρουσίας της υπέστη αλλαγές, μετασχηματισμούς και πάντως σημείωσε αποκλίσεις από το βασικό και προδιαγεγραμμένο από τη διοίκηση μοντέλο, είτε γιατί οι κοινωνικές δυνάμεις ήρθαν σε ρήξη είτε γιατί το ίδιο το σύστημα δημιούργησε σχισμές και προκάλεσε αναντιστοιχίες ανάμεσα στις προθέσεις του και στις δυνατότητές του. Με την έννοια αυτή, το ενιαίο σύνολο της παραδοσιακής κοινωνίας το εξετάζουμε για να δούμε κυρίως πόσο διήρκεσε, όπως ακόμα, αυτό που

άλλαξε και αυτό που επέμενε να μένει το ίδιο, χωρίς να επηρεάζεται από την εξέλιξη που εκδηλώθηκε σε άλλα επίπεδα και σε άλλους τομείς. Εξάλλου δεν είναι δυνατόν να διερευνηθεί η παραδοσιακή κοινωνία ως συνέχεια αιώνων, γιατί η ιστορία μας δίδαξε τις ειδοποιούς διαφορές ανάμεσα στις εποχές, έτσι ώστε να μην εθελotuφλούμε μέσα στη διαχρονία, αλλά να αναγόμεσμε σε συγκεκριμένους χρόνους, που προσδιορίζουν ερμηνευτικά τα φαινόμενα που μελετάμε.

Την ακινησία του παραδοσιακού κόσμου μας παρουσιάζει ο F. Braudel στο βιβλίο του *La dynamique du Capitalisme*.

Οι δομές της καθημερινότητας, ανάμεσα στο εφικτό και στο ανέφικτο και η ακινησία που θα μπορούσε να ερμηνευτεί σύμφωνα με τη μελέτη της ιστορίας των νοοτροπιών, αυτών των φυλακών της μεγάλης διάρκειας, που μέχρι τώρα μόνο η ψυχανάλυση προσέγγισε σαν συλλογική συνείδηση των κοινωνιών. Η Νέα Ιστορία προχώρησε στη διαμόρφωση μοντέλου προσέγγισης του κόσμου των νοοτροπιών.

Η καθημερινότητα και οι κληρονομημένες κινήσεις, οι χειρονομίες επιβλημένες και εκούσιες, το παρελθόν κυλάει μέσα στο παρόν.

Οι νοοτροπίες, οι συνήθειες, "αυτός ο μεγάλος απών της ιστορίας", διεισδύει και κυριαρχεί στο σύνολο της ζωής των ανθρώπων και διαχέεται, όπως η σκιά του απογεύματος, που πέφτει πάνω στην πεδιάδα και αφήνει τμήματα περισσότερο και λιγότερο φωτισμένα. Ανάμεσα στο φώς και τη σκιά, μας λέει ο Braudel, ανάμεσα στη συνήθεια και στη συνειδητή απόφαση, βρίσκονται τα ύνορα που θα θέλαμε να επισημάνουμε. Όταν τα αναγνωρίσουμε θα μας επιτραπεί να διακρίνουμε τι βρίσκεται πάνω και τι κάτω από τον μελετητή.

Οι ιεραρχίες της παραδοσιακής κοινωνίας της υλικής ζωής, άλλαξαν με τη λειτουργία της οικονομίας της αγοράς. Άλλαξαν οι εξαρτήσεις, σ.78, αλλά τίποτα δεν καταργήθηκε: όλα βρίσκονται στη θέση τους. Τότε έρχεται ο καπιταλισμός, σαν επισκέπτης της νύχτας. Χρειάζεται την ιεραρχία και την επιζητά. Πάνω σ' αυτή στηρίχτηκε. Οι προκαπιταλιστικές κοινωνίες δεν αποποιήθηκαν την ιεραρχία. Και αυτό είναι το κλειδί όλων των προβλημάτων. σ.79. Αυτές οι φυλακές της μεγάλης διάρκειας!

Και για να μιλήσουμε για την παραδοσιακή κοινωνία, να δούμε, ανάμεσα στην παραγωγή - τόσο εκτενή τομέα - και την κατανάλωση, επίσης εκτενή τομέα : ανάμεσα στον 14 αι. και τον 18 αι. έρπει ακόμα μια οικονομία ανταλλαγών, που η αρχή της χάνεται μέσα στο χρόνο, την ώρα που ένα μέρος της παραγωγής αντιστοιχεί στην αυτοκατανάλωση, ανάμεσα στη μεγάλη οικογένεια ή το χωριό, χωρίς να αντιστοιχεί ακριβώς στην κατανάλωση και στη διακίνηση μέσω της αγοράς.

Τέλος, προχωράει σε επισημάνσεις διευκρινιστικές για τις λειτουργίες του παραδοσιακού κόσμου, όπως π. χ. τι είναι η *Economie-Monde*: Η οικονομία ενός τμήματος του πλανήτη μας, στο μέτρο που σχηματίζει ένα οικονομικό σύνολο. Όπως η Μεσόγειος τον 15 αι. Είναι μια οικονομία ενός κόσμου απ' εαυτού του :

-Κατέχει ένα χώρο γεωγραφικό δεδομένο, με όρια που εξηγούν και ποικίλουν, ακόμα και διακοπές.

-Δέχεται πάντα ένα πόλο, ένα κέντρο, μια κυρίαρχη πόλη, π.χ. ένα κράτος-πόλη, μια οικονομική πρωτεύουσα.

-Η *economie-monde* διαιρείται σε διαδοχικές ζώνες: Την καρδιά, γύρω από το κέντρο. Τις ενδιάμεσες ζώνες, γύρω από τον κεντρικό άξονα. Τέλος τα μακρινά σημεία στα οποία, στο πλαίσιο της διαίρεσης εργασίας που

χαρακτηρίζει την *economie -monde*, βρίσκονται υπο-οργανωμένες και εξαρτημένες περιφερειακές ζώνες που πολύ λίγο συμμετέχουν. Ο Imm.Wallerstein ισχυρίζεται ότι η *economie -monde* άρχισε τον 16 αι. (*Le systeme du monde du 16s. a nos jours*, Flammarion), ενώ ο Braudel θεωρεί ότι η ανθρωπότητα είχε περισσότερες οικονομικές ζώνες ως προς ένα κέντρο, όπως η Αρχαιότητα, ο Μεσαίωνας, λίγο-πολύ συνεχείς δηλαδή περισσότερες *economies-mondes* που συνυπήρχαν. σ.78.

Η οικονομία της αγοράς βρίσκεται σε πρόοδο, καθώς συνδέει τα φρούρια και τις πόλεις και αρχίζει να οργανώνει την παραγωγή σε τρόπο που να σημειώνεται η απαρχή του αιτήματος της κατανάλωσης.

Για αιώνες ανάμεσα σ' αυτά τα δύο σύνολα, την παραγωγή, όπου όλα γεννιούνται και την κατανάλωση, όπου όλα διοχετεύονται, η οικονομία της αγοράς είναι ο συνδετικός κρίκος, το κίνητρο, η ζώνη μέσα στην οποία δρουν οι προκλήσεις, οι ζωντανές δυνάμεις, οι νεωτερισμοί, η απόκτηση των πολλαπλών συνειδήσεων, η ανάπτυξη και ακόμα η πρόοδος. Ο Braudel συμμερίζεται την άποψη του Carl Brinkman, σύμφωνα με την οποία η οικονομική ιστορία περιέχεται όλη στην ιστορία της οικονομίας της αγοράς, ενώ οι στοιχειώδεις αγορές αποτελούν το τελευταίο όριο πριν από την οικονομία. Ο,τι μένει έξω από την αγορά έχει μια αξία χρήσης μόνο, ενώ ότι εισέρχεται σ' αυτή αποκτά μια αξία ανταλλαγής. Το άτομο ανάλογα με τη θέση από τη μια ή από την άλλη πλευρά της αγοράς, περιλαμβάνεται ή όχι μέσα στο σύστημα των ανταλλαγών, μέσα δηλαδή σ' αυτό που αποκάλεσε "οικονομική ζωή", σε αντίθεση με αυτό που αποκάλεσε, πριν, "υλική ζωή", για να την ξεχωρίσουμε επίσης και απ' αυτό που ονομάζουμε καπιταλισμό. Ο πλανώδιος μάστορας που μετακινείται ανήκει και αυτός στην οικονομία της αγοράς. σ.23

Ο αγρότης που εμπορεύεται μόνος του ένα μέρος της παραγωγής του ανταλλάσσοντάς την με ενδύματα ή τρόφιμα, παίρνει μέρος στην οικονομία

της αγοράς, ενώ αυτός που τα ανταλλάσσει με είδος βρίσκεται στο όριο της αυτοκατανάλωσης.

1. Ο καπιταλισμός χωρίς να έχει αλλάξει στην ουσία του, στηρίζεται πάνω στην εκμετάλλευση των πηγών και των διεθνών δυνατοτήτων. Υπάρχει στο πλαίσιο των διαστάσεων του κόσμου και τείνει να απλωθεί σε όλο τον κόσμο. Δουλειά του είναι να ανασυστήσει την παγκοσμιότητά του.

2. Εφαρμόζεται πάνω σε μονοπώλια (δικαίω ή πράγματι), εκούσια ή ακούσια, παρόλη τη βίαιη αντίδραση που προκαλεί εναντίον του.

Η Οργάνωση, όπως λέμε, εξακολουθεί να φέρνει βόλτα την αγορά και αυτό δεν είναι καινούριο πράγμα.

3. Παρα τους ισχυρισμούς ότι ο καπιταλισμός καλύπτει όλους τους ανθρώπους και τις κοινωνίες, δεν είναι αλήθεια. Ενυπάρχουν και ενδιάμεσα στάδια και καταστάσεις που δεν περιλαμβάνονται στο σχήμα: υλική ζωή -οικονομία της αγοράς -καπιταλισμός. Η μελέτη τους πρέπει να παίρνει υπόψη της την ιστορική στιγμή στην οποία εμφανίζονται και λειτουργούν. Μένει να την ανακαλύψουμε.

Για την παραδοσιακή κοινωνία η ιστοριογραφία έχει διασώσει γραπτές μαρτυρίες της ιστορίας της. Οι πηγές είναι ιστορικές και πολιτισμικές. Αυτές οι τελευταίες έχουν διασωθεί, συλλεχθεί και αξιοδοτηθεί από την ελληνική λαογραφία. Τα πολιτισμικά φαινόμενα είναι προϊόντα και εκφράσεις μιας διαδικασίας την οποία μπορούμε ιστορικά να προσεγγίσουμε. Αυτό σημαίνει ότι η ιστορική μεθοδολογία και οι επιμέρους οπτικές μπορούν να μας οδηγήσουν σε εκτιμήσεις που να προσδιορίζουν, να αναλύουν, να ερμηνεύουν χρονολογικά, οικονομικά, κοινωνικά και ιδεολογικά τα φαινόμενα. Έτσι η αρχική θεώρηση ότι η παραδοσιακή κοινωνία έχει διασωθεί από την λαογραφία χωρίς την

έννοια της ιστορικότητάς της, εισέρχεται στην προβληματική του χρονολογικού προσδιορισμού της. Η στατικότητα της παραδοσιακής κοινωνίας αναθεωρείται στην προοπτική της μεγάλης διάρκειας, που υπαινίσσεται διαδικασίες εξέλιξης. Η ιστορικότητα της παραδοσιακής κοινωνίας, γνωστή έννοια στους πρώτους ανθρωπολόγους της εθνοϊστορίας, και στην ελληνική λαογραφία, αρχίζει να ταυτίζεται με την έννοια της μετάβασης στην νεοελληνική πολιτισμική πραγματικότητα.

Η ιστορικότητα της παραδοσιακής κοινωνίας ως διάσταση των φαινομένων που εξετάζονται απο την παραδοσιακή λαογραφία έχει διασωθεί ως συνέχεια του ελληνικού πνεύματος, ως εθνική ιστορία και ως "λανθάνον" πλαίσιο όλου του πολιτισμικού φαινομένου, ενώ εντοπίζεται στις αγροτικές μάζες, στους αγροτικούς πληθυσμούς της ελληνικής υπαίθρου και στις κατα παράδοσιν πράξεις του ελληνικού λαού. Η πολιτισμική διάσταση επίσης υπήρξε κυρίαρχη ως αντικείμενο της λαογραφίας που διέσωσε και συνέλεξε την ελληνική παράδοση. Στα μαθήματα λαογραφίας, ο Λουκάτος αναφέρει ανάμεσα στους χαρακτηρισμούς για το τι είναι λαογραφία, ότι η λαογραφία είναι ιστορική επιστήμη, κοινωνική, εθνική. Την ιστορικότητα με την έννοια του ιστορικού πλαισίου στο οποίο διαδραματίζονται οι παραδοσιακές εκδηλώσεις υπαινίσσονται και άλλοι λαογράφοι.

Η διαδικασία της μετάβασης της ελληνικής κοινωνίας αποτέλεσε θέμα των κοινωνιολόγων, των ιστορικών και των λαογράφων, τελευταία, που, σύμφωνα με τις ιστορικές μελέτες και τα κοινωνιολογικά συμπεράσματα, συνειδητοποιούν ότι η μεγάλη διάρκεια των φαινομένων δεν είναι στατική. Υπάρχει εξέλιξη και αυτή εγγράφεται στα ιστορικά φαινόμενα της εποχής, ενώ για τη μεταβολή τους ευθύνεται η ιστορική διαδικασία. Εχουμε φτάσει στην ανάγκη του προσδιορισμού του χρόνου των πολιτισμικών φαινομένων σε σχέση με την οικονομία την κοινωνία και την ιδεολογία της εποχής που τα εξέθρεψε, τα συνέχισε και τα αναπαρήγε.

Επομένως η ανθρωπολογική διάσταση, ως έννοια που διαπερνάει την οπτική των κοινωνικών επιστημών, είναι αυτή που θα κυριαρχήσει στην διερεύνηση του αντικειμένου της λαογραφίας της παραδοσιακής κοινωνίας. Η οικονομική ανθρωπολογία δεν είναι παρά μια έννοια κλειδί που θα προσπαθήσει να προσδιορίσει την έννοια του οικονομικού, την έννοια της οικονομικής διαδικασίας που εξασφάλισε την εξέλιξη της κοινωνίας και τη διαμόρφωση μιας άλλης πραγματικότητας, συνέχεια της προηγούμενης. Κατά συνέπεια είναι σαφές ότι η επισήμανση του οικονομικού γίνεται σε συνάρτηση με αυτές και αναλύεται για να φωτίσει όλες τις άλλες συμπεριφορές της κοινωνίας.

Ανάμεσα στις αναθεωρήσεις που επέφερε επίδραση του μαρξιστικού έργου σε όλη την ανθρωπολογική σκέψη περιλαμβάνονται και οι εργασίες εμφανίστηκαν για τις δομές της συγγένειας, π.χ., οι οποίες, παρόλο που είχαν αφετηρία την δομική μεθοδολογία, απέβησαν μελέτες κοινωνικής ιστορίας της συγκεκριμένης υπό μελέτη περιόδου. Η δομή της οικογένειας της μεγάλης διάρκειας στο πλαίσιο της παραδοσιακής κοινωνίας που αντιστοιχούσε στη συνολική δομή του κόσμου γνώρισε και αυτή τη μελέτη όλων των κοινωνικών επιστημών (και της παραδοσιακής λαογραφίας, ως σταθμός της ζωής και εθιμικός οργανισμός αναπαραγωγής του κοινωνικού συστήματος). Η ιστορική ανθρωπολογία, όπως και η κοινωνιολογία επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους σ' αυτό τον οργανισμό, όπως και στις ευρύτερες κοινωνικές ομάδες που θα αποτελούσαν ένα διαρκές αντικείμενο των μελετών τους.

Η ανθρωπολογία

Ολες οι κοινωνικές επιστήμες καταπιάνονται με τον άνθρωπο και την κοινωνία αλλά κάθε επιστήμη, στη διάκρισή της ως προς τις άλλες και στην επιστημονικότητά της, έχει ένα σημείο εκκίνησης και υπογραμμίζει την αναγωγικότητά της, ή μη, στις άλλες επιστήμες. Στηρίζονται στην ανάλυση της ανθρώπινης μορφολογίας (φυσική ανθρωπολογία), του περιβάλλοντος και της διευθέτησης του χώρου (γεωγραφία), δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στη μορφολογία και στην παρουσίαση του χώρου, ως επιστήμης του περιβάλλοντος. Των γραπτών μαρτυριών και πηγών (ιστορία), ως επιστήμη του κοινωνικού και όχι μόνο, παρακάμπτοντας αυτή των γεγονότων και δίνοντας μεγαλύτερη σημασία στους ρυθμούς, στη διάρκεια των φαινομένων (ως επιστήμη των γραπτών ντοκουμέντων). Των μνημειακών μαρτυριών του παρελθόντος (αρχαιολογία), των εργαλείων του παρελθόντος (προϊστορία), των συμπεριφορών των αρχαϊκών κοινωνιών (εθνογραφία-εθνολογία), αυτών που απαιτούν την στατιστική και την έρευνα των διευρυμένων κοινωνιών (κοινωνιολογία), που διερωτάται για τη λογική των θεσμών, ως επιστήμη στατιστική της έρευνας στις διευρυμένες κοινωνίες. Κάποτε οι σπουδές παίρνουν την μορφή της ανάλυσης του πλούτου (οικονομία), που εξετάζει τη λογική της παραγωγής της διανομής και της κατανάλωσης του πλούτου, ή των πολιτικών θεσμών (πολιτική επιστήμη).

Τα σύνορα των επιστημών καθορίστηκαν από τα ντοκουμέντα, ενώ ο ιμπεριαλισμός της καθε μιας προσέκρουσε στο πεδίο της άλλης. Η πρόθεση δεν ήταν να φωτιστεί από μέσα η ανθρώπινη πράξη, στην οποία φτάνουμε ρωτώντας τον ίδιο τον άνθρωπο και αναλύοντας τους μηχανισμούς που ρυθμίζουν τη συλλογική ζωή. Σκοπός ήταν να ενωθεί η συλλογική ζωή απ'έξω, σε τρόπο που να μην αφήνει να χάνεται αυτό που αποτελεί το βάθος του κοινωνικού και της αυτονομίας του. (Βέβαια ο ορισμός αυτός

συνεπάγεται πολλές παρερμηνείες, γιατί μπορεί να θεωρηθεί ότι αφήνει απ' έξω τα είδη των πηγών και τους τρόπους της προσέγγισης που θα ακολουθήσουν ενδεχομένως στην εποχή μας, ανακατασκευάζοντας ακριβώς το ζήτημα και το μοντέλο της προσέγγισης και τη μέθοδο. Εξάλλου η πολιτική επιστήμη και η οικονομία ξεκινώντας από κοινωνικές συμβάσεις αποξενώθηκαν από τις κοινωνικές επιστήμες και είχαν ξεχωριστή εξέλιξη, ενώ αργότερα διδάγματά τους επηρέασαν όλες τις άλλες επιστήμες. Αυτές αποκάλυψαν κάποια προβλήματα ταυτόχρονα με την κοινωνιολογία, αλλά εγγράφηκαν σε μια προοπτική που τις κράτησε μακριά από τις γόνιμες συναλλαγές, ενώ η ιστορία π.χ. και η γεωγραφία αγνόησαν την εκλογίκευση της οικονομίας, όπως και η κοινωνιολογία έδειξε ότι η εξειδίκευση της κοινωνικής οπτικής και τα μοντέλα χρήσης είναι ανεπαρκή για τη μελέτη βασικών ζητημάτων και ειδικών περιπτώσεων. Αλλωστε αυτή είναι και η γονιμότητα της συνεισφοράς των ανθρωπιστικών επιστημών. Η έξαρση των κοινωνικών επιστημών δεν αποτέλεσε "λάθος" ούτε ακόμα όταν το κύριο σημείο αναφοράς στην ιστορία των επιστημών υπήρξε ο θετικισμός. Αντίθετα, η διαλεκτική τους έδωσε καρπούς, τα βιβλία των επι μέρους επιστημών και τη διευρυμένη θεματολογία, όπως αναγνωρίζουμε εύκολα στην έκδοση της *Ethnologie Generale. Encyclopedie de la Pleiade*, Paris 1968. Εδώ οι τίτλοι των θεμάτων είναι ενδεικτικοί: Ιστορία και μεθοδολογία, οι εθνολογικές επιστήμες και η στροφή προς τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Μετά από μια ιστορική εισαγωγή στην ιστορία της εθνολογίας, και στην ιστορία της εθνολογικής σκέψης, ακολουθούν τα κεφάλαια της αναγωγής της εθνολογίας σε χώρους που αποτελούσαν αντικείμενο άλλων κοινωνικών επιστημών, της ιστορίας, της ανθρωπολογίας και της κοινωνιολογίας.

Η ιστορική εισαγωγή αφορά στην προϊστορία της εθνολογικής σκέψης και τοποθετείται στην Αναγέννηση, που άνοιξε το χώρο ενός νέου ουμανισμού. Ο 17 αι. και ο 18 αι. είναι οι αιώνες της μετάβασης από τον εξωτισμό στον

ουμανισμό. Η συνεισφορά των δύο αιώνων στην εθνολογική γνώση είναι διαφορετικός, όπως διακρίνουμε. Ο 17 αι. είναι ακόμα κλεισμένος στον εαυτό του, ενώ με την πρόφαση του εξωτικού μόνο τον απασχολεί ο έξω κόσμος. Αντίθετα το 18 αι. αναρωτιέται για το μη δυτικό άνθρωπο και πολιτισμούς. Από τον εξωτισμό πέρασε στον ουμανισμό, γύρω στα 1715. (E.G.p.17). Από αυτή την προϊστορία, προς τη γέννηση των κοινωνικών επιστημών, ανάμεσα στο 18 αι. και στο 19 αι. έχει επισημανθεί η ύπαρξη δύο κοινωνιών, της μοντέρνας και της πιο αρχαϊκής. σ.25. Σε διάρκεια 30 χρόνων, 15 πριν και 15 μετά το 1800, εμφανίζονται οι τρεις όροι: εθνογραφία, εθνολογία, ανθρωπολογία. Εδώ για να αξιολογηθεί "η πρόοδος των λαών προς τον πολιτισμό", έπειτα η κατάταξη των φυλών σύμφωνα με διάφορα χαρακτηριστικά τους και έπειτα για να δοθεί η ανθρωπολογική τους διάσταση (μετά το 1798, από τον Καντ, στην *anthropologie in pragmatischer Hinsicht*), που ακολούθησε μέχρι τα τελευταία χρόνια να διευρύνει τη σημασία της και να κυριαρχεί στο χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών. Ο όρος folk-lore χρησιμοποιήθηκε από την αγγλική σχολή, το 1846 από τον W.J. Thomson. Ανάμεσά τους παρεμβλήθηκαν οι "ιδεολόγοι": οι ιδρυτές της ανθρωπιστικής γεωγραφίας, οι πρόδρομοι της επιτόπιας έρευνας, με την "εταιρεία των παρατηρητών του ανθρώπου", που προσέφεραν χρολογία, πρόγραμμα και κατάταξη, ως στοιχεία της έρευνας. Ανάμεσα στο τέλος της περιόδου αυτής και στα 1859, εξελίσσεται αυτό που σήμερα ενώνεται μέσα στη γενική εθνολογία (στον πρώιμο 19 αι.), εξειδικεύονται οι χώροι και εμφανίζονται τα πρώτα κλασσικά έργα. Εδώ, σ.31, διάφοροι θεωρητικοί με βάση εθνογραφικά και ταξιδιωτικά δεδομένα, έδωσαν μελέτες που αφορούσαν στη συλλογική ζωή των λαών. Οι ιδέες που κατηύθυναν την εθνολογία προς την εξειδίκευση ήταν αρχικά οι εξελικτικές θεωρίες και προκαταλήψεις που έδιναν και τον τόνο στις μελέτες. Από τις αρχές του 20 αι. ήταν ο μηχανισμός της οργάνωσης του ανθρώπου σε κοινωνία που ξανασυστηθήκε. Νέες θεωρίες

έδωσαν μια νέα ερμηνεία της διευθέτησης και των προσδιορισμών των κοινωνικών γεγονότων και φαινομένων.

Οι πρώτοι ερευνητές της επιτόπιας εθνολογικής έρευνας διέσωσαν την πολιτισμική διάσταση της εθνολογίας ενώ οι τάσεις που ακολούθησαν σημάδεψαν την εξειδίκευση και τη μορφή της. Η θεωρία της διάδοσης των αγαθών, η θεωρία των μυθολογικών συμβόλων, η μορφολογία, ο λειτουργισμός, ο ψυχολογικός και ψυχαναλυτικός προσανατολισμός, ο δομισμός, υπήρξαν προσανατολισμοί της έρευνας που χαρακτήρισαν την ιστορική προέλευση και τις μεγάλες γραμμές της εξέλιξής τους, κατατάσσοντας έτσι ανάλογα και τον συγγραφέα των έργων αντίστοιχα στην ιστορία των ιδεών.

Η θεωρία της διάδοσης των πολιτισμικών προϊόντων, αντίθετα από ότι συμβαίνει στη θεωρία του εξελικτισμού, έχει μια μουσειογραφική προέλευση και κάνει μια κατάταξη των αντικειμένων, ανάλυση της συγγένειας των στύλ και φτάνει να δίνει ερμηνεία στο φαινόμενο της ταυτόχρονης παρουσίας όμοιων γεγονότων ή θεμάτων σε διάφορα μέρη του πλανήτη και στη σπουδαιότητα της πολιτισμικής διάδοσης. Το δρόμο αυτής της θεωρίας άνοιξε ο Ratzel στη Γερμανία, θέτοντας το ζήτημα της σχέσης ανθρώπου και αντικειμένου, της ομάδας και της γεωγραφικής περιοχής της δράσης της. Στην Αμερική γνώρισε μεγάλη εξάπλωση και μεγάλη κριτική.

Η θεωρία των μυθολογικών συμβόλων υπήρξε περισσότερο μια τάση που χαρακτηρίστηκε από την μελέτη και την ερμηνεία του υπερφυσικού, του θρησκευτικού. Ο Taylor αποτελεί εκπρόσωπο αυτής της τάσης. Ο Boas και ο Lowie είναι εκπρόσωποι του μορφολογισμού: ενός κύματος ιδεών, ενάντια στην υπεροψία του Morgan, οπαδού του εξελικτισμού. Οι μορφές των πολιτισμών περιγράφονται από τους ανθρωπολόγους χωρίς να προσπαθούν να δώσουν τις συνέπειες και επομένως τις ερμηνείες. Οι πολιτισμοί είναι ένα *puzzle*, τυχαίων παραγόντων. Οπαδοί τους υπήρξαν στην Αμερική.

Ο λειτουργισμός είχε ως κύριο εκπρόσωπό του τον Malinowski, που μετέφερε από το ατομικό στο συλλογικό την αρχή της συνολικής σήμανσης. Τον τρόπο με τον οποίο ένας πολιτισμός ανταποκρίνεται στις ανάγκες του, ανάγκες διατροφής, σεξουλικές, ονόμασε "λειτουργίες" και η ανακάλυψη των νόμων της κοινωνικής οργάνωσης αποτέλεσε το έργο της εθνολογίας. Η γενική ιδέα λοιπόν της νέας θεωρίας είναι ότι σ'έναν κοινωνικό οργανισμό εξηγούνται όλα με την αμοιβαία σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα όργανα και στις λειτουργίες. Η έννοια των σχέσεων είναι βασική και επιμένει στηνσημασία των σχέσεων που υφίστανται ανάμεσα στα κοινωνικά γεγονότα και το σύνολο στο οποίοπροσάπτονται. Μίλησε εμφαντικά για την οργανική σχέση ανάμεσα στα μέρη ενός πολιτισμού, όπως ανάμεσα στο εσωτερικό και το εξωτερικό περιβάλλον: έννοιες που τις συναντάμε αργότερα στον Leroi-Gourhan.

Οι μέθοδοι της δομικής ανάλυσης που αξιοδοτήθηκαν από τον Levi-Strauss μετέφεραν στην πολιτισμική ανθρωπολογία τις μεθόδους της γλωσσολογίας. Ο M. Mauss αξιοδότησε τη λειτουργικότητα εμφαντικά στον κοινωνικό τομέα. Η έννοια του folklore ως ανάλυση των παραδοσιακών συμπεριφορών εκπροσωπήθηκε από τον Van-Gennep, αλλά νωρίς ο A. Varagnac αισθάνθηκε ότι η κλασσική έννοια του folklore ξεπεράστηκε από την "archeo-civilisation" που συγκεντρώνει τη μελέτη όλων των παραδοσιακών συμπεριφορών και μίλησε για τα "είδη της ζωής". Η οικονομική εθνολογία και το έργο του L. Gourhan, αποτελεί το καλλίτερο παράδειγμα έργου που ενώνει την τεχνολογία, την προϊστορία, την ανθρωπολογία, την κοινωνιολογία και την αισθητική. Η εθνολογία της συγγένειας, η οικονομική εθνολογία που ρίχνει το βάρος στις οικονομικές συμπεριφορές των κοιωνιών, ενώ η εθνο-δημογραφία συγκέντρωσε το ενδιαφέρον της στους πληθυσμούς που λειτουργούν ως σύνολο ομάδων, οικογένειες, π.χ., χωριά, εγκαταστάσεις κλπ. και τα δεδομένα της έρευνας

χρησιμοποιούνται για την ανάλυση των κοινωνιολογικών γεγονότων. Μολονότι η δημογραφική μέθοδος έχει σχέση με τη στατιστική, η εθνο-δημογραφία έχει στραφεί και στην έρευνα μέσω των γενεαλογιών. Τομείς όπως η πολιτισμική τεχνολογία και η οπτική της ιστορικής εξέλιξής τους, η πολιτισμική και κοινωνική ανθρωπολογία, η νομική εθνολογία και ακόμα τομείς όπως η εθνομουσικολογία, η γλώσσα και πολιτισμός, ευρωπαϊκή εθνογραφία, και τέλος ιστορία και εθνολογία αποτελούν προεκτάσεις του προβληματισμού των ανθρωπιστικών επιστημών. Η γεωγραφία, η δημογραφία και η οικονομική εθνολογία, φτάνουν ως την αισθητική, σαν απόρροια της εθνολογικής εμπειρίας. Συγγενείς επιστήμες, όπως η αρχαιολογία και η εθνολογία δεν μπόρεσαν να ξεπεράσουν τη σύμπτωση του αντικειμένου τους. Ο L.Gourhan γράφει την Pre-histoire.

Είναι γνωστό ότι οι βασικές ιδέες της ανθρωπολογίας έχουν περάσει κατά την εξέλιξή της, από ερευνητές άλλων χώρων και άλλης επιστημονικής προέλευσης. Στην περίοδο της δημιουργίας της επιστήμης, οι ανθρωπολογικές συζητήσεις επικεντρώθηκαν στα εθνικά χαρακτηριστικά που καθόρισαν αντίστοιχα την επιστημολογική άποψη, σύμφωνα με την αρχική εθνογραφική και εθνολογική σύλληψη, παρόλο που την ίδια στιγμή ο ανθρωπολόγος παρατηρούσε και μελετούσε την κοινωνία ως ένα αδιαίρετο σύνολο. Ο Braudel μας μιλάει για την ιστορία αυτή.

Η ιστορία της ανθρωπολογίας

Ο όρος ανθρωπολογία είναι παλιός. Ο C.Haddon επεσήμανε τη χρήση του απο τον Αριστοτέλη και τους άλλους Έλληνες συγγραφείς. Η ιστορία της ανθρωπολογίας υπάρχει απο τότε που υπάρχει η ιστορία της ανθρωπότητας. Πρόκειται για το σύνολο των ερμηνειών που δίνει ο άνθρωπος για την κατάστασή του. Η ποιοτική όμως διαφορά σχηματίστηκε ανάμεσα στην εμπειρική και στην επιστημονική προσέγγιση, την περιγραφική και την ερμηνευτική. Οι περιηγητές και ο κόσμος από τον 16 αι. "ανθρωπολογούν", ενώ λίγο πριν απο τα μέσα του 19 αι. έχουν εμφανιστεί οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την εμφάνιση της επιστημονικής ανθρωπολογίας. Ένας όρος με ειδική χρήση που αναφέρεται σε μια άποψη της ανθρωπολογίας είναι η εθνολογία, που αποτέλεσε και ειδικό τομέα έρευνας. Για την αμερικάνικη εκδοχή της ο όρος εμφανίστηκε πλάι στην αρχαιολογία, την προϊστορία, τη γλωσσολογία (βλ. Lowie, P.H., 1937).

Η εθνολογία, ένας όρος με ειδική χρήση, αναφέρεται σε μια άποψη σε μια κίνηση της ανθρωπολογίας. Σημαίνει έναν τομέα της έρευνας. Για την αμερικάνικη εκδοχή της ο όρος εμφανίστηκε πλάι στην αρχαιολογία, την προϊστορία, τη γλωσσολογία (βλ. R.H. Lowie 1937). Ο όρος ανθρωπολογία χρησιμοποιείται σχεδόν αφαιρετικά, χωρίς άλλη αξιολόγηση κατά την περίοδο της δημιουργίας της επιστήμης, οι ανθρωπολογικές συζητήσεις επικεντρώθηκαν στις "εθνικές" αποχρώσεις που υπαγόρευε η μελέτη, ενώ αυτό ανέστειλε και την ενιαιοποίηση της ανθρωπολογίας ως επιστημονικού χώρου. Οι όροι πολιτισμική, κοινωνική, οικονομική, ιστορική, κλπ., έχουν

την αρχή της στις κατηγορίες που εξέταζε η εμπειρική επιστήμη από τα μέσα του 19 αι. Η εξειδίκευση σήμαινε πρόοδο που πραγματοποιήθηκε στο τέλος του 19 αι. στη βάση του προβληματισμού της.

Η ανθρωπολογία είναι επιστήμη και μεθοδολογία, αλλά είναι επίσης διάσταση και άποψη, κυρίαρχη στην ιδεολογία ενός επιστημονικού κόσμου, μιας εποχής. Η "άποψη" που χαρακτηρίζει την επιστήμη της ανθρωπολογίας επεκτείνεται και χαρακτηρίζει και κάθε ειδικό χώρο έρευνας και προσαρμόζεται στον τύπο της υπο μελέτη κοινωνίας. Ανάλογα με το χαρακτήρα της κοινωνίας, "πρωτόγονη, λαϊκή, παραδοσιακή, υπαγορεύεται και η οπτική και η μεθοδολογία της. Οι ανθρωπολόγοι, ανάλογα με τη χώρα της προέλευσης και με τη φάση ως προς την ανάπτυξη της επιστήμης που διήνυαν και ακόμα, ανάλογα με την ιδεολογική κατεύθυνση, προσωπική ή συλλογική, αξιολόγησαν τον έναν ή τον άλλο χώρο, ενώ, όπως παρατηρήσαμε ήδη, αυτό ανέστειλε και τη συγκρότηση της ανθρωπολογίας ως ενιαίας επιστημονικής κατεύθυνσης. Τα σύνορα που ετέθησαν ανάμεσα στις ανθρωπολογίες, την πολιτισμική και την κοινωνική ήταν μάλλον μεθοδολογικά, ταυτόχρονα όμως στέρησαν την ανθρωπολογία από τον πλούτο της και την αφαιρετική ανθρωπολογική αξιολόγηση.

Η πολιτισμική ανθρωπολογία κατά τη διαμόρφωσή της αναφέρθηκε στα ζητήματα της κουλτούρας ως πολλαπλής πολιτισμικής πραγματικότητας των πληθυσμών, αλλά και ως εθιμικής καθημερινότητας. Εδώ διαμορφώθηκαν οι τεχνικές της έρευνας, η μεθοδολογία της προσέγγισης και η οργάνωση του υλικού. Τον όρο χρησιμοποίησε η αμερικάνικη παράδοση.

Η κοινωνική ανθρωπολογία έρχεται αργότερα στα πρώτα χρόνια του 20 αι. Γεννήθηκε στην Αγγλία και περιέχει ολόκληρη την ανθρωπολογία. Η ανθρωπολογία ταυτίστηκε με το τμήμα αυτό που ασχολήθηκε με τη

συγκρότηση των κοινωνιών, τη συγγένεια και την οικογένεια, μετά από την ανάδειξη της κοινωνικής διάστασής της. Η *anthropologie sociale* έδωσε τη διάσταση των φαινομένων που συνδέθηκαν με την εμφάνιση και την αναπαραγωγή του κοινωνικού, όπως αυτό προσδιορίστηκε από τα δομικά στοιχεία του, την οικογένεια κυρίως. Και εδώ τέθηκε το ζήτημα της "κουλτούρας": του ορισμού και της χρήσης των εννοιών του πολιτισμού σε σχέση με την κοινωνία. Η ανασηματοδότηση του κοινωνικού μέσω του πολιτισμικού είχε αρχίσει. Godelier, 1988, *Horizon*, 8. Είναι γνωστό ότι ο Nadel, πολύ πριν από το Levi-Strauss είχε μιλήσει για ζητήματα πολιτισμικής και κοινωνικής ανθρωπολογίας και τη σχέση που υπάρχει μεταξύ τους. Στα 1979 ο Cresswell, 1979, II, 97, στο δίτομο βιβλίο του "Στοιχεία Εθνολογίας", περιλαμβάνει ανάλογους τομείς με αυτούς που περιλαμβάνει η "Γενική Εθνολογία", προωθώντας έτσι τον προβληματισμό της διαλεκτικής των κοινωνικών επιστημών. Στον τομέα του οικονομικού αναφέρει ότι η ανάλυση της διαδικασίας παραγωγής δεν περιορίζεται μόνο στην ανάλυση των ειδικών παραγόντων της παραγωγής, αλλά άπτεται και των άλλων κοινωνικών στοιχείων, έτσι ώστε από τους συσχετισμούς να δημιουργείται η συνολική εικόνα, να κατανοούνται οι δομές και τα ευρύτερα μοντέλα και να γίνεται ορατή μέσα από τις συμπεριφορές των ανθρώπων η ιδεολογία. Έτσι η σημασία που δόθηκε στον τρόπο παραγωγής από την ανθρωπολογική επιστήμη, αποτέλεσε θεμελιακή έννοια για μια σε βάθος θεώρηση που αξιολόγησε ζητήματα που μέχρι τότε δεν ήταν προσιτά στην παρατήρηση και την ανάλυση.

Η οικονομική ανθρωπολογία, όπως και η συγκριτική και σύνθετη διαδικασία των άλλων βοηθητικών επιστημών άνοιξε το δρόμο και για την ιστορία της παραδοσιακής κοινωνίας, την οργάνωση της κοινωνίας, τους θεσμούς, τις οικονομίες, τους ανθρώπους. Επανερχόμαστε, λοιπόν:

"η διεπιστημονικότητα είναι η ιδεολογία της επιστήμης του 20 αι."

Η ανθρωπολογική προσέγγιση στο μακρύ δρόμο εξέλιξής της, που συνεχίζεται πεισματικά, τα τελευταία χρόνια, μέσα από τις κοινωνικές επιστήμες, στην Αμερική και στην Αγγλία, προσπαθεί να ενσωματώσει τα διδάγματα της γαλλικής ανθρωπολογικής σκέψης. Αυτή η τελευταία μπόρεσε να περάσει απο το χωνευτήρι της πνευματικής της παραγωγής και να αναγάγει σε παγκόσμια τη σκέψη που γεννήθηκε απο την ανησυχία της εποχής, μπόρεσε να εκφράσει την ανησυχία του επιστημονικού κόσμου που τον έφερνε αντιμέτωπο με τα ζητήματα των εθνικών και των παγκόσμιων κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων. Η πολιτισμική και κοινωνική ανθρωπολογία, που διαμορφώθηκε στη μεταπολεμική κυρίως Γαλλία, μέσα στο γενικότερα ευνοϊκό κλίμα της εξέλιξης των ανθρωπιστικών επιστημών - ανάμεσα στις οποίες και η ιστορία της σχολής των Annales, που είχε αρχίσει νωρίτερα - και η έξαρση του δομισμού στη δεκαετία του '70, προσέφεραν σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες εργαλεία μεθόδου και συνετέλεσαν στην αναθεώρηση της ιδεολογικής τους κατεύθυνσης. Η ανθρωπολογία ξεφυλλίζοντας τις κρυμμένες πτυχές των πολιτισμών, ανασήκωνε το μανδύα της άγνοιας και της προκατάληψης και ανίχνευε τις αληθινές διαστάσεις των φαινομένων, αφήνοντας στην άκρη τον αποικιοκρατικό χαρακτήρα της. Η κίνηση αυτή υποστηρίχτηκε απο τις άλλες κοινωνικές επιστήμες που την ίδια στιγμή έτειναν να ολοκληρωθούν και μεθοδολογικά και ως προς το περιεχόμενό τους. Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής κριτικής σκέψης που στηρίχτηκε στην αναθεώρηση και την ανασηματοδότηση του πολιτισμικού, του κοινωνικού και του οικονομικού, οδήγησε στην ανασηματοδότηση του ιδεολογικού κόσμου. Η αναπτυγμένη φιλοσοφική σκέψη γονιμοποιούσε τις απόψεις των επιστημών του ανθρώπου, με κύριο άξονά της την αντίληψη και τη διατύπωση της

ανθρωπολογικής διάστασης. Στη δεκαετία του '70 η διάδοση της μαρξιστικής θεωρίας εκκόλαψε τις νέες κατευθύνσεις των κοινωνικών επιστημών ανάμεσα στις οποίες και η ανθρωπολογία, η οποία με τη σειρά της προκάλεσε αναθεωρήσεις και στις άλλες συγγενείς επιστήμες. Η έννοια του ανθρωπολογικού προβληματισμού εισερχόταν στις επιμέρους επιστήμες και η ιστορία συναιρούσε τις διεργασίες στο δικό της γνωσιολογικό πεδίο. Ήταν αυτή η παγκοσμιότητα των πολέμων και η αδυναμία του ανθρώπου, του μέσου ανθρώπου, η ανάπτυξη των κρατών και η υπαγωγή των πληθυσμών στις κυριαρχίες τους, ήταν η πολλαπλότητα της ζωής που έπαιρνε μορφή και σχήμα μέσα στις οικονομίες και μέσα στις διεθνικές προσπάθειες ανάδειξης ενός ήθους και μιας πρακτικής που θα επέτρεπε στον άνθρωπο να αναπνεύσει, να υπάρξει, να υψώσει το ανθρώπινο ανάστημα.

Η παγκοσμιότητα της ανθρωπολογίας, η διαφορετική όραση και οπτική της έρευνας των άλλων επιστημών, η άρση πολλών και πολλαπλών συνόρων και η δημιουργία άλλου τύπου σχέσεων ανάμεσα στις ανθρωπιστικές επιστήμες, βρισκόταν στην υπηρεσία ιδεολογιών και σκοπιμοτήτων, που διέφεραν από τις προηγούμενες "ιδρυτικές" των επιστημών αυτών. Δημιουργήθηκαν οι διαφορετικές προσεγγίσεις και η διαφορετική οπτική ενώ αυτή η διαδικασία υπαινίχθηκε τη διαφορετική υποδομή, ιδεολογία και στάση του κάθε ερευνητή. Για τον επιστημονικό προσανατολισμό υπεύθυνη είναι η ιδεολογία της εποχής. Και η ιδεολογική επιστημονική κατεύθυνση γίνεται φανερή στην προβληματική και στη μεθοδολογία. Η ανθρωπολογία επιστήμη όχι μόνο των αποικιοκρατικών λαών και των κρατών που μέχρι τώρα αναζητούσαν την εθνική τους επιβεβαίωση, ασκήθηκε με ευρύτητα επιστημονικής μεθοδολογίας και στηρίχτηκε σε ευρύτερη ιδεολογική κλίμακα, ενώ η ανθρωπολογική σκέψη εισχώρησε στην προβληματική όλων των επιστημών. Αυτή η κίνηση αξιοδότησε έννοιες και διαμόρφωσε εννοιολογικούς κώδικες κοινούς στις κοινωνικές επιστήμες. Είναι η

"ευτυχισμένη ώρα" των κοινωνικών επιστημών, γιατί ανακάλυψαν τις αντιστοιχίες και τις αναντιστοιχίες τους, ενώ η επαλήθευση της μιας στα δεδομένα της άλλης εγγυήθηκε την εγκυρότητά τους.

Είναι σαφές λοιπόν ότι η συμβολή της ανθρωπολογίας στις επιστήμες του ανθρώπου είναι παραδοσιακή. Αν διαμορφώθηκε κλίμα αμφισβήτησης, είναι γιατί οι άλλες επιστήμες δεν είχαν την ετοιμότητα να δεχτούν την αλληλοεπιρροή, ως καθεστώς επιστημονικής δεοντολογίας. Μετά τον Durkheim, η κοινωνιολογία πρώτη εθίγη σε μέρη όπως η ηπειρωτική ευρώπη (όπως και η ελληνική λαογραφία) όπου ως κλάδος της κοινωνικής φιλοσοφίας είχε παράδοση. Ενώ στους αγγλοσάξονες, που η οπτική τους κέρδισε τη Λατινική Αμερική και την Ασία, η κοινωνιολογία έγινε μια επιστήμη ειδική, που εγγράφτηκε στο ίδιο πλάνο με τις άλλες κοινωνικές επιστήμες: μελέτη των κοινωνικών σχέσεων σε σύγχρονες ομάδες, σε μια βάση πλατιά, πειραματική, και δεν ξεχωρίζει φαινομενικά από την εθνολογία, ούτε στη μέθοδο, ούτε στο αντικείμενο.

Η εθνολογία, η κοινωνιολογία, η ιστορία, αναδείχτηκαν σε ανθρωπολογικές επιστήμες. Ο Levi-Strauss και οι δομιστές, με την οικονομική ανθρωπολογία του M. Godelier, μετέφεραν το κέντρο βάρους από την εθνολογική, στην ανθρωπολογική διάσταση που αυτή τη στιγμή συναντούσε και τους μαρξιστές ιστορικούς των Annales. Με άλλα λόγια, η έρευνα του πολιτισμικού, του κοινωνικού, του πολιτικού, περνούσε από τη μελέτη των δομών στο επίπεδο των σχέσεών τους στη διαχρονική τους εκδοχή. Αναλυτικότερα, ο προσδιορισμός του πολιτισμικού αποτέλεσε συνάρτηση της γενικής ιδεολογίας και του επιστημονικού επιπέδου των κοινωνικών επιστημών. Ήδη, όταν ο Durkheim δημοσίευε το *representations individuelles et representations sociales*, κατέθετε τη διάκριση που θα στοιχειοθετούσε την έννοια των μοντέλων, ενώ η ανθρωπολογία θα στήριζε εδώ την προωθημένη έννοια του πολιτισμού,

που αποτελούσε αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών. Η κοινωνιολογία του Durkheim, η ανθρωπολογία του M.Mauss και η ιστορία του Braudel συνέβαλαν στον προσδιορισμό του πολιτισμικού. *Civilisation materielle* είναι ο τίτλος του τελευταίου σχεδόν μεγάλου έργου του F.Braudel. Ο M.Mauss προσανατόλισε και συνέδεσε την έννοια του πολιτισμικού με το κοινωνικό, ενώ η ελληνική λαογραφία επιβεβαίωνε σ'αυτές τις συγγένειες την αναγνώριση του δικού της χώρου της υλικής ζωής.

Η χρήση του όρου κοινωνική ανθρωπολογία έθεσε τη δημιουργία μιας απαρχής μεθόδου: δομικής και εφαρμόσιμης στην εθνογραφία και στην ιστορία *Ethnologie Generale*, 1968, σ.1076 (άλλωστε, ο Romano ισχυρίζεται ότι η εθνολογία ανταποκρίνεται σ'αυτό που οι αγγλοσάξονες αποκαλούν πολιτισμική και κοινωνική ανθρωπολογία). Η εμφάνιση του Levi-Strauss εδώ, με τη διττή παρουσία του κοινωνικού και του δομικού, έφερε την ανθρωπολογία ακόμα ένα βήμα προς τα σύνορα των κοινωνικών επιστημών. Ο Levi-Strauss ώθησε τη δομική ανθρωπολογία, σύμφωνα προς το γλωσσολογικό μοντέλο, στους ορίζοντες της ασυνείδητης ιστορίας. Οι ποσοτικές επιστήμες επέκτειναν την επιρροή τους στην ανθρωπολογία. Οι βοηθητικές - συμπληρωματικές - επιστήμες συνεισέφεραν και ενίσχυσαν την έρευνα. Η ανθρωπολογία του στρουκτουραλισμού, ως ανάλυση της δομής οργάνωνε τις πραγματικότητες σε σύνολα και συστήματα με συνδέσεις λογικές και "αφανείς". Η δομή, μαζί με τις κύριες γραμμές της ανάλυσης πέρασε στα χέρια των ιστορικών. Όταν προχώρησαν στο επίπεδο της οικονομίας, η οικονομική ανθρωπολογία είχε γεννηθεί.

Στο επίπεδο αυτό, οι κοινωνικές επιστήμες συνεργάστηκαν προς την κατεύθυνση του επαναπροσδιορισμού του "κοινωνικού", ενώ τα κριτήρια διέφεραν από τα αρχικά, εκείνα, της εποχής της σύστασης της εθνολογίας, της λαογραφίας, και της αρχικής ανθρωπολογίας

ακόμα. Διέφεραν, γιατί εμφορήθηκαν από θεωρίες που συνέκλιναν στη μελέτη των συνολικών φαινομένων, των ιδιοτεροτήτων και των αποκλίσεων ορισμένων μοντέλων που είχαν αναλυθεί και ερμηνευθεί από τις επιμέρους ανθρωπολογίες, χωρίς τις παραδοσιακές αναφορές της ανθρωπολογίας στους πρωτόγονους, ή της λαογραφίας στα εθνικά χαρακτηριστικά, πράγμα που υπαινισσόταν και τις διαφορετικές ιδεολογίες που λειτουργούσαν στο χώρο του επίσημου κράτους, αλλά και στο επίπεδο των επι μέρους ερευνητών. π.χ. Ενώ τα εθνικά χαρακτηριστικά. Αυτά και σήμερα αντιμετωπίζονται ως ιδιαιτερότητες ενός γενικότερου μοντέλου, συνεξετάζονται όμως στο πλαίσιο μιας συνολικής και πολύπλευρης αντιμετώπισης και ως θέματα που ενώ μέχρι τώρα ανήκαν στον κλειστό κύκλο άλλων επιστημών, τώρα αποτελούν αντικείμενο που ενδιαφέρει ένα μεγαλύτερο σύνολο από αυτές. Η συνολική και διεπιστημονική μελέτη αποτύπωσε τη φυσιογνωμία των πληθυσμών και των κοινωνικών ομάδων χωρίς να ενδιαφέρεται για την οριοθέτηση ακριβώς του εθνικού χαρακτήρα. Σύμφωνα με την αντιμετώπιση αυτή, τα κοινωνικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν τις ομάδες εκαθιστούν εφικτή τη μελέτη τους μέσω άλλου μεθοδολογικού δρόμου. Οι κοινωνικές επιστήμες επομένως έχουν μετατοπίσει το ενδιαφέρον από το εθνικό στο κοινωνικό και τείνουν προς μία γεωγραφική παγκοσμιότητα και ιδεολογική ενότητα. Θα κινδυνεύαμε άραγε να οδηγηθούμε σε μια άκριτη ισοπέδωση; Ο Levi-Strauss, στο *race et histoire*, υποστηρίζει ότι η τάση της αναγωγής διαφορετικών πολιτισμών και εννοτήτων σε ένα κοινό ερμηνευτικό μοντέλο δεν ισοδυναμεί με την ομοιογενοποίηση των διαφορών τους. Η ιδιαιτερότητά τους παράμενει και μάλιστα τονίζεται, ενώ η ιδεολογική ενότητα κατορθώνεται όταν εξετάζονται σύμφωνα με κοινούς ανθρωπολογικούς όρους. Τα μεθοδολογικά εργαλεία τους έχουν διαφοροποιηθεί, με τη διεύρυνση, τη συνεργασία και την

αλληλεπίδραση, που επίσης διαρθρώνονται σύμφωνα με την κυρίαρχη ιδεολογία και τον προβληματισμό της εποχής.

Ο επιστημονικός ορίζοντας της θεωρητικής εργασίας στις κοινωνικές επιστήμες υπαγόρευσε την αποκάλυψη των αθέατων αιτίων που συνέδεε τις δομές και προσδιόριζε τις ιδιαιτερότητες της φυσιогνωμίας τους, τον τρόπο της σύνδεσής τους και έτσι την παρουσία, την εμφάνιση και την εξαφάνιση, δηλαδή το τέλος τους. Και κατά την πορεία της από το ορατό προς το αθέατο, η επιστημονική σκέψη ανακάλυψε τις σχέσεις αυτές, που ήταν οι σχέσεις των ανθρώπων τις οποίες εξέφραζαν, η απέκρυπταν ταυτόχρονα και δήλωναν την ταυτότητα, τη φυσιогνωμία, το χαρακτήρα και την ειδική περίπτωση. Και αυτό αποτελούσε βέβαια το αντικείμενο του ανθρωπολόγου.

Εδώ προέκυψε το ζήτημα της διάκρισης ανάμεσα στην ιστορία και την ανθρωπολογία, γιατί η ανάλυση των οικονομικών σχέσεων επρόσκειτο και στις δύο επιστήμες. Τα σύνορα ανάμεσά τους τα κατέρριψε η χρήση του μαρξιστικού μοντέλου ανάλυσης που είχε ξεπεράσει το λειτουργικό εμπειρισμό και τον περιοριστικό δομισμό, όπως και η εφαρμογή της οικονομικής σκέψης που έτεινε να δημιουργήσει και να σχηματίσει τον επιστημολογικό λόγο της αυτή την εποχή.

Αλλά ήδη η παρουσία της έννοιας της μεγάλης διάρκειας υπήρξε καταλυτική στο χώρο του προσδιορισμού του κοινωνικού. Και αυτό που ο Μαρξ ονόμασε δομική αιτιότητα έγινε κατανοητό χάρη στην καλλιέργεια των εννοιών από την ιστορία και την ανθρωπολογία, που προχώρησαν μέχρι του σημείου της ιστορικής ανθρωπολογίας, μέσω των διεργασιών τις έννοιες της δομής και των διαρκειών και μέχρι την ανάδειξη της ιστορικότητας των φαινομένων και του ανθρωπολογικού τους περιεχομένου.

Η έννοια της δομής απέκτησε διαστάσεις από τη στιγμή που τη χρησιμοποίησαν οι ιστορικοί συνδέοντάς την με την έννοια του μοντέλου και σχηματίζοντας περισσότερο μια θεωρία μεθόδου προσέγγισης παρά μια θεωρία επιστημονική. Ο Topolski (στο πρώτο κεφάλαιο, σ.1101-123), θέτοντας το ζήτημα των θεωριών για τις ιστορικές διαδικασίες έθεσε ταυτόχρονα και το ζήτημα των μεθοδολογιών, που έφτανε μέχρι την κοινή κοίτη όλων των κοινωνικών επιστημών. Η θεωρία των κοινωνικών επιστημών είχε διαμορφωθεί στα πλαίσια της λειτουργίας της καθεμιάς χωριστά, ενώ ο κορεσμός που προήλθε από την εφαρμογή τους δημιουργούσε τη διαρκή αμφισβήτηση και τη διαρκή ανασηματοδότησή τους, σε μια πορεία και σε μια διαδρομή ανιχνευτική και ταυτόχρονα διευρυντική. Ολόκληρη η θεωρητική δημιουργία στηρίχτηκε στη συνεργασία των επιστημών, αλλά η παγκοσμιότητα της ανθρωπολογίας και η μακρά διάρκεια και το φορτίο της γνώσης της κατέστησε σαφές και σημαντικό το ζήτημα της συνεισφοράς, της αμοιβαίας επιρροής και της συγγένειας των επιστημών που επιδόθηκαν σε γόνιμη διαλεκτική διαδικασία.

Η ανθρωπολογία ξεφύλιζε τις κρυμμένες πτυχές των πολιτισμών, ανασήκωνε το μανδύα της άγνοιας και της προκατάληψης και αναζητούσε και έψαχνε τις αληθινές διαστάσεις των φαινομένων. Και δεν το έκανε μόνη της, αλλά με τη βοήθεια των κοινωνικών επιστημών, που (από τομείς) έτειναν να ολοκληρωθούν μεθοδολογικά και ως προς το αντικείμενό τους, ως επιστήμες. Η εθνολογία, η κοινωνιολογία, οι συζεύξεις τους και η ιστορία, που αντί να προσπαθεί να δημιουργήσει στεγανά και ιδιαίτερες επιστήμες ωθούσε στο άνοιγμα και τη διεύρυνση της επιφάνειας, και αναδείκνυε τις επιμέρους οπτικές, ως επιστήμες, βοηθητικές του μεγάλου έργου της ιστορίας. Η ιστορία αναδείχτηκε σε ανθρωπολογική επιστήμη επιτέλους, με την αντίληψη:

(που κατατέθηκε στην σχολή των Annales. Αυτή η σχολή και οι διεργασίες των τελευταίων 50 χρόνων επηρέασαν και τις άλλες κοινωνικές επιστήμες. Οπως είπαμε ήδη, η ανθρωπολογία του στρουκτουραλισμού ως ανάλυση της δομής, οργάνωνε τις πραγματικότητες σε συνθέσεις, συστήματα, με συνδέσεις λογικές και "αφανείς". Αυτή πέρασε στον εξοπλισμό των ιστορικών, μαζί με τις κύριες γραμμές της ανάλυσης. Όταν πέρασε στο επίπεδο της οικονομίας γέννησε την οικονομική ανθρωπολογία.

Ανάλογες προσπάθειες σημειώθηκαν και στις ανθρωπολογικές ανιχνεύσεις άλλων σχολών. Μια αναλυτική παρά μεταφορική έννοια, αποτέλεσε εργαλείο της έρευνας, στην Αγγλία κυρίως, από το 1954, η έννοια του Social Network, μετά από την επίσης σημαντική στη χρήση της έννοια του ρόλου. Η διάδοσή της είχε τη ρίζα της στο κενό που άφηne η στρουκτουραλιστική και η λειτουργική ανάλυση στην έρευνα, που είχαν οδηγήσει περισσότερο στη συγκριτική ανθρωπολογία και στους εναλλακτικούς δρόμους ερμηνείας της ανθρώπινης πράξης. Η εικόνα του Network χρησιμοποιήθηκε για να παρουσιάσει μια σύνθεση εσωτερικών σχέσεων ενός κοινωνικού συστήματος, διάφορες όψεις των κοινωνικών σχέσεων και πέρασε από τη μεταφορά στην αναλογία. Για να μετατραπεί η μεταφορά σε αναλυτική έννοια, εξομοιώθηκαν τα χαρακτηριστικά μέσα στα οποία θεωρούμε ότι λειτουργεί η παράδοση και προσπαθεί να τα καθορίσει με όρους μιας γενικής θεωρίας. Τα απέδωσε με το σύστημα μιας μαθηματικής παράστασης, αποδίδοντας παραστατικά το ορισμένο είδος των σχέσεων αυτών των γραμμών (net). Network είναι στη θεωρία της γραφικής παράστασης η σχέση με την οποία οι γραμμές που ενώνουν τα σημεία περιέχουν αξίες εγγεγραμμένες που μπορούν να μετρηθούν. Μεταφορικά η έννοια χρησιμοποιείται (όπως το έκανε ο R.Brown), για να ορίσει την κοινωνική δομή σαν μια σχέση της ισχύουσας κοινωνικής

πραγματικότητας, στην οποία έδινε το βάρος των επικοινωνιών των κοινωνικών σχέσεων, χωρίς να εξειδικεύει τις αναλογίες αυτών των επικοινωνιών, που θα ερμήνευαν και τις ανθρώπινες πράξεις στην αφηρημένη εκδοχή της δομής. Στη γραμμική αναπαράσταση όμως δεν είναι δυνατόν να δοθεί η πολυπλοκότητα των σχέσεων και των συμπεριφορών. Η graphtheory μετά το 1968 χρησιμοποιήθηκε για να αναπαραστήσει τις ενδιάμεσες σχέσεις της μετάβασης από τη μια κατηγορία στην άλλη.

Ο Levi-Strauss ώθησε τη δομική ανθρωπολογία προς τους ορίζοντες της ασυνείδητης ιστορίας και το νεανικό ιμπεριαλισμό των ποσοτικών (σημειώνεται μια πλατιά φιλολογία γύρω από το αντικείμενο της εθνολογίας, τις τάσεις τις μεθόδους, το περιεχόμενο και την επιστημονικότητα, γι' αυτό και στην επιστημολογία-μέθοδο- της εθνολογίας. Οι προσεγγίσεις έχουν περάσει σε ένα αναλυτικό στάδιο, μετά την περιγραφική, συσσωρευτική γνώση των πρωτόγονων, των πολιτισμών και των κοινωνιών). Ο Levi-Strauss αδυνατεί να εντάξει τα γεγονότα και τα φαινόμενα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Τους αφαιρεί την ιστορικότητά τους. Το ίδιο και για τη οικονομία, την πολιτική, την γλωσσολογία. Δηλαδή ομαδοποιεί και βάζει σύνορα: πώς θα χώριζε κανείς με τόση ευκολία τη γεωγραφία από την ιστορία.

Είναι γνωστό ότι η Μεγάλη Διάρκεια είναι ο χρόνος της λαογραφίας και της ανθρωπολογίας. Αλλά η αδυναμία του Levi-Strauss- για την ανάδειξη της έννοιας του χρόνου ως παραμέτρου της εξέλιξης των κοινωνιών, ήταν ακριβώς η επινόηση της έννοιας των διαρκειών με τη διάσταση που της έδωσε ο Braudel που διευκόλυνε την έξοδο της ιστορίας προς την ανθρωπολογία και την αντίστροφη γόνιμη κίνηση. Δείγματα αυτής της γραφής μας έχουν δώσει ο Le Goff και ο Topolski. Καθώς η επιστημολογία εξελίσσεται και καθώς οι βοηθητικές

και συμπληρωματικές κυρίως επιστήμες συνεισφέρουν και ενισχύουν την έρευνα, δημιουργούνται, ανάλογα με τις τάσεις του αιώνα και οι διαφορετικές προσεγγίσεις, η διαφορετική όραση για τη μελέτη της κοινωνίας, πράγμα που υπαινίσσεται και τη διαφορετική υποδομή, ιδεολογία, και στάση του ερευνητή, την εθνική υποδομή, την εθνική παδεία που επιτρέπει ή όχι αυτές ή τις άλλες εκτιμήσεις.

Θα ήταν σκόπιμη εδώ μια αναφορά στο ζήτημα της συνάρτησης της ιστορίας και της ανθρωπολογίας. Και θα αναφερθώ στις συζητήσεις των ιστορικών και των ανθρωπολόγων, που έγινε κατά τη διάρκεια του συνεδρίου ιστορίας το 1984. Στο συνέδριο αυτό έπαιρναν μέρος ανθρωπολόγοι, εθνολόγοι, λαογράφοι και ιστορικοί. Υποστηρίχθηκε απο όλους η μεγάλη σημασία της διεπιστημονικότητας, και επισημάνθηκε η αναγκαιότητα της συνεργασίας των επιστημών. Ωστόσο αυτό που αποτέλεσε και το μέγιστο κέρδος της συζήτησης ήταν η άποψη των ιστορικών ότι μπορεί η ανθρωπολογία και η ιστορία να εξετάζουν το αντικείμενό τους. Παρατηρούμε οτι οι ιστορικοί Caraciolo, και Le Goff πέρασαν, με επισημάνσεις στις οποίες τους παρότρυνε η θεωρία της ιστορίας, στην ανθρωπολογία, ενώ ο Romano μίλησε για την αναγκαιότητα της επιτόπιας έρευνας στην ανθρωπολογία. Ωστόσο αυτό δεν αναιρεί την σχέση ανάμεσα στις δύο επιστήμες και τη σημασία της, γιατί η επιτόπια έρευνα μας ανάγει στην προφορική παράδοση που αποτέλεσε και τη μέγιστη πηγή της λαογραφίας και τον κύριο φορέα της παράδοσης, το ίδιο το αντικείμενο της λαογραφίας. Έτσι η λαογραφία δεν είναι υποχρεωμένη να καταφεύγει σε επινοήσεις και ιδεολογήματα για να υπάρξει, ούτε για να υποστηρίξει την υπόστασή της να καταφεύγει στην πολεμική. Μπορεί να αισθάνεται ότι δεν απειλείται απο καμιά άλλη επιστήμη, αλλά ότι απειλείται μόνο απο τη δική της συρρίκνωση. Αλλά και αυτή η φράση δεν απηχεί την πραγματικότητα,

γιατί η επιστήμη έχει τρόπους να ανανεώνεται, οι επιστήμονες δεν έχουν παρά να το επιχειρήσουν.

Στη βασική θέση της σχέσης υποδομή-εποικοδόμημα, η θέση ότι από το μετασχηματισμό της υποδομής εξαρτάται η μορφή των κοινωνιών, οδήγησε στην ανακάλυψη της "ιεραρχίας των λειτουργικών και δομικών αιτιατών σχέσεων", σύμφωνα με το Godelier. Αυτό σημαίνει ότι έχουμε προχωρήσει από τη δομική ανάλυση των μορφών των κοινωνικών σχέσεων, όπως μας την υπέδειξε η *anthropologie structurale* του Levi-Strauss, στην ανακάλυψη των αμοιβαίων επιδράσεων των δομών αυτών που προηγούνται και αυτών που έπονται στον καθορισμό των λειτουργιών και την αναπαραγωγή του οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού.

Η μοντέρνα ιστορία που τα τελευταία 20 χρόνια χρησιμοποίησε την έννοια της διάρκειας προσδίδοντάς της την έννοια του χρόνου, συνετέλεσε στην ολοκλήρωση της επιστήμης της ανθρωπολογίας προς την κατεύθυνση αυτή. Συνέταξε στην έννοια της δομής, ήδη γνωστής από το δομισμό του Levi-Strauss, την έννοια της εξέλιξης και την έννοια του χρόνου, έτσι ώστε αυτή να είναι προσπελάσιμη στην ιστορικότητά της και στο μετασχηματισμό της και να αποτελεί αντικείμενο της λαογραφικής έρευνας, της οικονομικής της κοινωνικής, της ανθρωπολογικής, αλλά και της ιστορικής. Η συμβολή της έννοιας της διάρκειας σε συνεργασία με την έννοια της δομής μας οδήγησε στη χρήση της έννοιας των μοντέλων, ενώ στη λειτουργία των θεσμών αναζητήθηκε ένας διαρκής αντανακλαστικός καθρέφτης επαλήθευσης και τεκμηρίωσης, από την ανθρωπολογία, τη λαογραφία και την ιστορία. Αν παρακολουθήσουμε από την πλευρά της μοντέρνας ιστορίας τη χρήση των εννοιών της ανθρωπολογικής επιστήμης, θα διαπιστώσουμε ότι εδώ συντελέστηκαν συμφυρμοί και συσχετίσεις που

ήταν γόνιμοι και νόμιμοι για την εξέλιξη της επιστήμης προς την κατεύθυνση της κατανόησης των κοινωνιών. Η ανθρωπολογία δεν έμεινε πίσω στη θεώρηση, αντιθέτως προχώρησε στη δημιουργία νέου κώδικα συνολικής διατύπωσης και έκφρασης που πέτυχε να διαμορφώσει. Και αυτό γιατί στην ανθρωπολογία εισήλθε η έννοια του χρόνου.

Η ιστορία κάλυψε σιγά-σιγά τους τομείς της ανθρωπολογίας, όπως την οικογένεια, τη συγγένεια, την τροφή κ.ά. και ονομάστηκε Ιστορική Ανθρωπολογία, αφού η θεματολογία της συνέπιπτε με αυτή της ανθρωπολογίας. Στο χώρο των νοητικών δομών η ιστορική ανθρωπολογία έκανε γόνιμες μελέτες. Ο όρος των νοοτροπιών που τον εισήγαγε ο Lucien Febvre, ξέφυγε από την ιστορία των ιδεών και από την ψυχολογία. Η ιστορία των νοοτροπιών προσέφερε σημαντικές υπηρεσίες και αυτή την ίδια ιστορία των νοοτροπιών μερικοί θιασώτες της προτίμησαν να την ονομάσουν ιστορική ανθρωπολογία. Αλλά και η ανθρωπολογία κέρδισε τομείς της καθημερινότητας, όπως είναι η πολιτισμική ζωή, που αποτελούσε αντικείμενο του *folklore*, μιας επιστήμης χωρίς θεωρία, όπως θα μας πεί ο A. Bourguiere.

Η ανθρωπολογία και η ιστορία βρέθηκαν αντιμέτωπες, μπροστά στο κοινό περιεχόμενο των ερευνών τους, καθώς κάθε μια προσπαθούσε να διαμορφώσει μια νέα μεθοδολογία, περιεκτική και καθολική. Και η ανθρωπολογία εδώ υπερετερούσε, καθώς αποδείχτηκε καταλληλότερη στην ενσωμάτωση των θεωριών, των πειραματισμών και των επικοινωνιών των επιστημών. Αλλά και η αντίστροφη κίνηση της ανθρωπολογίας προς την ιστορία, σήμανε τον προσανατολισμό και την τάση της προς την εθνοϊστορία, καθώς οι τεχνικές της έρευνας και η χρήση όλων των πηγών προωθούσε με μεγαλύτερη ευκολία την έρευνα προς την ιστορικότητα των φαινομένων. Και εδώ, η χρήση των πηγών,

όπως την εφάρμοσε ο L.Gourhan (στο άρθρο του *ethnologie Evolutive ou etho-histoire*, στο *ethnologie et histoire*, Paris 1975,11-13) ενισχύθηκε από την άποψη του Le Goff (*travail, techniques et artisans dans les systemes de valeur du haut Moyen-Age*, *Economia e Istoria*, *Revista Italiana di Storia Economica e Sociale*, Milano 1961, 239-266) που όρισε ως ιστορική ανθρωπολογία την επιστήμη αυτή που δεν χρειάζεται τεκμηρίωση, όταν προχωράει προς τις νοοτροπίες των ανθρώπων και των κοινωνιών. Εδώ, οι ιστορικοί έχουν διατυπώσει την αντίρρησή τους, όπως ο Romano (*histoire, anthropologie, folkore*, *Ile Colloque international d'histoire*, Athenes 1983),που θεωρεί ότι ο Le Goff, υπηρετεί την ιστορία και όχι την ιστορική ανθρωπολογία. Ο Topolski αντίθετα, είδε πολύ γόνιμη αυτή την επικοινωνία, καθώς διαπίστωνε ότι η συμβολή της οικονομικής σκέψης, της ιστορικής σύλληψης και ανθρωπολογικής διάστασης επιτρέπουν την πληρέστερη κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων.

Η σύνδεση της ιστορικής μεθόδου με την ανθρωπολογική "κουλτούρα" διεύρυναν την μεθοδολογική βάση και αναπροσδιόρισαν το αντικείμενο, αξιοδοτώντας παραμέτρους και εμβαθύνοντας σε ζητήματα στα οποία η έννοια της ιστορικότητας προσέδωσε διαστάσεις αθέατες μέχρι τώρα από τη δομική ή την λειτουργική π.χ. προσέγγιση. Η σύγχυση που δημιουργήθηκε ανάμεσα στην ιστορία και στις άλλες επιστήμες έχει εισαχθεί από την ίδια την ιστορία, αλλά και αυτό το μείζον ζήτημα του ειδικού χώρου των επιστημών σήμερα έχει υποχωρήσει μπροστά στον πλούτο των δεδομένων και των αναλύσεων που προέκυψαν από τη γόνιμη συνεργασία όλων των κοινωνικών επιστημών, στο πεδίο της έρευνας, στο επίπεδο της μεθόδου και των μέσων της προσέγγισης και της διερεύνησης των ιστορικών κοινωνιών. Έτσι και από τη μεριά του προσδιορισμού του χρόνου μια μεγάλη και πλούσια βιβλιογραφία και μια εκτενής φιλολογία αναπτύχθηκε γύρω

απο το ζήτημα του περιεχομένου και των μεθόδων των κοινωνικών επιστημών. Και για την Ελληνική Λαογραφία, η επιστημονική αυτή κατεύθυνση, γόνιμη και διευρυμένη τα τελευταία χρόνια, καθόρισε και τον προσανατολισμό προς μια σημειολογική ανάλυση του περιεχομένου της νεοελληνικής ζωής και αυτό έγινε και στο χώρο της φιλολογίας και στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, προφανώς και στην ιστορία. Η αλήθεια είναι ότι το ίδιο αυτό ενδιαφέρον το περιείχε η Λαογραφία, ενώ η Εθνολογία το είχε προωθήσει ως τις παρυφές της ιστορίας. Η ιστορική ευαισθησία το οικειοποιήθηκε ακριβώς λόγω της ιδεολογικής στάσης και κατεύθυνσης των ιστορικών, που είχαν συλλάβει και αρχίσει να διατυπώνουν την αρχαιολογική διάσταση της ιστορίας.

Η ιστορική ανθρωπολογία

Ως Ιστορική Ανθρωπολογία όρισε η σχολή των Annales την ιστορία στον καθρέφτη της οποίας κυριάρχησε η ανθρωπολογική διάσταση ως συνολική θεώρηση του οικονομικού, του κοινωνικού και του ιδεολογικού. Μια συνολική ιστορία περιεκτική σε διαστάσεις, μεθόδους και διεργασίες, που διαρκώς πλουτίζεται από την εμπειρία της εξέλιξης των επιστημών και από τη διαρκή διαλεκτική τους: ακόμα και από τη θετική ή αρνητική διαδοχή των συνεχειών της, ή τη διάψευση που αντικατοπτρίζεται στις μεγάλες και αποφασιστικές επιλογές (πολιτικές, κοινωνικές, ιδεολογικές) και τις μεγάλες τομές της ίδιας της ιστορίας.

Η ιστορική ανθρωπολογία ασκήθηκε απο τους ιστορικούς και φανερώνει ότι η ιστορία έχει επηρεαστεί σημαντικά απο τη διάσταση της ανθρωπολογίας και καλλιεργήθηκε ως έννοια-κλειδί των ανθρωπιστικών επιστημών, αφού εμπλουτίστηκε, δόκιμη να εκφράσει την ανθρωποκεντρική διάσταση, προϊόν της μαρξιστικής σχέψης και ιδεολογικό προϊόν των τελευταίων πενήντα ετών στην Ευρώπη.

Οι ιστορικοί της σχολής των Annales δημιούργησαν τις προϋποθέσεις και τις προδιαγραφές για το σχήμα της συνολικής ιστορίας και των επιμέρους ειδικεύσεων. Η οικονομική ιστορία Η ιστορική δημογραφία Η Ιστορία των νοοτροπιών Η νέα ιστορία Η Ιστορική Ανθρωπολογία, αποτελούν διαστάσεις ενός και μόνο ζητήματος τάσεις μιας συνολικής ιστορίας και μιας συνολικής επιστήμης του ανθρώπου.

Ο Braudel, που έθεσε σε νέα βάση την οπτική των κοινωνικών επιστημών, αφιέρωσε περισσότερη από την ιστορική έρευνα στην καθημερινότητα και προσέδωσε στην ιστορία την ανθρωπολογική διάσταση αποβαίνοντας εκφραστής των εννοιών και της θεωρίας της ιστορικότητας της παραδοσιακής κοινωνίας. Έτσι η συγγένεια της μοντέρνας ιστορίας και της παραδοσιακής λαογραφίας καθίσταται αυτονόητη και ο βαθμός της ταύτισης τίθεται ως ζήτημα της αντιστοιχίας ή μη, των μεθόδων και των μέσων της προσέγγισης. Και από κεί ο λαογράφος προσεγγίζει κατά συνέπεια με "νέα εργαλεία" την παραδοσιακή κοινωνία.

Η βεβαιότητα της συγγένειας αυτής στηρίζεται στην αρχική παραδοχή και διαπίστωση ότι η παραδοσιακή λαογραφία είναι επιστήμη ιστορική και κοινωνική. Ιστορική ακόμα και με την ειδική σημασία που της έδωσε η αντίληψη για τη συνέχεια του ελληνικού έθνους, κοινωνική, με την έννοια της μελέτης της αγροτικής ζωής και του αγροτικού κόσμου.

Η έννοια της μεγάλης διάρκειας συνάπτεται στην έννοια της δομής, ως παράμετρος χρονική, συστατικό της εξέλιξης και των μορφών των δομών που συνιστούν την ιστορική, κοινωνική, οικονομική πραγματικότητα. Είναι έννοια αναγνωρίσιμη στην οικονομική και κοινωνική δομή, από τη συνέχεια και την ιδιαιτερότητα που αποκτά η πραγματικότητα και την απόκλιση από το αρχικό της σχήμα.

Η διάρκεια επιτρέπει τη διάκριση των επιπέδων των δομών και των στοιχείων που τη συνθέτουν και επαλήθευση των μοντέλων στη δομή, που προκλήθηκε από τις συγκεκριμένες συνθήκες και τους όρους.

Η χρήση της έννοιας απευθύνεται κυρίως στη διάκριση της απόκλισης, την επισήμανση και την αναγνώριση του μοντέλου σύμφωνα με τους όρους από τους οποίους προκλήθηκε, τις συνθήκες που το παρήγαν. Η επαλήθευση αυτή αποτελεί διαρκή διαλεκτική ανάμεσα στις επιστήμες που επιτρέπουν την κοινή διαπίστωση, τη σύμπτωση των απόψεων με το σκοπό της επαλήθευσης της υπόθεσης εργασίας του ερευνητή.

Η είσοδος του χρόνου με τη διάκριση της ιδιαίτερης διάστασης της διάρκειας, όπως σημειώσαμε ότι προσδιορίζεται από το F.Braudel, σήμανε αναπροσδιορισμό και ακρίβεια στην ανασηματοδότηση των φαινομένων κατά τη συγκεκριμένη κάθε μέρα ιστορική πραγματικότητα, όπως αυτή διαμορφωνόταν από τις συγκυρίες. Η αξιολόγηση της έννοιας του χρόνου και ο επαναπροσδιορισμός των διαρκειών επιβάλλει νέα ανάγνωση και αξιολόγηση, ανάλυση του υλικού στις έννοιες της υποδομής. Έτσι προέκυψε η δυνατότητα της ερμηνείας των γεγονότων και των φαινομένων και των επιμέρους εκφράσεων τους και της συνολικής παρουσίας, των επιμέρους δομών και λειτουργιών και των γενικότερων μοντέλων, στη διαλεκτική τους σχέση, που μας επιτρέπει κάθε στιγμή την ένταξη του ειδικού στο γενικό έτσι ώστε να αποτελέσει απαρχή διερευνήσεων. Μ' αυτό τον τρόπο ολοκληρώνεται μια μέθοδος (για την καθεμέρα συγκεκριμένη πραγματικότητα) που εξετάζει, ταυτόχρονα και σε συσχετισμό, όλα τα επίπεδα του φαινομένου.

Στη διάρκεια της παρουσίας ενός φαινομένου περιέχονται οι επιμέρους λειτουργίες τους, όπως η οικονομική και η κοινωνική, στις οποίες εγγράφονται οι συμπεριφορές της καθημερινής ζωής των κοινωνιών που αποτελούν και το επιστημονικό αντικείμενο και το ζητούμενο των ερευνών. Η ανθρωπολογία με την είσοδο της μεγάλης

διάρκειας, όπως όλες οι κοινωνικές επιστήμες ελαχιστοποιεί το ενδεχόμενο του λάθους των εκτιμήσεων, για την αποκατάσταση της πραγματικότητας. Η έννοια της διάρκειας συνεισφέρει στην ανθρωπολογία τη δυνατότητα της κριτικής του κοινωνικού, πολιτισμικού κόσμου και την παρακολούθηση των διαδικασιών της εξέλιξής τους, στο σχηματισμό, οικονομικό και κοινωνικό.

Η ανθρωπολογία μη μένοντας απαθής στην έννοια του χρόνου και των διαρκειών, έδωσε το χέρι στην κοινωνιολογία (νωρίτερα, με το M.Mauss και τον Durkheim) και διαμόρφωσε την κριτική της όραση από τη διαλεκτική. Η ανθρωπολογική διάσταση, ως διάσταση της ιστορικής διερεύνησης, αποτελεί προϊόν και συνισταμένη της διαλεκτικής των επιστημών. Το ζητούμενο δεν είναι ακριβώς να φτάσει στην ολοκλήρωση του μεθοδολογικού μοντέλου, όσο να εφαρμόσει την ανθρωπολογική προσέγγιση ως πράξη, φτάνοντας μέχρι την ερμηνεία: από την αποκρυπτογράφηση, στην κατανόηση και την ερμηνεία.

Και πάλι η λαογραφία

Ανάμεσα σ' αυτό που ονομάζει ο Le Goff "αντικειμενική ιστορία" την οποία βιώνουν οι άνθρωποι και στην "επιστήμη της ιστορίας" την οποία εφαρμόζουν οι ιστορικοί για να χτίσουν την προηγούμενη βιωμένη ιστορία, υπάρχει η πρόθεση της λαογραφίας να "γράψει" αυτή την ιστορία, συνειδητά επιλεγμένη, και αφορά στη μεγάλη διάρκεια του ιστορικού βίου της ελληνικής πραγματικότητας. Η βιωμένη ιστορία κατατάχτηκε ως προς τον εθιμικό της χαρακτήρα, που περιείχε τον εποχικό χρόνο και ως προς το χαρακτήρα των ηθών, ως υλική και πνευματική ζωή του λαού. Συνδέθηκε με τη μνήμη και με τη γρηπτή παράδοση. Εθιμική, προφορική ή γραπτή, η ίδια μνήμη αποτελεί

την πρώτη ύλη του ιστορικού. Σ' αυτή τη βιωμένη ιστορία αναζητήθηκε η "αντικειμενικότητα" μιας ιστορίας που εδράζεται στην πίστη ότι υπάρχει μια "αλήθεια" ιστοριών. Μέσα από τη σχέση Παρελθόν / Παρόν, η αντιπαράθεση των ιδεών, διαμορφώνεται η συλλογική συνείδηση της βιωμένης ιστορίας. Αυτή τη συλλογική της συνείδηση της βιωμένης ιστορίας η ελληνική παιδεία την πήρε από τη λαογραφία. Αυτή την ίδια ο Le Goff τη θέλει σταθερή προοπτική της ιστοριογραφίας που συνδέεται με την αντικειμενική ιστορία.

Ο Le Goff στον πρόλογο του βιβλίου του *Histoire et memoire*, θέτει καταρχή την "reflection sur l'histoire", που αποτελείται από την ιστορία της ιστορίας: των κινημάτων, των ιστορικών νοοτροπιών, που αποτελούν το αντικείμενο του ιστορικού.

Επανερχόμαστε λοιπόν στη σημασία των οικονομικών διαστάσεων και στην διερεύνησή τους, μέσα στην πολιτισμική και κοινωνική ζωή των ανθρώπων της παραδοσιακής κοινωνίας. Η έννοια του χρόνου, της εξέλιξης, της συνέχειας είναι έννοια που συντίθεται μέσα στις παραγωγικές σχέσεις - στην οικονομική διάσταση των φαινομένων - και προβάλλεται στην κοινωνική συμπεριφορά, ενώ αποτυπώνεται στις νοοτροπίες. Όλη αυτή η δημιουργική διαδικασία αποτελεί μοντέλο που μπορεί να αναλυθεί με τη μελέτη των επιμέρους στοιχείων. Η διερεύνησή της επιτελείται μέσω του μεθοδολογικού προγράμματος που έχει γεννήσει το νέο σχήμα. Αυτό μεταθέτει το ζήτημα της μεθόδου και του περιεχομένου σε ανώτερη ερμηνευτική κλίμακα. Αν λοιπόν θεωρήσουμε την παραδοσιακή λαογραφία ως συσσωρευτική κίνηση της αρχικής πληροφόρησης, της προφορικής παράδοσης και του συσχετισμού με τις έννοιες της ελληνικότητας και της συνέχειας, σήμερα καλούμαστε να θεωρήσουμε ότι η έννοια της συνέχειας μπορεί να αναζητηθεί στη συνέχεια των οικονομικών

συμπεριφορών στην σημασία των θεσμών και στην παρέμβαση του ανθρώπινου παράγοντα, συνολικά ως κοινωνίας, για να παρακολουθήσουμε την επίδραση του ενός επί του άλλου.

Πως αρθρώθηκε η σχέση αυτή ανάμεσα στην Ιστορία και τη Λαογραφία που, ως επιστήμες του ανθρώπου, αποτέλεσαν πεδία αναφοράς της ανθρωπολογίας, της επιστήμης που εξ ορισμού έχει ως αντικείμενο τον άνθρωπο. Η διαπραγμάτευση των οικονομικών φαινομένων στη σχέση τους με τα κοινωνικά ζητήματα και η αναφορά στις κοινωνικές παραγωγικές σχέσεις μας οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι η παραδοσιακή κοινωνία πέρασε από την αγροτική στην αστική κοινωνία. Η σχέση μεθόδου και αντικείμενου έχει σχηματιστεί πάνω στο μοντέλο της πολύπλευρης προσέγγισης και κυρίως της ανθρωπολογικής εξέτασης, που αποτελεί όραση και οπτική για την ιστορία και για τις άλλες ανθρωπιστικές επιστήμες. Αυτό το σημείο το είχε επισημάνει και η παραδοσιακή λαογραφία, ως σημείο ελάσσονος σημασίας, γιατί κατέτασσε το αντικείμενό της στην στατικότητα της ιστορικής συνέχειας. Έτσι ζητήματα μείζονος σημασίας για τους νεώτερους μελετητές, όπως οι οικονομικές δομές, οι κοινωνικές συμπεριφορές, οι νοοτροπίες και οι ιδεολογίες μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο και στους θεσμούς, αποτέλεσαν για τη λαογραφία ζητήματα προτεραιότητας και αξιοδότησης αυτών των οπτικών. Η παραδοσιακή ιστορικότητα, όπως ήταν γνωστή από τις περιηγητικές αναφορές, τις ανάμικτες προσεγγίσεις των μελετητών της παραδοσιακής κοινωνίας ανατράπηκε από το βάθρο του προβληματισμού της. Αποδείχτηκε με τον τρόπο αυτό ότι η έννοια των συνόρων των επιστημών αντί να αποτελεί επείγον ζήτημα διαμάχης μπορούσε να μετατραπεί σε ζητούμενο της γόνιμης επικοινωνίας τους. Η κεφαλαιοποίηση της γνώσης προώθησε τη λαογραφία μέχρις αυτού του σημείου.

Με τη χρήση της έννοιας του οικονομικού, αίρεται ο μοναδικός προσανατολισμός στο αχρονικά και συνδεδεμένο με την ιδεολογία της υπόλοιπης εθνικής ζωής, πολιτισμικό φαινόμενο - προϊόν του λαού. Η εξέταση των πολιτισμικών φαινομένων όταν συνδέεται με την εξέταση των λειτουργιών και των συμπεριφορών της οικονομίας, της διοίκησης και της κοινωνίας που τα παράγει, αρχίζει να αξιολογεί με πολλαπλά κριτήρια και μεθόδους δανεισμένες ή επηρεασμένες από αντίστοιχες επιστήμες για να σημειωθεί έτσι η αναγωγή από την παραδοσιακή λαογραφία, στα δύο επίπεδα, αυτό της οικονομίας και εκείνο της ιστορίας. Η αίσθηση της ιστορίας στην παραδοσιακή λαογραφία, βέβαια προϋπάρχει. Υπάρχει όμως, όπως είναι γνωστό, ως αίσθηση της εθνικής πραγματικότητας. Αυτό που πραγματικά προστίθεται τώρα, είναι η έννοια του οικονομικού, όπως την προδιαγράφει η έννοια των παραγωγικών σχέσεων.

Μπορούμε να παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της σχέσης τους στη γαλλική ανθρωπολογική σκέψη και τη συνάρτηση της ελληνικής λαογραφίας από τη γαλλική κυρίως, αλλά και την άλλη ευρωπαϊκή, ανθρωπολογία, τη σχέση ουσιαστικά της ιστορικότητας με την ανθρωπολογία. Η παραδοσιακή λαογραφία έχει μετασχηματιστεί με την επίδραση της Ευρωπαϊκής αντίστοιχης Ανθρωπολογίας, που έλαβε την καλύτερη εκδοχή της στη γαλλική ανθρωπολογία. Με την ίδια έννοια μπορούμε να πούμε πως η εξελικτική πορεία της λαογραφίας νομιμοποιείται να προσεγγίζει και να τίθεται στον ευρύ χώρο της ανθρωπολογίας. Η λαογραφία "ιστορεί" αλλά και η ιστορία "ανθρωπολογεί" σήμερα. Αν θεωρήσουμε ότι η ονοματοθεσία των επιστημών ήταν ζήτημα υπο αμφισβήτηση και για τους περισσότερους από τους ιδρυτές της λαογραφίας, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι σήμερα ειδικά, είναι αποδεκτοί οι όροι της οικονομικής, κοινωνικής,

ιστορικής λαογραφίας. Μπορούμε σήμερα να μιλήσουμε για μετασχηματισμό της λαογραφίας ο οποίος έχει αποκρυσταλλωθεί στη χρήση των νέων όρων -συνθετικών της. Πρόκειται για μεθοδολογικές προτάσεις προσέγγισης και ανάγνωσης του αντικειμένου, ανάλυσης και ερμηνείας που ανασημασιοδοτεί την ιδεολογική κατεύθυνση της επιστήμης και μεθοδολογικά την απαλλάσσει από τον ερασιτεχνισμό. Και εδώ μπορούμε να ισχυριστούμε, ότι ιστορική αυτή ανθρωπολογία αντικαθιστά, στην επιστημονική της βάση τη λαογραφία, η οποία άρχισε ως ιστορική επιστήμη, με τη διαφορά της κληρονομημένης ιδεολογικής σήμανσης την οποία διαχειριζόταν.

Στη λαογραφική φιλοσοφία εισήλθε η μαρξιστική σκέψη της ανάλυσης της παραδοσιακής κοινωνίας στο ιστορικό της πλαίσιο που συνεπάγεται την ανάλυσή της με κριτήρια οικονομικά. Θα ήταν σκόπιμο να αναφέρουμε εδώ την προσπάθεια που έγινε από τους ανθρωπολόγους για την μεταφορά και τη χρήση των μοντέλων προσέγγισης της μοντέρνας κοινωνίας στην παραδοσιακή. Αυτή η επισήμανση θα μπορούσε να θεωρηθεί ανθρωπολογική και να αποτελέσει μέρος της κοινωνικής ιστορίας, της επιστήμης που παρακολουθεί με τις μεθόδους των επιμέρους επιστημών την ανθρώπινη κοινωνία να εξελίσσεται. Αυτό που έχει σημασία είναι να δώσει το δικό της ανθρωπολογικό στίγμα στην έρευνα και τη δική της ερμηνεία, που κυρίως θα τη στηρίζει στη διεπιστημονικότητα της σύλληψης και της κατάταξης. Η ερμηνευτική δύναμη θα είναι ακριβώς και η ισχύς της λαογραφίας ως υπαρκτής κοινωνικής επιστήμης. Θα είναι έτσι η λαογραφία μια δυναμική και στην εξέλιξη της επιστήμης, αλλά και μια επιστήμη ερμηνευτική που θα λειτουργεί διευρυντικά, θα λέγαμε χρησιμοποιώντας μια οικονομική έννοια: με την έννοια της διεύρυνσης και της κεφαλαιοποίησης της γνώσης που γεννάει πάλι γνώση και ερμηνεία. Η γνώση που προέρχεται από την παραδοσιακή

λαογραφία είναι ανάλογη με τη συσσωρευτική κίνηση της παραδοσιακής οικονομίας που σύγκεντρώνει την πραγματικότητά της σε μια περιγραφική, άχρονη και σε μια χωρίς αρχές κατάταξη, καθώς παρουσιάζεται βέβαια σε μια "φυσιολογία λειτουργική", ή σε μια φορτισμένη παρελθοντική αξιολόγηση, με την έννοια της εθνικής ιδεολογίας. Η συσσώρευση δεν γεννάει γνώση, όπως γεννάει η διεύρυνση και η απάλειψη κάθε προκατάληψης για την οικονομική μεθοδολογία και τη χρήση των βοηθητικών επιστημών, τη σύζευξη και τη συνεργασία της λαογραφίας με την οικονομική και κοινωνική ιστορία, προς την οποία τείνουν οι κοινωνικές επιστήμες. Η μοντέρνα λαογραφία θα ήταν αναβαθμισμένη με αυτή την έννοια, θα προωθούσε τις έννοιες ως την καθέλκυση της έννοιας του πολιτισμικού φαινομένου με μια σύλληψη και μια τελική αναγωγή στα μοντέλα, διαδικασία που δεν είναι εφικτή με τη χρήση της συσσωρευτικής γνώσης. Η διευρυντική αυτή γνώση δεν μπορεί να αποκτηθεί παρά μέσα από τη μεθοδολογία και την τεκμηρίωση και μέσω μιας διεπιστημονικότητας που προωθεί τη διαμόρφωση εργαλείων και μεθόδων και αποδίδει την πολιτισμική πραγματικότητα, όχι μόνη της, κατακερματισμένη, αποσπασματική, αλλά στηριγμένη και αποσαφηνισμένη στις έννοιες της οικονομίας και της ιστορίας. Αυτές συνεπικουρούν στην πληρέστερη αντίληψη και την κατανόηση, επιτρέποντας την ερμηνεία των φαινομένων, επιμέρους και συνολικά στο επίπεδο της δομής και του μοντέλου. Η ανάλυση μας βοηθάει στη σύνθεση και στην ερμηνεία. Αυτή η ανάλυση θα αφορά και θα εντοπίζεται στην υποδομή των φαινομένων, στην καταγραφή, στην αξιολόγησή τους μέσα στην ιστορική πραγματικότητα και σε όλους τους τομείς της επιστήμης που μπορεί να συνυπάρχουν στην έννοια τους ιστορικού πλαισίου. Θα είναι λοιπόν μια διευρυντική μεθοδολογική κίνηση, για την αποκατάσταση της έννοιας του χρόνου, την αποσαφήνιση των φαινομένων και την ένταξή τους στον ευρύτερο κόσμο των συγκυριών των οικονομικών κύκλων, των γεωγραφικών

παραγόντων, των δημογραφικών πεπραγμένων, επαλήθευση στο καθρέφτη της δημογραφικής πραγματικότητας και των οικονομικών συμπεριφορών των ανθρώπων, στην έννοια της επιστημονικότητας, που λείπει εμφαντικά από την παραδοσιακή λαογραφία. Ακόμα στην παραδοσιακή λαογραφία, όπου κάθε ευρεία έρευνα ανήκε σε μια συνολικότερη ιστορία, αφανή, θα λέγαμε, το ίδιο το έθιμο δεν επαρκούσε για να την προσδιορίσει και να αποδώσει αυτή τη συνολικότητα και η έρευνα στάθηκε κατανάγκη στα σύνορα αυτού του κατακερματισμού. Ας σημειώσουμε ότι η δυναμική της διάσωσης της παράδοσης επικεντρώθηκε στις πολιτισμικές παραδόσεις, με πολλαπλές τις επιρροές της φιλολογίας και τις πηγές που αξιοποίησε φιλολογικά. Την ίδια αυτή κίνηση έκαναν οι ιστορικοί των Annales απηχώντας όλη την πνευματική ζωή του 20 αιώνα και βγαίνοντας από τα σύνορα του χώρου τους. Έτσι όπως ειπώθηκε πριν, η λαογραφία έχει να διδαχτεί ζητήματα μεθόδου και ιδεολογίας, συνολικότερα μιας προβληματικής που θα την αναγάγει στη σφαίρα του επιστημονικού.

Το ζήτημα της συνολικής ιστορίας που διατυπώθηκε από τη σχολή των Annales απέκτησε την εκδοχή και την εφαρμογή της στα ελληνικά δεδομένα, διαφορετική από αυτή που είχε στην ίδια τη χώρα της δημιουργίας της. Αντίστοιχο φαινόμενο παρατηρήθηκε και στην Ιταλία: στις μελέτες των ιταλών ιστορικών αναδύθηκε ιστοριογραφία με την κατάτμηση της ιστορικής περιοχής, ως μικροϊστορία και σε μακροϊστορία. Οι ιταλοί δόμησαν έτσι τη μεθοδολογία τους πολύ κοντά στην προϋπάρχουσα ιστορική παράδοση.

Η ελληνική ιστοριογραφία που εκκολάφθηκε και διαμορφώθηκε έξω από τα σύνορα της Ελλάδας, κυρίως στη Γαλλία, από τους επιστήμονες που ενστερνίστηκαν τα διδάγματα της οικονομικής και της κοινωνικής ιστορίας - την ίδια στιγμή η

δημογραφία σημείωσε σημαντική επιρροή στις μελέτες τους -, προσέδωσε το σχήμα και την ιδεολογική κατεύθυνση της μοντέρνας ιστορίας. Σ' αυτή, η ιστορικότητα των φαινομένων αποκτούσε άλλη διάσταση και επαναπροσδιοριζόταν, ενώ μπορούσε να αναγνωσθεί με νέα νοητικά εργαλεία, ανάμεσα στα οποία η έννοια του χρόνου ως διάσταση Διαρκειών αναθεωρούσε, ανασηματοδοτούσε και αξιοποιούσε την ιστορική πληροφόρηση με άλλους τρόπους και άλλες παραμέτρους.

Στην ελληνική λαογραφία η επίδραση της σχολής των *Annales* υπήρξε αποφασιστική. Αλλά πρέπει να σημειώσουμε ότι η παράδοση ενσωμάτωσε τα στοιχεία που μπορούσε να αφομοιώσει η αυτά που μπορούσαν να ανανεώσουν την θεματική της κληρονομιά και τη μεθοδολογική της υποδομή. Η συμβολή της ελληνικής ιστοριογραφίας, που διαμορφώθηκε κάτω από την επιρροή των *Annales* συνετέλεσε ώστε να βγούν στην επιφάνεια στοιχεία του ελληνικού κόσμου, όπως ο χαρακτήρας της ελληνικότητας και ο προσδιορισμός της παράδοσης με βάση νέες παραμέτρους, που φωτίστηκαν από τη δημογραφία και τη γεωγραφία, την οικονομική και κοινωνική ιστορία. Έτσι, στην πολιτισμική κληρονομιά, η ιστοριογραφική συμβολή, έδωσε διαστάσεις ανάλογες με αυτές που υπαγόρευαν οι αρχές της σχολής των *Annales*, αλλά και δώ συνέβη όπως και στα περισσότερα ευρωπαϊκά κράτη, που σχηματίστηκε στον αστερισμό της σχολής των *Annales* σύμφωνα με την ιστορική τους παιδεία: λειτούργησε εξισορροπητικά.

Αυτό που μπορούμε να πούμε πως συντελέστηκε με πολύ αποτελεσματική επίδραση στη λαογραφική κληρονομιά ήταν οι βασικές αρχές της εξέλιξης της κοινωνίας, όπως την έθετε η έννοια της μεγάλης διάρκειας. Στην προβολή αυτής της έννοιας οι αργές και αδρές εξελίξεις της παραδοσιακής κοινωνίας βρήκαν τον καλύτερο εκφραστή τους. Η ιστορία των *Annales* ταίριαζε πολύ στη λαογραφία και ήταν

αποτελεσματική για την έρευνα των φαινομένων της μεγάλης διάρκειας που αποτελούσε το χρόνο της λαογραφίας.

Η σύσταση των μοντέλων συνεπικουρούσε σε μια ταξινόμηση που θα βοηθούσε στην κατανόηση, στην περίπτωση που συμπεριείχε δομές και τρόπους δόμησης, νόμους και κανόνες, σε μια διάσταση "στα όρια της κίνησης" και όχι της στασιμότητας. Στο σημείο αυτό η έννοια της μετάβασης που σχημάτισε η οικονομική ανθρωπολογία έδωσε το κλειδί αυτής της μοντελοποίησης, που δεν απέκλειε την έννοια της εξέλιξης. [G.Levi, *Le pounoir au village*, introduction de J.Revel, p.iv]. Έτσι εμπλουτίστηκε η προβληματική και η θεματική της παρακαταθήκη. Η μεθοδολογία της έγινε επιστημονική.

Προχωράμε και η λαογραφία κυρίως πρέπει να συναντήσει εκεί την ιστορία, στις νοοτροπίες, μιας και πάντα αποτελούσαν αντικείμενο της λαογραφίας οι κοινωνικές συμπεριφορές που μπορούσαν να περιέχουν νοοτροπίες και ιδεολογίες. Νοοτροπίες κυρίως απηχούσαν οι περιγραφές των ηθών και των εθίμων, μόνο που τις συλλαμβάνουμε από άλλες σκοπιές και δρόμους επιστημονικούς, αντί για την εμπειρική καταγραφή τους. Ο δρόμος για την ιστορία των νοοτροπιών περνάει από την κοινωνική και οικονομική ιστορία. Εμείς θα προσεγγίσουμε πραγματικότητες ιστορικές, οικονομικές, και από τη σχέση αυτή του εποικοδομήματος με την υποδομή του, θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τελικά την πραγματικότητα, όπως μπορούμε πληρέστερα, σφαλέστερα, κατά το δυνατόν πιο πιστά στην πραγματικότητα.

Επομένως αυτή τη στιγμή η λαογραφία έχει να προσδιορίσει τη μέθοδο της, να επαναπροσδιορίσει τα εργαλεία και το αντικείμενό της, δηλαδή το αντικείμενο και η σκοπιά που μας ενδιαφέρει αυτή τη στιγμή, έχει καταθέσει την ιδεολογία της ως επιστήμη. Γι' αυτό θα έλεγα ότι δεν απομακρυνόμαστε από τη λαογραφία, αντίθετα προσεγγίζουμε

επιστημονικά, προσχωρώντας ερμηνευτικά, με την εξώθηση της λαογραφίας σε δρόμους διεπιστημονικούς και σε χώρους που αγγίζουν την ιστορία. Άλλωστε το ζητούμενο δεν είναι η περιχαράκωση του επιστημολογικού χώρου, αλλά η αποκάλυψη και η ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας.

Ποια έννοια μπορούμε να δώσουμε σήμερα στη λαογραφία; Θα απαντήσουμε με το ερώτημα, μια επιστήμη ποια θέση έχει στην κοινωνία, που αποβλέπει, ποια ιδεολογία υπηρετεί, ποιες κοινωνικές ανάγκες και σκοπούς και πώς πραγματώνει τον ερευνητικό της χώρο;

Η λαογραφία κυρίως πρέπει να συναντήσει εκεί την ιστορία, στις νοοτροπίες, μιας και οι κοινωνικές συμπεριφορές που μπορούσαν να περιέχουν νοοτροπίες και ιδεολογίες πάντα αποτελούσαν αντικείμενό της. Τις νοοτροπίες απηχούσαν οι περιγραφές των ηθών και των εθίμων, μόνο που τις συλλαμβάνουμε από σκοπιές και δρόμους επιστημονικούς, αντί για την εμπειρική καταγραφή τους. Γι' αυτό θα έλεγε κανείς ότι δεν πρόκειται για απομάκρυνση από τη λαογραφία, αντίθετα για επιστημονική προσέγγιση και για ερμηνευτική διαδικασία, με την εξώθηση της λαογραφίας σε δρόμους διεπιστημονικούς και σε χώρους συγγενείς στην ιστορία. Άλλωστε το ζητούμενο δεν είναι η περιχαράκωση του επιστημολογικού χώρου, ώστε να διασωθεί μια ταυτότητα για χάρη μιας παρωχημένης επιστημονικότητας, αλλά η αποκάλυψη και η ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας. Και αυτό συμπίπτει με το αίτημα της επίγνωσης και της αυτογνωσίας, που ανέφερε ο Δ.Λουκάτος.

Η επιμέρους μελέτη είναι θεμιτή, αλλά η έννοια της ιδιαιτερότητας που αναζητούμε στη σύσταση του γενικού μοντέλου μιας συνολικής πραγματικότητας επιβεβαιώνεται μέσα στο όλο. Και αυτό είναι προσδιορισίμο στο φως των άλλων κοινωνικών επιστημών, καθώς

τα δεδομένα επεξεργάζονται με την ειδική οπτική της καθε μιας επιστήμης. τα δεδομένα επεξεργάζονται με την ειδική οπτική της καθε μιας επιστήμης. λλά και το συνολικό δείγμα μας οδηγεί στο ειδικό, στις αποκλίσεις του, στο επιμέρους, για να αναχθεί με τη σειρά στο ακόμα ευρύτερο μοντέλο και να ενταχτε, για λόγους κατανόησης σε μια σειρά κατηγοριών αναγνώσιμων και επιδεκτικών μιας ανάλυσης και μιας ερμηνείας. Μια αμφίδρομη κίνηση ερευνητική και επαληθευτική για την τεκμηρίωση, τελικά, που είναι το ζητούμενο στην επιστήμη.

Η είσοδος της έννοιας της ιστορικότητας στη λαογραφία προκάλεσε μια συνολική αναθεώρηση. Έννοιες όπως της διαίρεσης εργασίας, της διάρκειας, της δύναμης εργασίας, μας ανάγουν στην καθημερινότητα του πολιτισμού όπου τα φαινόμενα έχουν συνέχειες και συνολικότητα, δομές και τύπους που ερμηνεύονται με την αναγωγή στις σχέσεις των. Η σχέση ανάμεσα στην ιστορία και τη λαογραφία ορίζεται λοιπόν πάνω στην ταύτιση του αντικειμένου και στη μεθοδολογική αντιμετώπιση. Αλλά αυτή τη στιγμή ακόμα μας λείπουν οι μελέτες της ιστορίας, η ιστορική γνώση και όχι η γνώση των γεγονότων που τοποθετείται πέρα από την κοινωνική πραγματικότητα. Ο δρόμος για την ιστορία των νοοτροπιών περνάει από την κοινωνική και οικονομική ιστορία. Εμείς θα προσεγγίσουμε οικονομικά και ιστορικά δεδομένα και από τη σχέση του εποικοδομήματος με την υποδομή, που θα ανακαλύψουμε, θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε τελικά την πραγματικότητα, όπως μπορούμε πληρέστερα και ασφαλέστερα και κατά το δυνατόν πιο πιστά στην ιστορική πραγματικότητα. Την εμπειρική προσέγγιση θα πλουτίσουμε με ένα μεθοδολογικό εργαλείο αντίστοιχο στο αντικείμενο που θέλουμε να αποκρυπτογραφήσουμε. Δεν θα το ορίσουμε αλλά θα το περιγράψουμε θα ξέρουμε τι είναι αυτό που μας ενδιαφέρει που μπορεί να είναι προϊόν και η διακίνησή του, όσο και ένα φαινόμενο, ακόμα

καταστάσεις, νοοτροπίες, και ιδεολογίες, πράγματα δύσκολα στην προσέγγιση, αν δεν έχει κανείς εργαλεία κατάλληλα. Επομένως αυτή τη στιγμή η λαογραφία έχει να προσδιορίσει τη μέθοδο της, να επαναπροσδιορίσει τα εργαλεία και το αντικείμενό της κι τα θέματα. Αυτή η σκοπιά που μας ενδιαφέρει τούτη τη στιγμή, καταθέτει την επιστημονική ιδεολογία της εποχής μας. Μπορούμε όμως να θεωρήσουμε ότι η συσσωρευτική γνώση όπως συγκεντρώθηκε με την καταγραφή του πολιτισμικού χώρου από την παραδοσιακή λαογραφία χρησιμοποιείται ως πηγή των νεώτερων ερευνών. Στο σημείο ειδικά της σχέσης της λαογραφίας με την οικονομία και την ιστορία, αυτό που αποτελεί κοινό σημείο αναφοράς είναι οι παραγωγικές δυνάμεις. Η ανθρωπολογική προσέγγιση αντιμετώπισε τις παραγωγικές δυνάμεις ως κατέξοχή πληθυσμό που πραγματώνει τις κοινωνικές και πολιτιστικές πράξεις, σε αντίθεση με την οικονομία που διευρευνά το γιατί πήρε αυτή τη μορφή η συμπεριφορά τους και όχι άλλη. Οι παραγωγικές δυνάμεις της οικονομίας, ο πληθυσμός της δημογραφίας, ο κόσμος της ιστορίας, ο λαός της λαογραφίας. Η έννοια του λαού προσδιορίζεται με την οικονομική του σημασία, όταν η ανθρωπολογική προσέγγιση αφορά την οικονομική του συμπεριφορά, ως πληθυσμός όταν προσδιορίζεται η γεωγραφική και δημογραφική του κατανομή και ως κόσμος που παράγει την ιστορία του συγκεκριμένου χώρου και χρόνου στην έννοια της μεγάλης διάρκειας και των μεγάλων τομών της ιστορίας. Παρατηρούμε ότι οι συμπληρωματικές επιστήμες μας διασφαλίζουν τη διεύρυνση των εννοιών και σαφείς έννοιες που δεν αφήνουν περιθώρια για γενικεύσεις και παρανοήσεις, αντίθετα προσδιορίζουν με την ακρίβεια του επιστημονικού λόγου, αντίστοιχα, της επιστήμης από την οποία προέρχεται η χρήση του όρου, αυτή κάθε φορά που προσδιορίζει και την οπτική της στην ανθρωπολογική διάσταση.

Μια άλλη παράμετρος που αποτελεί αντικείμενο μελέτης και της οικονομίας και της ιστορίας είναι η δύναμη εργασίας. Στο σχήμα του μετασχηματισμού της κοινωνίας, από την παραδοσιακή φάση της μεγάλης διάρκειας στη μέση διάρκεια των αιώνων της μετάβασης, μέχρι και το σχηματισμό της μοντέρνας κοινωνίας- κάτι που βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη- , αποτελούν θέματα που αντικαθιστούν την θεματογραφία των επαγγελμάτων του υλικού βίου της παραδοσιακής λαογραφίας. Κατά συνέπεια και το άλλο συστατικό στοιχείο, ο μετασχηματισμός, που προκάλεσε τη σαφή έννοια της διαίρεσης εργασίας, όπως διαμορφώθηκε στη διάρκεια και στη συγκυρία των μεταβολών της κοινωνίας, εισέρχεται στη λογική και στο περιεχόμενο της λαογραφίας, αναιρώντας ουσιαστικά και προοδευτικά την έννοια της "ακίνητης" για αιώνες ομοιομορφίας της παραδοσιακής ελληνικής κοινωνίας, που αποτελούσε αντικείμενο της λαογραφίας.

Οι λαογράφοι και οι ανθρωπολόγοι εισάγοντας την έννοια του χρόνου αναγνωρίζουν, με την ανθρωπολογική θεώρηση, την κοινωνία που ακόμα ζητάει τις ερμηνείες των συμπεριφορών της, με την αναγωγή σε μοντέλα και τις συνολικές αναλύσεις. Μ' αυτή την έννοια, όπως η κοινωνική ανθρωπολογία, έτσι και η κοινωνική λαογραφία είναι ιστορική επιστήμη, και ταυτόχρονα οικονομική, πολιτισμική, πολιτική. Τα όρια είναι συγγενή και τα σύνορα χάνονται ανάμεσα στις θεωρήσεις και στις μεθόδους, ενώ ταυτόχρονα βαθαίνουν την έρευνα. Βέβαια, δεν ήταν μόνο η έννοια της χρονολόγησης που στάθηκε κίνητρο για την μετατόπιση και την αλλαγή του προσανατολισμού της λαογραφίας προς τη συσσωρευμένη γνώση της ανθρωπολογίας, που θα προστίθετο στη δική της. Ήταν η ανθρωπολογική διάσταση, που σχηματίστηκε από την διεργασία των επιστημών, από τη διαλεκτική των

μεθόδων τους και απο την κεφαλαιοποίηση της ανθρωπολογικής γνώσης, που την εμπλούτισε η ιστορία και οι άλλες κοινωνικές επιστήμες.

Η οικονομική ανθρωπολογία πρόσθεσε, όπως είδαμε, θέτοντας στη διάθεσή τους, έννοιες, όπως αυτή της παραγωγής, κυρίως για τις παραδοσιακές κοινωνίες. Συντείνοντας με τον τρόπο αυτό στη διαμόρφωση ενός μεθοδολογικού μοντέλου, σχηματίζοντας θα λέγαμε, εννοιολογικά-μεθοδολογικά εργαλεία, όπως το σύστημα των εννοιών της ανάλυσης του τρόπου παραγωγής. Προωθώντας πιο πέρα την εκλέπτυνση αυτών των εργαλείων βρήκε τις βοηθητικές επιστήμες να συμβάλλουν.

Αν λοιπόν θελήσουμε να σκιαγραφήσουμε την οικονομική διάσταση των φαινομένων της παραδοσιακής κοινωνίας και να ανιχνεύσουμε την ισχύ των κανόνων, την πραγματική προβολή και σημασία τους στην κοινωνική ζωή - επειδή καταρχή έχουμε πεισθεί για τη σημαντικότητα της συνάρτησης αυτής -, μπορούμε να αρχίσουμε να παρακολουθούμε τη μεθοδολογική οδό που μας έδωσε η οικονομική ανθρωπολογία. Μπορούμε να συνοψίσουμε αυτή τη μέθοδο, σύμφωνα με την οργάνωση του Godelier και με την προώθηση που έδωσε ο Topolski, που συμπεριέλαβε το Marx και το Levi-Strauss.

Ετσι, επανερχόμενοι, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι η ιστορική ανθρωπολογία, που ταυτίζει το περιεχόμενό της με τους χώρους που προαναφέραμε, είναι μια ευρύτερη διάσταση που αναδεικνύει την ιστορικότητα των φαινομένων. Είναι συνολική ανθρωπολογική επιστήμη, τόσο ως προς τη μέθοδό της - επικαλείται τις μεθόδους των επιμέρους επιστημών, όσο και ως προς το περιεχόμενό της.

Σήμερα

Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι κοινωνικές επιστήμες συνοψίζεται στην αμφισβήτηση των κατακτήσεών τους μετά απο τις διεργασίες που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του αντικειμένου και των μεθοδολογιών τους τα τελευταία είκοσι χρόνια. Αλλά η αμφισβήτηση αυτή δεν διαμορφώθηκε στην προοπτική της απάρνησης των κατακτήσεων της έρευνας, όσο της αξιοποίησής της για μια ακόμα πιο μεστή και περιεκτική ερμηνεία του αντικειμένου της και των θεμάτων της. Μετά την ιστορία των τεχνικών, τη δημογραφία, την οικονομική ιστορία, την ιστορική ανθρωπολογία, για να αναφερθούμε στους τομείς που κυρίως επεξεργάστηκαν και προώθησαν τον προβληματισμό που προαναφέραμε και έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του περιεχομένου και των άλλων επιστημών, σήμερα νέα στοιχεία αξιοδοτούνται, όπως η βιογραφία και οι γενεαλογίες. Αλλά αυτό που χαρακτηρίζει σήμερα τις κοινωνικές επιστήμες είναι η συσσωρευμένη γνώση της οικονομικής ιστορίας και της ανθρωπολογίας. Αυτές ξεπερνούν την κληρονομιά της κατά εποχές διαφορετικής κατεύθυνσης και ξετάζουν τα φαινόμενα στην ιστορικότητά τους, όπως περιέχεται στο θεσμικό πλαίσιο, πράγμα που αποτελεί αναγωγή στο πολιτικό και τελικά, μέσα από τη διαλεκτική του κοινωνικού με το οικονομικό και το πολιτισμικό στοιχείο. Η πολιτισμική αξιολόγηση που στηρίζεται στο σχήμα, μοντέρνο/παραδοσιακό, η επενέργεια της μαρξιστικής θεωρίας που αφορά στην ολοκλήρωση των τρόπων παραγωγής και ο συνδυασμός των δύο, φάνηκε πολύ γόνιμος στο χώρο της ιστορίας και της ανθρωπολογίας, δίνοντας σε όλες τις κοινωνικές επιστήμες μια εμβέλεια τεκμηρίωσης, ελεύθερης και δρομολογημένης στην πλούσια δημιουργία των εννοιών της.

Το μάθημα της ιστορίας όπως το έδωσε η ανάγνωση του Braudel και οι συναφείς έννοιες της δημογραφίας, της γεωγραφίας, της οικονομίας, είχε αποφασιστική σημασία για την περιγραφή, την ανάλυση και την ερμηνεία της καθημερινότητας και των νοοτροπιών, που ήδη αποτελούσαν λανθάνοντα θέματα και αντικείμενο της παραδοσιακής λαογραφίας. Έτσι, για την ιστορία της λαογραφίας, έφτασε μια στιγμή συνολικότερων εκτιμήσεων. Δημιουργήθηκε η μοντέρνα θεματική και η προβληματική της ως επιστέγασμα των διεργασιών της, σε αναφορά πάντα με τη μοντέρνα ιστορία.

I. Η διερεύνηση του Οικονομικού

α Η Οικονομική Ανθρωπολογία

Αντικείμενο και μέθοδοι της Οικονομικής Ανθρωπολογίας.

Η οικονομική ανθρωπολογία έχει ως αντικείμενο τη συγκριτική θεωρητική ανάλυση των διαφόρων πραγματικών και πιθανών οικονομικών συστημάτων. Για να γίνει αυτή η θεωρία παίρνει το υλικό της από τις συγκεκριμένες πληροφορίες που της δίνουν οι ιστορικοί, οι θνολόγοι, πάνω στη λειτουργία και στην εξέλιξη των υπό μελέτη κοινωνιών. Πλάι στην πολιτική οικονομία που είναι αφιερωμένη στη μελέτη των μοντέρνων βιομηχανικών ή των εμπορικών κοινωνιών, η οικονομική ανθρωπολογία κατά κάποιο τρόπο φαίνεται ως επέκταση της πολιτικής οικονομίας και ασχολείται με τις εγκαταλειμμένες από τους οικονομιστές κοινωνίες. Η αν θέλετε, η πολιτική οικονομία φαίνεται να αποτελεί ειδική σφαίρα-μέρος της οικονομικής ανθρωπολογίας, αυτή που ρίχνει φώς στους μηχανισμούς των μοντέρνων βιομηχανικών κοινωνιών. Με το πρόγραμμα της η οικονομική ανθρωπολογία επωμίστηκε τη δημιουργία μιας γενικής θεωρίας των διαφόρων κοινωνικών μορφών της οικονομικής δραστηριότητας του ανθρώπου, γιατί η συγκριτική ανάλυση κάποια μέρα θα έφτανε σε γενικές ανθρωπολογικές γνώσεις.

Σήμερα η συγκριτική μελέτη των οικονομικών συστημάτων δεν είναι μια απλή θεωρητική ανάγκη που επιβάλλεται από την αφηρημένη μέριμνα να φωτιστεί ο χώρος της πολιτικής οικονομίας και να την υπαγάγουμε κάτω από το corpus των αρχών μιας υποθετικής γενικής θεωρίας. Πέρα από την κατανόηση των μοντέρνων κοινωνιών μένει να γνωρίσουμε τα οικονομικά συστήματα των άλλων κοινωνιών, που τις ονομάσαμε προκαπιταλιστικές, παραδοσιακές, που δεν περιελήφθησαν στη σφαίρα των μοντέρνων κοινωνιών, ή παρέμειναν σε σημεία καθυστέρησης, ή αργής εξέλιξης, έμειναν στην περιφέρεια της λειτουργίας του καπιταλισμού. Η ίδια αυτή πρακτική και θεωρητική ανάγκη της σύγκρισης των οικονομικών συστημάτων και η πιο πέρα γνώση των κοινωνιών εκδηλώθηκε και ως σκοπός της πολιτικής οικονομίας.

Η έρευνα των αρχών μιας οικονομίας "λογικής" επειδή είναι "φυσική", οι οικονομικές δομές και οι οικονομικοί κανόνες του ancient regime που κληρονομήθηκαν από τη φεουδαρχία, εμφανίζονται σαν εμπόδια στην πρόοδο και στην παραγωγή και επομένως στην ευημερία και στην αρμονία της κοινωνίας (ετσι αυτό το ίδιο σύστημα άρχισε να θεωρείται και να λειτουργεί ως μη "λογικό"). Κρίθηκε αναγκαίο επομένως να αλλαχθεί ή να καταστραφεί το παλιό οικονομικό "μη λογικό" οικοδόμημα, για να επιτευχθεί η συμφωνία με τις αρχές του φυσικού.

Από την αρχή η αντανάκλαση και η αίσθηση του οικονομικού ενυπήρχε και εξηγούσε επιστημονικά τις διαφορετικές λειτουργίες δύο ιστορικών οικονομικών συστημάτων από τα οποία το ένα βρισκόταν στη διαδικασία της γέννησής του καθώς προερχόταν από το προηγούμενο, ενώ από την άλλη δικαίωνε ιδεολογικά την ανωτερότητα του ενός πάνω στο άλλο, τη "λογικότητά" του (Smith και Ricardo, οι ιδρυτές της

πολιτικής οικονομίας). Η πολιτική οικονομία έγινε κύρια ιδεολογικός χώρος, ενώ της ζητήθηκε, με την κριτική που ασκήθηκε, να γίνει περισσότερο επιστημονική. Η έννοια της "οικονομικής λογικής" βρίσκεται στην καρδιά του οικονομικού και αποτέλεσε μια από τις κυρίαρχες έννοιες της οικονομικής ανθρωπολογίας.

Αλλα οδηγούμαστε σε βασικά ζητήματα και προβλήματα της οικονομικής επιστήμης, όπως ποιές ανθρώπινες δραστηριότητες θα αποτελέσουν το αντικείμενό της, τι είναι οικονομικό σύστημα, τι ονομάζουμε οικονομικό νόμο, υπάρχουν κοινοί νόμοι σε κάποια από αυτά τα συστήματα και τελικά τι θα πεί οικονομική λογική;

Η έννοια του οικονομικού συστήματος.

Οικονομία είναι ο υλικός πλούτος των κοινωνιών. Περιέχει δομές του πραγματικού κόσμου και γι αυτό ο Polanyi την ονόμασε substantive δηλαδή μια διαδικασία που θεσμοθετείται δια μέσου της αμοιβαίας δράσης ανάμεσα στον άνθρωπο και το περιβάλλον και φτάνει να του αποδίδει κατα τρόπο συνεχή υλικά αγαθά για την ικανοποίηση των αναγκών.

Ωστόσο η αναγωγή της οικονομικής δραστηριότητας στην παραγωγή, την κατανομή και την κατανάλωση αφορά κάθε δραστηριότητα που έχει σχέση με όποια παραγωγή, ακόμα και την πνευματική. Γενικά το κριτήριο με το οποίο θα χαρακτηρίζαμε το οικονομικό είναι η τυπική ιδιοκτησία κάθε δραστηριότητας που έχει ως σκοπό της τη διάθεση μιας λογικής που θα εξασφαλίσει την αποτελεσματικότητα ως προς κάποιες ανάγκες. Η οικονομία, παρουσιάζεται σαν ένας ειδικός χώρος από κοινωνικές σχέσεις,

ταυτόχρονα εξωτερικές και εσωτερικές στα άλλα μέρη της κοινωνικής ζωής, σαν ένα μέρος ενός συνόλου που θα ήταν ταυτόχρονα εξωτερικό και εσωτερικό, σαν να πρόκειται για ένα οργανικό σύνολο. εδίο της είναι να αναλύει ταυτόχρονα αυτή την εξωτερικότητα και την εσωτερικότητα, και να διεισδύει στο βάθος αυτού του χώρου μέχρι του σημείου που συναντάει άλλες κοινωνικές πραγματικότητες, και βρίσκει εκεί το τμήμα που του λείπει και δεν μπορεί να το βρεί στον εαυτό του. Οσο μια οικονομία μιας κοινωνίας είναι σύνθετη, τόσο φαίνεται να λειτουργεί σαν ένα πεδίο αυτόνομης δραστηριότητας που κυριαρχείται από τους δικούς του νόμους και ακόμα περισσότερο ο οικονομιστής θα έχει την τάση να οικειοποιηθεί αυτή την αυτονομία και να επεξεργαστεί απλά σαν "εξωτερικά δεδομένα" τα άλλα στοιχεία του κοινωνικού συστήματος. Η ανθρωπολογική οπτική δεν περιγράφει το οικονομικό χωρίς να δείξει ταυτόχρονα τη σχέση του με τα άλλα στοιχεία του κοινωνικού συστήματος.

Μ'αυτή την έννια της ανθρωπολογικής οικονομικής λογικής και όρασης τα οικονομικά συστήματα της παραδοσιακής κοινωνίας έχουν αποσαφηνιστεί με την έννοια της διαρκούς αντανάκλασης και επομένως της διαρκούς αναφοράς στο ζήτημα του θεσμικού πλαισίου, δηλαδή στα ζητήματα της οργάνωσης της παραγωγής μέσα στο θεσμικό πλαίσιο, των οικονομικών διαδικασιών στη διάρκεια της παρουσίας τους.

Σύστημα:

Σύνολο δομών που συνδέονται με ορισμένους νόμους

Δομή :

Σύνολο αντικειμένων που συνδέονται με ορισμένους νόμους.

Αντικείμενο:

Οποιαδήποτε πραγματικότητα: άνθρωπος, έννοια, θεσμός, πράγμα.

Κανόνες:

Αρχές που εξηγούν τους συνδυασμούς που θέτουν σε σχέση τα στοιχεία ενός συστήματος τις κανονικότητες (normes) που σχηματίστηκαν ακριβώς γι' αυτό και που χρησιμοποιούνται για να οργανώσουν την κοινωνική ζωή: νόμοι συγγένειας, τεχνικής της βιομηχανικής παραγωγής, δικαίου, ιδιοκτησίας κλπ.

Στο βαθμό που δεχόμαστε τους κανόνες αυτούς, παραδεχόμαστε ότι η κοινωνία είναι δομημένη με κάποια "τάξη". Και σύμφωνα με τα δεδομένα της ιστορίας, της ανθρωπολογίας, της εθνολογίας, όλες οι κοινωνίες είναι δομημένες με κάποια ορισμένη τάξη πραγμάτων. Οι κοινωνικές επιστήμες φέρουν αντιμέτωπους αυτούς τους κανόνες με τα γεγονότα, τα συμβάντα, για να εξαχθούν οι νόμοι. Στη μελέτη ενός συστήματος μελετάμε τα στοιχεία του και τις σχέσεις τους σε έναν ορισμένο χρόνο της εξέλιξης του συστήματος (συγχρονική). Πως σχηματίζονται και εξελίσσονται τα στοιχεία και οι

σχέσεις τους κατά τη διάρκεια της ζωής αυτού του συστήματος (διαχρονική μελέτη και ταυτόχρονη θεωρία της γένεσης και της εξέλιξης ενός συστήματος).

Τρόπος παραγωγής

Εκφράζει τρεις υποθέσεις του ιστορικού υλισμού. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει και διαμορφώνει τις άλλες μορφές της κοινωνικής δομής. Αυτές οι άλλες μορφές της κοινωνικής ζωής αναπτύσσονται πάνω σε τούτη τη βάση και βρίσκονται σε αντιστοιχία μεταξύ τους, καθώς και με εκείνη. Το σύνολο των κοινωνικών μορφών κινείται, εξελίσσεται, μεταβάλλεται και εξαφανίζεται. Πηγή της κίνησης αυτής είναι σε τελευταία ανάλυση οι αντιφάσεις που εμπεριέχει κάθε κοινωνική μορφή της παραγωγής, καθώς και εκείνες που γεννιούνται ανάμεσα στην κοινωνική μορφή και τις παραγωγικές δυνάμεις, υλικές νοητικές, τις οποίες κινητοποιεί και αναπτύσσει αυτή η κοινωνική μορφή. Όταν οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις φτάσουν σε έναν βαθμό ορισμένο, οι δυνάμεις αυτές έρχονται σε αντίφαση με τις παραγωγικές σχέσεις που υπάρχουν, ή με τις σχέσεις ιδιοκτησίας, μέσα στις οποίες είχαν ως τότε κινηθεί.

Οι σχέσεις αυτές, από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων γίνονται τώρα φραγμοί τους. Τότε αρχίζει μια εποχή κοινωνικής επανάστασης. Με τη μεταβολή της οικονομικής βάσης μετατρέπεται αργά ή γρήγορα το κοινωνικό εποικοδόμημα

Επομένως την έννοια της παραγωγής μπορούμε, όπως τη χρησιμοποίησε ο Μαρξ (GoD.22), να τη χρησιμοποιήσουμε ως εργαλείο ανάλυσης των οικονομικών συστημάτων. Μετατρέπεται σε αναλυτική

έννοια αντί να είναι φιλοσοφικός αφηρημενος όρος, ή εμπειρική περιγραφική έννοια.

Για μας ακόμα περισσότερο, πράγμα που το υπαινίχθηκε ο Marx, αλλά το προώθησαν οι ιστορικοί της σχολής των Annales, αυτό το εργαλείο ανάλυσης εφαρμόζεται μέσα στους ειδικούς τρόπους παραγωγής, στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο στο οποίο μπορούμε να τους επισημάνουμε, και να τους παρακολουθήσουμε, μέσα στο θεσμικό πλαίσιο στο οποίο εντάχθηκαν και λειτούργησαν, όπως άποτυπώθηκαν στις κοινωνικές συμπεριφορές των αντιθέτων δυνάμεων εργασίας. Επομένως αυτό το σχήμα συμπληρώθηκε, ενισχύθηκε από την έννοια της ιστορίας, στην οποία υπάγεται και η έννοια της διάρκειας, έννοια αποσαφηνίζουσα την εξέλιξη και κυρίως το μετασχηματισμό της κοινωνίας, όπως ειπώθηκε πολλές φορές ως τώρα. Προωθούμαστε έτσι στη δημιουργία μιας νέας βάσης για μια σύγκριση της ιστορίας και των κοινωνικών δομών, να αναλύσουμε δηλαδή τις δομές αυτές σε σχέση με την ιστορία, που θα πει να παρακολουθήσουμε τις συμπεριφορές της κοινωνίας, τις οικονομικές και κοινωνικές, μέσα στο ιστορικό τους πλαίσιο. Οι δομές αυτές δεν είναι πάντα άμεσα παρατηρήσιμες, εμείς πρέπει να τις ανακαλύψουμε, μέσα στους μηχανισμούς, φανερούς ή όχι, όπως αυτούς με τη σειρά τους μπορούμε να τους παρακολουθήσουμε στο θεσμικό πλαίσιο των κοινωνιών που μελετάμε. Όλα αυτά μας αποκαλύπτουν τη λογική ενός τρόπου παραγωγής, ενός σχηματισμού οικονομικού και κοινωνικού, παρόλο που αυτή τη λογική συχνά την αγνοούν οι ίδιοι άνθρωποι που τη βιώνουν.

Οι διαδικασίες της εργασίας, οι μορφές των δραστηριοτήτων και οι σχέσεις ανάμεσα στις δυνάμεις εργασίας και στην οργάνωση του τρόπου παραγωγής εγγράφονται στην κοινωνική πραγματικότητα. Και εδώ θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η επισήμανση αυτή μας

ανάγει στην κοινωνική ιστορία, εδώ, συνεργάζονται όλες οι επιστήμες για το αποτέλεσμα αυτό.

Το ζήτημα της περιοδολόγησης της ιστορίας, απασχόλησε τη μαρξιστική σκέψη. Όλοι οι επιστήμονες, ιστορικοί, αρχαιολόγοι, εθνολόγοι μαρξιστές, μπήκαν στη διαδικασία να αναγνωρίσουν την ιστορικότητα των φαινομένων. Η ιστορία έπαιρνε όψη μέσα από μια ύλη που υπαγόνταν σε κάποιους νόμους της διαλεκτικής. Εδώ διαμορφώθηκε και το δράμα της περιοδολόγησης της ιστορίας, που περιέπλεξε μέσα όλους τους επιστήμονες. Οι νοητικές κατηγορίες που αναζήτησαν ως ερμηνεία της προτεραιότητας των γεγονότων, των φαινομένων, αυτών που χαρακτηρίζουν τις φάσεις της ιστορίας, εμπλέκονται στη διαφορετική στιγμή που μπορούμε να επισημάνουμε φαινόμενα ανάλογα, σε διαφορετικά πλάτη και μήκη του κόσμου: να βρούμε δουλοκτητικό καθεστώς στην Ινδία ή φεουδαρχία στην Κίνα. Αλλά αυτή είναι στείροτητα σκέψης. Είναι ο εμπειρισμός που μας κάνει να γενικεύουμε και να παραλληλίζουμε με ευκολία γεγονότα και φαινόμενα. Τι θα μας απαλλάξει απ' αυτή τη γενίκευση; Είναι η ανάλυση των συνθηκών και των όρων, που σε κάθε περίοδο της ιστορίας είναι διαφορετικές, και έχουν ειδοποιό διαφορά από τις άλλες με τις οποίες μοιάζουν. Εδώ η έννοια "τρόπος παραγωγής", ισχύει μόνο μέσα στις συνθήκες που τον γέννησαν και τον προώθησαν, τις συγκυρίες που τον οργάνωσαν και τους λόγους που τον διέλυσαν. Είναι οι δομές που συνιστούν τη μορφή της κοινωνίας, σε όλα τα επίπεδα που μπορούν να μας δώσουν στοιχεία για την ιστορικότητα και σ' αυτές να επαληθευτούν δεδομένα και συμπεράσματα αντίστοιχα, που έχουν συναχθεί από τις άλλες βοηθητικές επιστήμες.

Ο Μ. Godelier σκεφτείται να ξαναρχίσει αυτή τη διερεύνηση του μαρξιστικού κειμένου, για να ξαναδεί την ιδεολογική κληρονομιά

των εμπειρικών και των μαρξιστών, και να αναθεωρήσει, με τη βοήθεια και των άλλων επιστημών, με βάση τα νέα επιστημονικά δεδομένα.

Σήμερα καλούμαστε να δώσουμε αναθεωρημένες απαντήσεις στις υποθέσεις εργασίας που σχηματίζονται από την συνεργασία των επιστημών, από τη διεπιστημονικότητα που λειτουργεί προς την ίδια κατεύθυνση, της ερμηνείας. αυτής που περνάει από την ανάλυση, αλλά όχι την εμπειρική, την επιστημονική. Εδώ ερχόμαστε να συναντήσουμε τις συμπληρωματικές επιστήμες, να παρακολουθήσουμε την ειδική μεθοδολογική προσέγγιση και να προσεγγίσουμε το αντικείμενο με τη διεπιστημονική όραση και ταυτόχρονα να περάσουμε στη διαλεύκανση του ειδικού, μέσα στο γενικό, είτε πρόκειται για ζητήματα μεθοδολογίας είτε πρόκειται για ζητήματα περιεχομένου. *Anthropologie Economique (Objet et methodes de l'anthropologie economique* στο περιοδικό *L'Homme*, t.V (1965) no1, p.32-91.

β Η τεχνική, άποψη του υλικού πολιτισμού.

Υλική ζωή είναι οι ενιαίες πραγματικότητες αιώνων δομημένες στους κανόνες και στις αρχές της εποχής που τις γέννησε και αυτής που τις μετέβαλε σιγά-σιγά. Είναι οι τρόποι και οι συμπεριφορές που συγκροτούν και συνθέτουν το πολιτισμικό φαινόμενο. Ένα απο τα σύνορα του εφικτού στον παραδοσιακό κόσμο, είναι η θέση της υλικής ζωής και σύμφωνα μ' αυτή την παραδοχή, με την υλική ζωή "ζυγίζουμε τον κόσμο, έλεγε ο Μπρωντέλ όταν σχεδίαζε την εισαγωγή στην έννοια της καθημερινότητας.

Περιλαμβάνει την πολιτισμική έκφραση των οικονομικών συμπεριφορών και όλες τις εθιμικές πράξεις που περιστρέφονται γύρω από την οικονομία και τις παραδοσιακές δραστηριότητες των κοινωνιών. Περιέχει τρόπους παραγωγής και σχέσεις, παραγωγικές και κοινωνικές, παντού παρούσα και επαναλαμβανόμενη, χωρίς κανείς να αναρωτιέται ποτέ γι' αυτό. Η υλική ζωή, ως παραδοσιακή οικονομία αντανακλά όλο το φάσμα της, ανάμεσα στο "εφικτό και στο ανέφικτο".

Σύμφωνα με αυτή την παραδοχή, η υλική ζωή έχει σχέση με την καθημερινότητα των ανθρώπων και αντιστοιχεί στο μεγαλύτερο φάσμα των πληθυσμών του αγροτικού κόσμου, αυτό που αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας όλων των κοινωνικών επιστημών και αντικείμενο μεγάλου ενδιαφέροντος για την Λαογραφία και τους μελετητές της παραδοσιακής κοινωνίας. Η επιλογή αυτή τροφοδοτήθηκε από λαογραφικές μελέτες και έρευνα. Αυτή η σημασία της έννοιας αναδεικνύεται κατά τη διαλεκτική της με όλες τις άλλες διαστάσεις των φαινομένων της παραδοσιακής κοινωνίας, με τις διάρκειές της, τις ακινησίες και κυρίως με την αργή διαδικασία της μετάβασής της. Godelier, M., 1987. Αν δεχθούμε ότι η παραδοσιακή κοινωνία είναι και

αυτή μια κοινωνία σε μετάβαση, οι τεχνικές αποτελούν τεκμήρια μιας κοινωνίας που παράγει σε αντιστοιχία με την εξέλιξή της.

Στην υλική ζωή αποτυπώνονται και εγγράφονται πολλαπλές πραγματικότητες σε μια διαρκή κίνηση εξέλιξης, ορατής και λανθάνουσας ταυτόχρονα, και αναπαριστώνται ως συμπεριφορές στις νοοτροπίες των ανθρώπων και των κοινωνιών. Αδιάκοπη δυναμική ζωής, προβάλλει το αίτημα της συνέχειας και τείνει να ολοκληρωθεί στο σχήμα της ισορροπίας τους μέσα στην καθημερινή πρακτική και στην εξέλιξή τους ανάμεσα στο παρελθόν, το παρόν και το μέλλον.

Ο υλικός πολιτισμός των ανθρώπων, είναι προϊόν διεργασιών και εξελίξεων και πραγματικότητα αιώνων. Braudel, F., 1979, I, 9-12. Είναι το "μέγεθος" του πολιτισμού ανάμεσα στο εφικτό και στο ανέφικτο, γιατί αυτό το εφικτό δεν ορίζεται μόνο προς τα πάνω, αλλά και αντίστροφα, προς τα κάτω, από τον πληθυσμό που αποτελεί το "ετερον ήμισυ" της παραγωγής, αυτός που αρνείται να εισέλθει στον κόσμο των συναλλαγών και επιμένει, προβάλλοντας αντιστάσεις, στη διατήρηση των οικείων τρόπων ζωής.

Είναι απο τους καλύτερα μελετημένους τομείς της παραδοσιακής ζωής. Τα υφαντά, τα κεντήματα, τα εργαλεία, έχουν καταγραφεί και αξιολογηθεί, σύμφωνα με τη λειτουργία τους, αλλά η εμπειρική προσέγγιση, χωρίς συγκεκριμένη προβληματική και επαρκή μεθοδολογία, δεν έφτασε στην αναγωγή στα ερύτερα μοντέλα των τεχνικών.

Οι παραδοσιακές μελέτες των τεχνικών που αποτελούν τμήμα του υλικού πολιτισμού, φανερώνουν την επιστημονική κατεύθυνση γενικότερα και συνιστούν μια κλίμακα στην οποία μπορούμε να αναγνωρίσουμε τις προθέσεις και τις δυνατότητες των μελετητών.

Η χρονολόγησή τους επίσης δεν έχει αποτελέσει σημείο αναφοράς, καθώς η παραδοσιακή λαογραφία ασκούσε την έρευνα κάνοντας αναγωγή στην αρχαιότητα, εξετάζοντας δηλαδή τη μεγάλη διάρκειά τους με την ιδεολογική απόχρωση που συνεπάγετο αυτός ο προσανατολισμός.

Από τις αρχές του αιώνα η εθνολογική θεωρία αφιέρωσε στην υλική ζωή μελέτες που έτειναν να θέσουν περισσότερες έννοιες-εργαλεία στην κατανόηση των πολιτισμικών φαινομένων αποβλέποντας στην ενσωμάτωσή τους στον ευρύτερο κορμό του αντικειμένου της, ως ειδικού τμήματος του πολιτισμού, προώθησε έτσι μια επιστήμη των τεχνικών. Ο M. Mauss συνέδεσε τις τεχνικές με την κοινωνιολογική τους σημασία, ενώ η αντίληψη της έννοιας του περιβάλλοντος βρήκε τον υποστηρικτή της στο πρόσωπο του A. Leroi-Gourhan. Η κατάταξη των τεχνικών του Leroi-Gourhan μας υπέδειξε τη σημασία της μεγάλης διάρκειας και τη σχέση τους με την τεχνική αποτελεσματικότητα. Ο L. Gourhan συστηματοποίησε τις τεχνικές, συνδέοντας την επιστήμη με την αρχαιολογία, και τις μεθόδους της. Ο M. Cresswell προώθησε την εξέταση των τεχνικών στο πλαίσιο της παραγωγικής διαδικασίας. Για τις τεχνικές, όταν ο L. Gourhan αναφέρθηκε στο ιστορικό τους ενδιαφέρον [Ethnologie Générale, p.1458], τόνισε ότι αποτελούν ενιαίο βάθρο μιας ιστορίας, όπου τα κείμενα είναι ανύπαρκτα. Συνιστούν τον μόνο ιστορικό ιστό που εκτείνεται στην συνολικότητα του χρόνου και του χώρου του ανθρώπου. Επομένως στην υλική ζωή και η εθνολογία εκφράζεται ως ιστορική επιστήμη [βλ. Les techniques et l' économie, στο Histoire et ses méthodes, Encyclopédie de la Pleiade, 19].

Αν προχωρήσουμε στη σύνδεση της τεχνικής με την έννοια της παραγωγής, θα διαπιστώσουμε ότι το ζήτημα της τεχνικής ανάγεται στο

ευρύτερο πρόβλημα της παραγωγικής διαδικασίας, των παραγωγικών δυνάμεων αλλά κυρίως στο πρόβλημα των αναγκών του ανθρώπου, που αποτελεί ταυτόχρονα και δύναμη εργασίας ενός οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού. Μετά το 2ο παγκόσμιο πόλεμο η ιστορία των τεχνικών έγινε επιστήμη. Έτσι, περνώντας από την έννοια της λειτουργικότητας στην κοινωνική διάσταση, συναντούμε την ιστορία των κοινωνικών νοοτροπιών. Η ιστορία των τεχνικών ολοκληρώθηκε ως πολλαπλή και τεκμηριωμένη ταυτόχρονα τεχνική, οικονομική και ιστορική διερεύνηση. Και εδώ ταυτίζεται η άποψη της λαογραφικής-ανθρωπολογικής φιλολογίας με αυτή της μοντέρνας ιστορίας. Η υλική ζωή δεν είναι μόνο η αποσπασματική πραγματικότητα των τεχνικών και των μορφών τους, κατακερματισμένη μεθοδολογικά, όπως την ανέδειξε η παραδοσιακή μελέτη τους. Δεν είναι, επίσης, οι ασύνδετες δραστηριότητες και οι επιμέρους μορφές τους που ανάγονται σε βάθη ιστορικά, ανεξάρτητα από τις υπόλοιπες συμπεριφορές των κοινωνιών και πέρα από τις συνθήκες που τις εξέθραψαν και τους έδωσαν μορφή. Αντίθετα, είναι ο ενιαίος πολιτισμός του οποίου προσπαθούμε να εξιχνιάσουμε τις δομές και το μοντέλο για την σφαιρική κατανόηση και τη δυνατότητα της ερμηνείας του συνολικού, κάθε φορά, πολιτισμικού φαινομένου. Η έννοια π.χ. του ευνοϊκού περιβάλλοντος του L.Gourhan δεν αποτελεί παρά αυτό που ο Braudel ονόμασε "ανάμεσα στο εφικτό και στο ανέφικτο": οι δυνατότητες της εποχής, ως συνολική δυναμική και τάση, ως οικονομική και κοινωνική πραγματικότητα που καθορίζεται από το γεωγραφικό περιβάλλον, έτσι όπως είναι δομημένο από τους πληθυσμούς του. Κάτι που η λαογραφία χρησιμοποίησε χωρίς εξήγηση, με την αόριστη έκφραση "το φυσικό περιβάλλον". κυρίως χωρίς τους χρονικούς προσδιορισμούς που υπαινίσσονται τις ειδικές κάθε φορά συνθήκες. Η περίπτωση του Λουκόπουλου αποτελεί αντιπροσωπευτικό παράδειγμα και η Χατζημιχάλη αποτελεί περίπτωση μελετητή της υλικής ζωής ενώ ο Γ. Μέγας, διεύρυνε, από μια άποψη τη

μέθοδο προσέγγισης της τεχνικής. Ο Στ. Παπαδόπουλος, αναφέρεται στη νεότερη κίνηση της κατάταξης των τεχνικών, ανάγοντας την εξέτασή τους στο επίπεδο της οικονομίας και συνδέοντας τις τεχνικές με το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας.

Οι οικονομίες ενός χώρου μπορεί να εμφανιστούν υπαγορευμένες απο τις ανάγκες και τα μέσα που διαθέτει το περιβάλλον, τις πρώτες ύλες, που για τον προκαπιταλιστικό κόσμο είχαν βαρύνουσα σημασία. Διαμόρφωναν τις συνθήκες της επιβίωσης και προσδιόριζαν το επίπεδο της ζωής και το χαρακτήρα της κοινωνίας. Αυτό λοιπόν που αποτελεί τάση και δυνατότητα μιας εποχής, μπορεί να επιτρέψει ή να αποτρέψει οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα και συμπεριφορές. Στο ίδιο αυτό περιβάλλον στο οποίο δημιουργήθηκε ένα τεχνικό επίπεδο και ένα είδος ζωής οι επεμβάσεις, τα δάνεια και η είσοδος νέων στοιχείων μπορεί να επιφέρει εκσυγχρονισμό των συμπεριφορών, των τεχνικών και των δομών, αν υιοθετηθούν. Κάποτε ενσωματώνονται, αφομοιώνονται και αποτελούν απαρχή άλλων, νέων συμπεριφορών. Εδώ, η δυνατότητα του περιβάλλοντος να αφομοιώσει, να ενσωματώσει, να υιοθετήσει είναι σχετική: είναι δηλαδή ή δεν είναι, ευνοϊκό το περιβάλλον για τη λειτουργία τους, μπορούν ή δεν μπορούν οι άνθρωποι να προσαρμοστούν, επιδέχεται ή όχι επεμβάσεις η τεχνική, υπάρχει τελικά, συνέχεια, διάρκεια ή διακοπή, σύγκρουση, εκσυγχρονισμός ή παραδοσιακή συνέχεια. Και αυτά ως προς το βασικό σημείο αναφοράς, που είναι το συνολικό οικονομικό σύστημα, αλλά και ο συνολικός τρόπος παραγωγής, ως προς τον οποίο συντελούνται οι αλλαγές. Αυτές που επέρχονται και προκαλούν νέες ανάγκες και απαιτούν νέες συμπεριφορές και νέα λογική για την αντιμετώπισή τους.

Η ιστορική ανάλυση του υλικού και οικονομικού πολιτισμού, λέει ο L. Gouhan, έχει τη δυνατότητα να ελέγχει τις γραπτές πηγές με τις αρχαιολογικές πηγές, μπορεί να φωτίζει τις υποδομές του παρελθόντος, μέσω της κριτικής της παρούσας κατάστασης, αυτή, κρατάει ένα μεγάλο μέρος στην εξέλιξη και στην ανάπτυξη των επιστημών του ανθρώπου. βλ. A.L.Gouran, *Ethnologie Evolutive ou ethno-histoire*, στο *Ethnologie et Histoire*, Paris 1975 ,p.11-13.

Γίνεται φανερό ότι για την αντιμετώπιση της υλικής ζωής προαπαιτείται η θεωρία της οικονομικής ανθρωπολογίας, η ιστορία των τεχνικών και η σύνδεση των παραδοσιακών συμπεριφορών της καθημερινής ζωής με το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εμφανίζονται, για να μπορεί κανείς να διακρίνει το παλιό και το νέο στοιχείο.

Οι τεχνικές αποτελούν ενδεικτικά στοιχεία του επιπέδου του πολιτισμού και η ιστορία μιας τοπικής τεχνικής μπορεί να μελετηθεί ως μέρος μιας τεχνικής δραστηριότητας και ολόκληρης της οικονομικής και ιστορικής πραγματικότητας μιας εποχής. Η ιστορικότητά της αναδεικνύεται στην εξέλιξη της τεχνικής. Αναγόμεστε λοιπόν σε μια πολλαπλή προσέγγιση ενός φαινομένου που το μοντέλο του σκιαγραφείται στη σχέση του με όλα τα άλλα φαινόμενα της υλικής ζωής. Το μοντέλο αυτό που στηρίζεται στην ανάλυση των παραμέτρων που προαναφέραμε, αλλά και στις ενδογενείς παραμέτρους της ίδιας της τεχνικής, μπορεί να περιέχει όλο το ερμηνευτικό σχήμα (*Histoire des techniques*, 1978, σ.9). Η οικονομική ανάλυση που έχει συνδεθεί με το ζήτημα των τεχνικών, έφερε στο προσκήνιο την έννοια της διαίρεσης εργασίας συνέδεσε την τεχνική με την οικονομία και την ενσωμάτωσε ως αντικείμενο μελέτης στην ιστορία. Η οικονομική διάσταση των τεχνικών ολοκληρώνει την περιγραφή με τη διεύθυνση στην οικονομική τους λειτουργία.

Η "ανθρωπολογική" προσέγγιση επιδιώκει να διασώσει αυτή τη συνολικότητα και τη θέση τους στη δομή της οικονομίας των πληθυσμών, που επιτρέπουν στο μελετητή να διακρίνει και να ερμηνεύσει τις οικονομικές δραστηριότητες της παραδοσιακής κοινωνίας, αυτές που εμπεριέχουν τη διάσταση της ιστορικότητάς της. Οι ανθρωπολόγοι οδήγησαν την επιστήμη τους στα σύνορά της με την ιστορία και αντίστροφα. Οι ιστορικοί προσπάθησαν να εντάξουν την ιστορία των τεχνικών στην καθημερινότητα, για να την αντιμετωπίσουν ως τμήμα της ζωής που δεν βρίσκεται μακριά από τις εξελίξεις της οικονομίας και από τον τύπο των κοινωνιών που τις ασκούν. Φάνηκε έτσι ότι αυτές οι πραγματικότητες, που αποτελούν τεχνική μαζί και οικονομία, εμπλέκονται στην κοινωνική τους εκδοχή και σηματοδοτούν το επίπεδο των κοινωνιών. Στη σχολή των Annales η αντιμετώπιση της τεχνικής πραγματικότητας συνδέθηκε με όλες τις παραμέτρους που εισήγαγε η οικονομία και η ιστορία: με τις έννοιες των διαρκειών και την έννοια της εξέλιξης και με την τεχνική και την έννοια της ολοκλήρωσης των οικονομιών.

Το 1935 τα Annales ESC αφιέρωσαν έναν τόμο, στην ιστορία των τεχνικών και ο Lucien Febvre έγραφε, "η ιστορία των τεχνικών μια από τις επιστήμες που πρέπει να δημιουργηθούν". Ήταν το κλίμα της επιστημονικής ανησυχίας της εποχής που στηριζόταν στην έννοια της δομής και του συστήματος, όπως αυτές επισημάνθηκαν από το Μάρξ και αναδείχθηκαν από τους μαρξιστές θεωρητικούς των κοινωνικών επιστημών. Υπάρχει το έργο των τεχνικών που δεν περικλείεται ούτε στην εποχή τους, ούτε στην περιοχή τους, και έτσι είναι δυνατό να το κατανοήσουμε, και να το περιγράψουμε, αλλά και να το "ανασυστήσουμε" ως ένα αρχαίο χρηστικό όργανο, σαν αρχαιολόγοι και μηχανικοί, και να ερμηνέψουμε τα κείμενα σαν

ιστορικοί. Όλο το πρόβλημα ήταν να συνδέσουμε τις γνώσεις και να χρησιμοποιήσουμε τις διαφορετικές μεθόδους (*Histoire des Techniques*, 1978, p.3). Ας σημειωθεί ωστόσο ότι οι τεχνικές, στο βαθμό που η μελέτη τους γίνεται μέσω μιας ιστορικής έρευνας, αντιμετωπίζονται ως ιστορική διαδικασία που καθορίζεται από τις παραγωγικές σχέσεις και όχι από την κατεύθυνση της επιστήμης. Η ιστορική τους εξέλιξη είναι υπόθεση των παραγωγικών δυνάμεων και ζήτημα μετάβασης από τη μια πραγματικότητα στην άλλη. Η ιστορική διαδικασία της μετάβασης θέτει στον ερευνητή το ζήτημα της συνέχειας και του εκσυγχρονισμού τους. Και εδώ η διείσδυση στην πολυπλοκότητα της ιστορικής διαδικασίας συνδέεται με το μεθοδολογικό πρόβλημα που προκύπτει. Η απόκλιση από το γενικό μοντέλο, η τοπική ιδιαιτερότητα, καθορίζονται από παράγοντες που διαρθρώνονται ανάμεσα στην ιστορική πραγματικότητα. Η έννοια της "διαφορετικότητας", που ο Levi-Strauss θεωρούσε απόλυτο νόμο, σήμερα είναι σχετική και σύμφωνη με τις παραγωγικές σχέσεις, το θεσμικό πλαίσιο, τις κοινωνικές συμπεριφορές. Σύμφωνα με όσα ειπώθηκαν, η ανθρωπολογική επιστήμη άγγιξε τις τεχνικές με το L.Gourhan και την ιστορία των τεχνικών και με το Braudel την καθημερινότητα, ως τις νοοτροπίες και την αναγωγή σ' αυτές. Στη διαπραγμάτευση της υλικής ζωής, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι διαφαίνεται η οπτική γωνία της κοινωνικής λαογραφίας, που δεν είναι όμοια με τη σχηματική οπτική της παραδοσιακής ανθρωπολογίας, αλλά αυτή που εμφαντικά επιμένει στην κοινωνική αντανάκλαση των φαινομένων και κυρίως στη σημασία τους για τους ανθρώπους. Ακόμα, προέχει η σχέση των ανθρώπων με όσα τεκταίνονται στην πολυπλοκότητα των οικονομικών, δημογραφικών, πολιτισμικών πραγματικοτήτων, των οποίων είτε είναι θεατής, είτε συμμετοχός. Και απ' αυτή τη σκοπιά, η οπτική της λαογραφίας είναι πολιτική.

Η υλική ζωή περιέχει όλες αυτές τις κινήσεις και τις κληρονομίες, που εκφράζονται όχι μόνο στην τεχνική, αλλά και στις νοοτροπίες, στις οποίες η ζωή μας είναι δυσανάγνωστη με πρώτη ματιά, ενώ καταλαβαίνουμε ότι πρόκειται για μια ιστορία πολύ παλιά.

Η υπέροχη ιστορία των τεχνικών, που συνδέεται με την εργασία των ανθρώπων, στην αργή τους πρόοδο, μέσα στον καθημερινό αγώνα, στην πάλη τους με το φυσικό περιβάλλον και στην πάλη με τον ίδιο τον εαυτό τους, όλα αυτά είναι τεχνική, και ο βίαιος ρυθμός και ο ρυθμός της αργής μεταποίησης της ύλης, πάνω στην επιφάνεια του εδάφους, που συντηρείται με την αίσθηση, διαφοροποιείται δύσκολα, ενώ η επιστήμη (η καθυστερημένη υπερδομή αυτής της τεχνικής) επικαλύπτει, όταν την ανακαλύπτει! Εξάλλου, από την ιστορία μας είναι γνωστό ότι οι μεγάλες πληθυσμικές συγκεντρώσεις προκαλούν μεγάλες συγκεντρώσεις των τεχνικών μέσων και την ανάπτυξη της τεχνολογίας: έτσι συνέβη τον 15 αιώνα το ναυπηγείο στη Βενετία, τον 17 αιώνα στην Ολλανδία και τον 18 αιώνα στην Αγγλία. Και η επιστήμη, ακόμα και βουβή, βρίσκεται πάντα εκεί, στο ραντεβού. Έτσι, συνδέει ο F. Braudel τις τεχνικές με τους ανθρώπους και τους αιώνες. Ανέκαθεν οι τεχνικές, τα δεδομένα της επιστήμης, ανταλλάσσονται, ταξιδεύουν στον οποίο διαχέονται διαρκώς. Αυτό που δύσκολα διαχέεται είναι η ομάδες των τεχνικών, η συνολική τους μορφή, αυτή που δίνει την ταυτότητα στα επίπεδα του πολιτισμού και στις μορφές των κοινωνιών. Αλλά οι μεγάλες πληθυσμικές συγκεντρώσεις, οι πόλεις, παίζουν μέσα στην καθημερινότητα με το μοντέρνο σχήμα που απέκτησαν με το χρήμα: τον καπιταλισμό, που τις κάνει να υπερέχουν. Με αυτά τα λόγια αξιολογεί ο F. Braudel το ζήτημα της υλικής ζωής και των τεχνικών, στο βιβλίο του *La dynamique du capitalisme*. Κατ' επέκταση, η κοινωνική λαογραφία που εξετάζει τα ζητήματα στη συνάρτησή τους με το θεσμικό πλαίσιο,

ως οικονομική δυνατότητα και ως κοινωνική συμπεριφορά, αποβαίνει μια πολιτική, οικονομική και κοινωνική ιστορία, ταυτόχρονα. Για να ακριβολογήσουμε αποβαίνει περιεκτική, συνολική ανθρωπολογική ιστορία.

Με την έννοια αυτή, οίτεχνικές ομάδες, προσφιλές αντικείμενο της παραδοσιακής λαογραφίας, με περιεχόμενο τα επαγγέλματα και τον υλικό βίο, αποβαίνουν χώρος ιστορικά τεκμηριωμένος, καθώς αξιολογείται η οικονομική τους αιτιότητα και η λειτουργική τους εμβέλεια, καθώς και η θέση στην παραδοσιακή κοινωνία: οικονομική και κοινωνική διάσταση ενός φαινομένου που η μελέτη τους μας επιτρέπει να διαγνώσουμε, να επισημάνουμε και να ερμηνεύσουμε τις συμπεριφορές των πληθυσμών. Αυτών που τις ασκούν, καθώς οι νοοτροπίες που καθορίζουν τη συνέχειά τους και την αναπαραγωγή τους υπαγορεύουν ακριβώς αυτές και όχι άλλες ως ερμηνευτικό λόγο των θεσμών, των αναγκών, των δυνατοτήτων μιας εποχής. Η ανάλυση των τεχνικών διαδικασιών και της δράσης τους, έχει δώσει την ερμηνεία της εξέλιξης με αδιαμφισβήτητη σαφήνεια και ακρίβεια, μέσα στην έννοια της μεγάλης διάρκειας της παρουσίας τους. Η εκτίμηση ενός έργαλείου, ενός αντικειμένου, μπορεί να διεξαχθεί με τα κριτήρια αρχαιολογικής λογικής και έρευνας, η οποία είναι εφικτή, όταν το επιτρέπει ο ιστορικός προσδιορισμός του φαινομένου του οποίου αποτελεί μέρος.

Μέσα στην αρχαιολογική αυτή προσέγγιση του χώρου των τεχνικών, η ανθρωπολογική διάσταση είναι παρούσα: όχι ακριβώς ως επιστήμη του κοινωνικού, αλλά υπογραμμίζοντας ένα χαρακτήρα που τείνει να είναι κοινός σε όλες τις άλλες επιστήμες.

II Η διερεύνηση του Κοινωνικού

α Η οικογένεια

Η διερεύνηση των θεσμών στην ανθρωπολογική επιστήμη επικεντρώθηκε σε δύο αντιπροσωπευτικούς πόλους: την οικογένεια και την κοινότητα. Οι κοινωνικές επιστήμες συνεργάστηκαν για να ρίξουν φώς στην παράδοση, να μελετήσουν τις υπο-ομάδες και τα κοινωνικά υπο-σύνολα, ώστε να διεισδύσουν στη "σταθερότητα", περιγράφοντας την κοινωνική λειτουργία των θεσμών, που στηρίζεται στα εξωτερικά και στα εσωτερικά τους γνωρίσματα. Στηρίχτηκαν στην υπόθεση ότι η κοινωνία καταναλώνει τη δύναμή της στην αναπαραγωγή της. Σημείο εκκίνησης για την πραγματική ιστορία των θεσμικών συστημάτων, όπως και για τα συστήματα των νοοτροπιών, αποτέλεσε η απογραφή. Η ιστορία είδε την οικογένεια σαν ένα σύνολο ιεραρχημένο και συνδεδεμένο με τις θέσεις των ηλικιών σε σχέση με τη συγγένεια. Παρατήρησε το δίκτυο της ιεραρχίας και τη λειτουργία του, φτάνοντας μέχρι το άτομο, για να βρεί ποιοτικά στοιχεία στις εξωτερικές συνθήκες, στις κοινωνικές στρατηγικές και στις πρακτικές, που επιτρέπουν ή όχι στο άτομο να επιλέγει, να παρεμβαίνει, να αποφασίζει.

Ωστόσο την ιστορική, ανθρωπολογική, δημογραφική προσέγγιση της οικογένειας, υπερσκέλισε η οπτική της μετάβασης. Προσέγγιση που διερεύννησε τις δομές της οικογένειας, αλλά και της κοινότητας, γιατί θεώρησε ότι εδώ βρίσκονται τα σημαντικότερα στοιχεία: Ποιός ήταν ο τρόπος και οι μηχανισμοί με τους οποίους διαχειρίστηκαν τη διοίκηση, τους θεσμούς και πως διαμόρφωσαν την κλίμακα της επικοινωνίας και της κοινωνικότητας, στην ιδιωτική και στην πολιτική κοινοτική ζωή τους οι άνθρωποι. Και, με την προΐουσα διαίρεση εργασίας, τι έμεινε, τι έφυγε, τι τους στήριξε. Πως είχαν προβλέψει την αποτελεσματικότητα των μηχανισμών ή πως δεν την είχαν προβλέψει, έτσι ώστε να αναγκαστούν να προσαρμοστούν, να διοχετευτούν, να περιθωριοποιηθούν ή να παρέμβουν στη διαμόρφωση των νέων συνθηκών της ζωής τους. Το άμεσο οικογενειακό περιβάλλον, το ευρύτερο κοινωνικό και οι τρόποι με τους οποίους αναπαράγουν το οικονομικό τους σύστημα και το κοινωνικό καθεστώς, επιτρέποντας ή αποτρέποντας αποκλίσεις από το αρχικό τους μοντέλο. Με ποιούς τρόπους επιβιώνει η κοινωνία στα όρια του "εφικτού" και ποιά είναι η βαθύτερη πραγματικότητα της κοινωνίας, με τη γλώσσα των αριθμών και την αριθμητική κατάταξη.

Στη διερεύνηση της οικογένειας αναζητούμε τη διαλεκτική σχέση ανάμεσα στους μηχανισμούς που καθόρισαν τις αξίες και τις συμπεριφορές που και αυτές, υπαγορεύονται και μετατρέπονται από τις αξίες, αντίστοιχα. Τις νοοτροπίες και την ιεραρχία των αξιών που αναπαράγεται ως εθιμική κοινωνική συμπεριφορά ανάμεσα στην παράδοση και την εξέλιξη. Τις κοινωνικές στρατηγικές και τις συλλογικές συμπεριφορές με τις οποίες αντιμετωπίζουν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις, αυτές με τις οποίες συντάσσονται ή προς τις οποίες

αντιστέκονται ή συγκρούονται. Τέλος το πέρασμα από τη μια δομή στην άλλη, αυτή που είναι και η πιο σημαντική, κάθε φορά.

Το τεύχος των Annales, E.S.C. του 1972, είναι αφιερωμένο στην οικογένεια. Επιβλήθηκε και συγκροτήθηκε από την ίδια την ύπαρξή του. Οι εργασίες για την οικογένεια εκτείνονται, εδώ και μερικά χρόνια, στα στενά πλαίσια των κοινωνικών επιστημών. Η μελέτη της οικογένειας στα πλαίσια της εθνολογίας ή της ανθρωπολογίας, αναμφίβολα είναι κλασσικό πιά θέμα. Για τους ιστορικούς αποτέλεσε ένα καινούριο πρόβλημα. Ίσως είναι εκεί η χρόνια αρρώστια, ίσως όμως και ο προορισμός του ιστορικού, ο οποίος δεν μπορεί να λάβει υπόψη του τη σταθερότητα και μετρά τη σπουδαιότητα του φαινομένου, μέσα από την εξέλιξη των κοινωνιών, φεύγοντας από τη στιγμιαία διάρκεια, η οποία άρχισε να υποβιβάζεται, ή καλύτερα, να οδεύει προς την αφάνεια. Αραγε η ιστορική γνώση, είναι καταδικασμένη, σαν την κουκουβάγια, να πετά όταν πέφτει η νύχτα;

Αντί να αναζητούνται κοινωνιολογικές μελέτες και ανακοινώσεις για τη σημερινή οικογένεια, θα ήταν πολύ μεγαλύτερο το όφελος αν ο ιστορικός μελετούσε τα προβλήματα της οικογένειας. Θα έπρεπε να αναλυθεί η αιτία, γιατί αυτή η τακτική επεκράτησε, αδιαφορώντας σχεδόν συνεχώς, αν όχι για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η ιστορική επιστήμη αποκρυσταλλώθηκε γύρω από τη στοιχειώδη γνώση της "κατάστασης" του έθνους. Μπορούμε να εξηγήσουμε με κάθε ειλικρίνεια αυτή την επιλογή, αν επικαλεστούμε καθαρά πρακτικούς λόγους. Οι πηγές, οι οποίες βρίσκονται στη διάθεση των ιστορικών είναι πολύ περισσότερες και περισσότερο κατανοητές στα μεγάλα δημόσια αρχεία, απ' ό,τι στα αντίστοιχα ιδιωτικά. Μόλις τώρα παραδίδονται στη δημοσιότητα οι πρώτες καταθέσεις στοιχείων από τα δημόσια αρχεία

και κάτω από τη δύναμη των στοιχείων, η ιστορία επαναπροσδιορίζεται, καθώς ξεκινά η επιχείρηση της αναζήτησης.

Μια ολοφάνερη ιδεολογική προτίμηση ωθούσε την ιστορία από την πλευρά του κράτους. Αντίθετες με τις φυσικές επιστήμες, που επιμένουν να προτιμούν αυτό που η εμπειρία παρουσιάζει συνολικά, για να αγγίξουν απλά στοιχεία, η ιστορία είναι θεμελιωμένη πάνω στη ρομαντική ιδέα ότι ο άνθρωπος δε συμπληρώνεται, παρά μόνο δια μέσου ενός συλλογικού πεπρωμένου: για να μπει μέσα στο πεδίο του ιστορικού πρέπει να ξεφορτωθεί κάθε τι που μπορεί να αναφέρεται στην ατομική διάσταση. Ρομαντισμός χρήσιμος όμως: η επεξεργασία μιας εθνικής ιστορίας έδινε στην ανάπτυξη των εθνικοτήτων και των εθνικισμών μια δικαιολόγηση εκ θεμελίων. Η αξιοποίηση της πολιτικής ιστορίας αντιλαμβανόμενη σαν ιστορία του κράτους, δικαιολογούσε την ενίσχυσή του. Η οικογένεια, σ' αυτό το επίπεδο, ήταν όχι μόνο παραμελημένη, αλλά απορριπτόμενη σε μια σκουριά της πραγματικότητας. Η παιδεία δεν ήταν ποτέ εξουσιοδοτημένη να στρέφεται γύρω απ' αυτή για να εξάγει μια ανέκδοτη βιογραφική πληροφορία, για να τη χρησιμοποιήσει σε δίοδο προς μια πραγματοποιήσιμη εξήγηση. Γενεολόγοι, βιογράφοι, έκλεισαν έτσι την οικογένεια σ' έναν τύπο μικροσκοπικής ιστορίας και έμπνευσης, σχεδόν πάντα αντιδραστικό. Η οικογένεια αποκαταστάθηκε σαν αντικείμενο έρευνας από την εθνολογία και την κοινωνιολογία, αλλά χωρίς να έχει βρεί τα αίτια αυτής της λογικής διανομής. Είναι μέσα στο μέτρο όπου η κοινωνία των διανοουμένων δεν προχώρησε στην ιστορία (μιλούσαν για κοινωνίες χωρίς ιστορία, ή για κοινωνίες χωρίς κράτος), που η οικογένεια γινόταν συγχρόνως ένα καλό πλαίσιο ανάλυσης και ένας παράγοντας εξήγησης. Τείναμε λοιπόν μέσα σ' αυτή την άρνηση να προχωρήσουμε στην οικογένεια να δούμε το δικαίωμα της πόλης στο κέντρο του ιστορικού λόγου, περισσότερο από μια απλή απόρριψη. Η

ιστορική επιστήμη είναι παιδί του 19 αι., ριψοκινδυνεύοντας την υπόθεση ότι θεωρήθηκε ιστορία του κράτους, ιστορία των εθνών, όχι από αδιαφορία στο ρόλο της οικογένειας, αλλά αντίθετα, από πλεονασμό σεβασμού, επειδή φοβόταν να υποβάλλει στην κριτική ανάλυση αυτό που άγγιζε από πάρα πολύ κοντά το σύστημα αξιών και τη λειτουργία της αστικής κοινωνίας. Δεν πρέπει να υποτιμήσουμε τη συνοπτική διάσταση που ενέπνε την εργασία των ιστορικών: να ανασυστήσουν το παρελθόν από ένα φανταστικό μέλλον, με τρόπο που να μπορεί να χωράει, απ' το ένα στο άλλο, την ευθεία γραμμή της προόδου. Οι ουτοπίες εξηγείρουν το κράτος και καταργούν τις οικογένειες. Η ενίσχυση της οικογένειας κατά τη διάρκεια της αστικής εποχής, όχι μόνο σαν καλούπι μιας καινούριας ηθικής, και μιας καινούριας ευαισθησίας, αλλά σαν καταφύγιο της ιδιοκτησίας καιδιάνυσμα της καπιταλιστικής συσσώρευσης, δεν προκάλεσε -εξ αποστάσεως- το μαρασμό του κράτους. Όμως αν η πρόσφατη εφαρμογή της ιστορικής σκέψης στα προβλήματα της οικογένειας είχε κάποια αιτία, αυτή είναι ότι έβαλε ολοφάνερα τη σταθερή αντιμετώπιση μέσα στην εξέλιξη των κοινωνιών, της οικογένειας και του κράτους, θεμελιακών ανταγωνιστικών νόμων. Όταν το κράτος ατονεί και δεν διαθέτει μαι εξουσία παρέμβασης και επαρκούς προστασίας, η οικογένεια απλώνεται, το άτομο επιφορτίζεται ολοκληρωτικά και μεταμορφώνεται σε φρούριο άμυνας. Όταν το κράτος ενισχύεται, αυτή συστέλλεται, χαλαρώνει στους στοργικούς δεσμούς που επέβαλε στο άτομο και το αφήνει να ενταχτεί ολοκληρωτικά στη συνολική κοινωνία. Η συνεχής ώθηση που ο G. Duby περιέγραψε στην κυρίαρχη τάξη του *Macoppais*, του έτους 1000, αντιστοιχεί με μια περίοδο αβεβαιότητας και πολιτικής κενότητας στη θέση της φεουδαρχικής εξουσίας. Αυτή που ο Le Roy Ladurie ξαναβρήκε το 15 αι. στους χωρικούς του *Languedoc*, αντιστοιχεί στην αποσύνθεση της φεουδαλικής κοινωνίας.

Επιστροφή του απωθημένου; Η οικογένεια εισβάλλει εκ νέου στο πεδίο της ιστορίας, σε μεγάλο βαθμό χάρη στην κοινωνιολογία, την ανθρωπολογία και την ψυχανάλυση, που οι ιστορικοί που οι ιστορικοί άρχισαν να παίρνουν στα σοβαρά. Ήταν λοιπόν φυσικό να τοποθετηθούμε, χωρίς να ντρεπόμαστε, στο άκουσμα των "γειτονικών πειθαρχιών" και να κάνουμε σ' αυτά θέση για την ειδική συζήτηση. Αλλά και για τα σημαντικά αφεθήκαμε να οδηγηθούμε από το μονοπάτι της ίδιας της ιστορικής έρευνας. Ήδη γύρω στα 1950 ο E. Labrousse καλούσε σε μια συστηματική εξέταση των συμβολαιογραφικών αρχείων για μια μεγάλη έρευνα σχετική με την αστική τάξη. Η οικογένεια ανασυσταθείσα δια μέσου των συμφωνητικών του γάμου, των διαθηκών, κτλ. φαινόταν σαν το πιο σίγουρο υφάδι μιας αληθινής κοινωνικής ιστορίας. Αυτός ο τύπος προσέγγισης της οικογένειας, στήριγμα ενός πεπρωμένου και μιας οικονομικής εξουσίας, πήρε πολύ μεγάλη σημασία στους τωρινούς προσανατολισμούς της ιστορίας. Η ιστορική δημογραφία ανασύστησε την οικογενειακή πραγματικότητα με βάση τα δελτία της.

Η ιστορία της οικογένειας

Το βιβλίο αυτό αποτελεί την πρώτη απόπειρα του είδους. Για να δομήσουμε την Ιστορία της Οικογένειας ξέραμε πως θα συναντούσαμε κινδύνους, καθώς και την τύχη να εργαστούμε χωρίς μοντέλο. Πράγματι, μετά από 20 χρόνια, οι ιστορικοί εκδηλώνουν ένα αυξημένο ενδιαφέρον για τη μελέτη του κόσμου της οικογένειας, των

κοινωνικών δομών και των νοητικών δομών, πάνω στις οποίες στηρίζεται ο προηγούμενος. Στην εξερεύνηση ενός καινούργιου γι'αυτές χώρου, ευεργετήθηκαν(στάθηκαν πλούσιες) από τις εμπειρίες και τις εννοιολογικές και μεθοδολογικές κατακτήσεις των άλλων επιστημών: τις δημογραφίας, της κοινωνιολογίας, της ψυχολογίας-και της ψυχανάλυσης-, αλλά κυρίως της εθνολογίας, που συνήθως από παλιά μελετούσε τα προβλήματα της οικογένειας και μυήθηκε στην ειδική αναπαράσταση κάθε κοινωνίας με το εισητήριο της ώρας της οικογένειας. Ο αποσπασματικός ή μονογραφικός χαρακτήρας των περισσότερων ιστορικών έργων που αφιερώνονται στη μελέτη της οικογένειας, συνιστά ακόμα έναν τομέα που δεν θα τον συνδέαμε με την ευθύνη και την καταδίκη για το διαμελισμό της σφαιρικής ιστορίας. Δεν χρειάζεται να πραγματοποιήσουμε μια εγκυκλοπαιδική πτήση στα διάφορα επίπεδα ή στις μεταμορφώσεις της οικογενειακής ζωής για να ανακαλύψουμε έναν συνεχή μύθο με τη δική του χρονολογία να πρόκειται να οικίσουμε με μιάς έναν χώρο που έμεινε κενός στο γενικό οικοδόμημα της Ιστορίας. Ευχηθήκαμε, αντίθετα, ο κάθε ειδικός για μια περίοδο και για την πολιτισμική ατμόσφαιρα της ειδικότητάς του, να συντελέσει ώστε να εξαχθεί αμέσως αυτό που η μελέτη του οικογενειακού κόσμου προσθέτει στη γνώση μας για μια δεδομένη κοινωνία και αυτό που όλη η ιστορική περίοδος προσφέρει στην κατανόηση των γενικών προβλημάτων της οικογένειας.

Η ανίχνευση και η μελέτη του κόσμου της οικογένειας στο ιστορικό της πλαίσιο συνεπάγεται τη γνώση της ιστορικής περιόδου στην οποία αναφέρεται η μελέτη, την οποία διερευνούμε συνολικά, συμπεριλαμβάνοντας όλα τα δυνατά επίπεδα προσέγγισης: τις σχέσεις ανάμεσα σ'αυτά τα επίπεδα και κυρίως τις διάρκειες, τις συνέχειες και τις διακοπές, επισημαίνοντας τους παράγοντες που καθορίζουν τους ρυθμούς της κοινωνίας στη συγκεκριμένη εποχή και επιτρέπουν την

κατανόηση της κοινωνίας που μελετάμε. Αλλά η διαδικασία αυτή σημαίνει αποκάλυψη της έννοιας της ιστορικότητας, ως βασικής παραμέτρου της εξέλιξής της, πράγμα που μας ανάγει στη μελέτη της διαδικασίας του σχηματισμού, της αναπαραγωγής και του μετασχηματισμού της. Και οδηγούμαστε στην ιστορική "ενσυνείδηση" της εξελικτικότητας της οικογένειας, αλλά και της επιμονής, της συντήρησης και της αναπαραγωγής του μέρους ή του όλου ενός ζωντανού κοινωνικού οργανισμού που ακολουθεί με αυτό τον τρόπο την ιστορικότητα της εποχής. Κάθε ερευνητής όρισε κατά συνέπεια την προβληματική της έρευνας οδηγούμενος από τα ιστορικά και ιδεολογικά δεδομένα της εποχής και η προσέγγιση είχε την οπτική που υπαγορευόταν από το κυρίαρχο πνευματικό κλίμα της.

Η ιστορική προσέγγιση που οικειοποιήθηκε την εθνολογική εμπειρία και τις ανθρωπολογικές μεθόδους άφησε να διαφανεί η γονιμότητα της συνεργασίας τους. Ο ιστός της ανάπτυξης των μορφών και των κανόνων της, μέσα από τις πολυμερείς ανθρωπολογικές - θα λέγαμε γενικεύοντας - προσεγγίσεις που επιμένει στους ρυθμούς και στις συνέχειες του μετασχηματισμού, των τομών της μετάβασης και των διαρκειών των μορφών αυτών, αποβαίνει αξιολόγηση μιας ιστορικής ανθρωπολογίας.

Οι ιστορικοί της οικογένειας αντιμετώπισαν το θέμα από την οπτική της δημογραφίας, της ιδιωτικής ζωής, των οικογενειακών ρόλων, τις σχέσεις του κράτους με την οικογένεια, ενώ οι ανθρωπολόγοι είδαν τη θέση και το ρόλο της της συγγένειας, στην οργάνωση του γαμήλιου χώρου, τη δόμησή της σε επίπεδα αποτελούμενα από ξεχωριστές ομάδες, με τις διακρίσεις των *clan*, *lignages*, *couches*, σε μια σειρά από σχέσεις συγγένειας, που μας έδωσαν και την έννοια της δομής της οικογένειας, τις κοινωνικές χρήσεις της, αλλά και την εθιμική της ζωή.

Γι' αυτό η ιστορία της οικογένειας προσπαθεί να συνενώσει την προβληματική των ιστορικών και των ανθρωπολόγων. Πηγές "κανονιστικές", νομικές ή εκκλησιαστικές, αποκαλύπτουν τις ιδεολογικές βάσεις της οικογένειας, κυρίως για τις αρχαίες κοινωνίες. Οι στατιστικές πηγές, ενοριακοί κατάλογοι, απογραφές, λογοτεχνία, μυθιστορημα και αυτοβιογραφία, κάνουν τον ιστορικό να κινείται ανάμεσα σε δύο σημεία: α. την περιγραφή των οικογενειακών δομών που περιορίζει την ιδέα της εξέλιξης και β. μια ανάλυση των πρακτικών που λαμβάνουν υπόψη τους περισσότερους παράγοντες και περισσότερους ρυθμούς της εξέλιξης, όπως τη δημογραφία, την οικονομική συγκυρία και τις μετατροπές των πεποιθήσεων. Είναι λοιπόν νόμιμο να θεωρήσουμε τη δομή της οικογένειας κάτω από το σήμα μιας ακινησίας και τις πρακτικές κάτω από αυτό της διαρκούς εξέλιξης;

Μπορούμε να εξετάσουμε τη δομή της οικογένειας σε μια διαρκή υπάρχουσα πραγματικότητα που άλλαξε τις συμπεριφορές της ανάλογα με τις αλλαγές που σημειώθηκαν στην οικονομία της εποχής κατά την δεδομένη ιστορική στιγμή, που διατήρησε παλιές νοοτροπίες ακόμα και κατά το μετασχηματισμό της, όταν οι όροι που είχαν προκαλέσει τις συμπεριφορές της είχαν προ πολλού εκκλείψει. Η οικογένεια αποτέλεσε ζωντανό οργανισμό που είχε τις αντιστάσεις και τις επιλογές ανεξάρτητα από τα τεκταινόμενα και ταυτόχρονα ακολουθώντας τη γραμμή, ανάλογα με το σημείο και την απόσταση που είχαν οι άνθρωποι από τα τεκταινόμενα: η πόλη, η ύπαιθρος, τα ανώτερα και τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα και ο βαθμός της παιδείας που απομάκρυνε από την παράδοση, ή επικροτούσε τη συντήρηση και την αναπαραγωγή με τις αναπόφευκτες αποκλίσεις και τις καινοτομίες που εμφανιζόταν ως απόηχος των εξελίξεων της εποχής.

Αλλά, υποστηρίζουν οι ιστορικοί, οι στατιστικές έχουν αποκαλύψει περισσότερες μορφές οικογενειακής οργάνωσης (για τη μοντέρνα ευρωπαϊκή εποχή) και κάθε μια παίζει το ρόλο και έχει ένα μοντέλο που προτιμάει. Η πυρηνική οικογένεια π.χ. θριαμβεύει από το μεσαίωνα και από την αρχαιότητα, κάποτε. Η μικρή οικογένεια την οποία ταυτίζουμε με τη μοντέρνα εποχή κυριαρχεί σε όλη τη Δυτική Ευρώπη των μεγάλων επιφανειών, των εγκαταστάσεων, των αποδασώσεων και των διακινήσεων και των συναλλαγών. Η *famille-souche* υπάρχει στην ορεινή Ευρώπη από την Πορτογαλία ως τις Αυστριακές Άλπεις. Οι οικογενειακές κοινότητες, που συνδέονται με τις καλλιέργειες, "μισιακάριες", αδιαίρετες ή κατά μεγάλες επιφάνειες ιδιοκτησίες (*domaines*), θριαμβεύουν στην Ανατολή. Μόνο η τελευταία εξέλιξη των βιομηχανικών κοινωνιών που εξογκώνει τις πόλεις και εκκενώνει την ύπαιθρο, κάνοντας σπιτικό μια μοναάδα κατανάλωσης φαίνεται να επιβάλλει παντού το ατομικό μοντέλο.

Στη βάση της εξελικτικής οικογένειας υπήρχε η ιδέα ότι η οικογένεια ανταποκρινόταν σε ένα αρχαϊκό στάδιο, θα λέγαμε "προ-κοινωνικό" της οκοινωνίας και ότι αυτή εντελώς φυσικά θα αφιερωνόταν στον περιορισμό της και στη διάλυσή της, στο βαθμό που η εξέλιξη και η διαφοροποίηση των κοινωνιών είναι δεδομένη. Σύμφωνα με αυτή την ιδέα δεν είναι διαφανής η μετατροπή της οικογένειας μέσα στην ιστορία, αλλά μπορεί να φωτίσει την ανάλυση των σχέσεων ανάμεσα στη σπιτική ομάδα (*groupe domestique*) και την περιβάλουσα κοινωνία. Ακόμα, μπορούμε να συγκρίνουμε το μοντέλο της ατομικής οικογένειας που θριαμβεύει στη Δύση το 18 αι. και τα μεγάλα πολυατομικά μοντέλα που κυριαρχούν στην Ανατολή, με τη σερβική *Zadruga* ή τα νοικοκυριά των αγροτών δούλων των μεγάλων ρωσικών ιδιοκτησιών.

Στη Δύση οι διαδικασίες και οι διατυπώσεις της κοινωνικοποίησης και της διαχείρισης της δύναμης εργασίας, γνωστές από την εφαρμογή της κυκλοφορίας των παιδιών που τα τοποθετούσαν σε άλλες οικογένειες σαν "παιδιά του σπιτιού" και την αποστροφή των παντρεμένων παιδιών να συγκατοικήσουν με τους γονείς, περιέχει την ύπαρξη θεσμών τους οποίους ρυθμίζει η τοπική κοινωνία ή το κράτος, για να πατρωνάρει την οικογένεια σ'ένα μεγάλο μέρος του χώρου της: εκπαίδευση, δικαιοσύνη, ανάληψη βαρών για μεμονωμένα πρόσωπα, ηλικιωμένα ή πτωχά.

Ολα συμβαίνουν αντιθέτως σαν, τα μεγάλα σπίτια-νοικοκυριά της Ανατολικής Ευρώπης, να μην περίμεναν τίποτα από τον έξω κόσμο και συγκέντρωναν μόνοι τους, οι ίδιοι, από την κούνια ως τον τάφο, την απόλυτη υπευθυνότητα του ατόμου. Στην πρώτη περίπτωση, η οικογένεια είναι ανάλαφρο εξωστρεφές κύτταρο, είναι απολύτως ανοιχτή στην κυκλοφορία των συναλλαγών, στην οικονομία της αγοράς και στο κοινό πνεύμα. Στην άλλη, κύτταρο έντονα αυταρχικό και αλληλοεξαρτώμενο, φαίνεται να εμποδίζει την ανάπτυξη του κράτους και την ενοποίηση της αγοράς. Η μοντερνοποίηση των κοινωνιών δεν πραγματοποιείται ενάντια στην οικογένεια, αλλά μαζί μ'αυτή. Τόσο η σταθερή ομάδα όσο και το δίκτυο, η οικογένεια είναι ένα σημείο στήριξης για το άτομο που πρέπει να μετακινηθεί, να έρθει στην πόλη, να διεισδύσει στις νέες αγορές εργασίας, όπως συνέβη για τα πρώτα μέλη του αστικού κόσμου και τις πρώτες καπιταλιστικές επιχειρήσεις. Με τον ίδιο τρόπο που η αντιμετώπιση της οικογένειας από την ιστορία κατέδειξε ότι οι υποθέσεις ενός γραμμικού εξελικτισμού τελείωσαν προ πολλού, η μελέτη των οικογενειακών αλλαγών προς το μοντέρνο επιβεβαιώνει την πολυπλοκότητα των απαιτήσεων του θεσμού ως προς τις νέες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες.

Ο 19 αι. χαρακτηρίζεται από μια πυραμιδική κοινωνική οργάνωση, στην κορυφή της οποίας βρίσκεται η αστική οικογένεια. Αυτή ατενίζοντας το οικονομικό κεφάλαιο στηρίζεται σ'ένα αποτελεσματικό δίκτυο συγγένειας και εκφράζει έναν αντίθετο κανόνα μακράν του οποίου όλη η οικογενειακή συμπεριφορά στιγματίζεται ως παρέκλιση. Η εργατική οικογένεια αποτελεί το στόχο των πολιτικών της κοινωνικής πρόνοιας, που σκοπεύουν αφενός να αγωνιστούν ενάντια στις θέσεις που θεωρούνται αντίθετες στο αστικό μοντέλο, όσο και στον περιορισμό των κινδύνων που αυτές κουβαλούν.

Στις περισσότερες από τις εκβιομηχανοποιημένες χώρες, αφού ορίστηκε η απαρχή του καπιταλισμού, οι εργατικές και οι αστικές επιθυμίες ενώθηκαν σε μια ατομική οικογένεια, στηριγμένη σ'ένα δίκτυο συγγένειας συγκεντρωμένο γύρω από έναν μικρό αριθμό παιδιών. Η πολιτική της κοινωνικής ασφάλισης που τέθηκε σ'εφαρμογή την επομένη του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου φαίνεται να γηράσκει πάνω σ'αυτό το οικογενειακό όνειρο που οι ευνοημένοι από την οικονομική αισιοδοξία περιορίζουν στον άνετο χώρο του σπιτιού. Αλλά οι γυναίκες θέλουν να βγούν. Από τη δεκαετία του 1970 συνδέονται με μια δραστηριότητα οικονομική που μπορούν να την εγκαταλείψουν όταν θέλουν. Ημι-ωράριο ή ολόκληρο, επιθυμούν να μείνουν στην αγορά εργασίας και κρατούν μια οικονομική ανεξαρτησία.

β. Κοινότητα

Το ζήτημα της κοινότητας εξετάζεται εδώ από μια άποψη ενδεικτική για την έννοια της ιστορικότητας, της μετάβασης, της ρήξης και των αντιστάσεων, των συνεχειών δηλαδή και των διακοπών της συνέχειας, στο παιχνίδι της ιστορίας. Η προοδευτικότητα και η συντήρηση είναι ένας άξονας της λειτουργίας αυτής.

Οι όροι προοδευτικότητα και συντηρητισμός εμφανίστηκαν, συνδέθηκαν και εξέφρασαν την ελληνική και την παγκόσμια "αριστερή" ιδεολογία και τον προσανατολισμό της πολιτικής στην κατεύθυνση των μηνυμάτων του μαρξισμού. Μοιάζει να είναι αναχρονιστικοί στη χρήση τους όταν χαρακτηρίζουν φαινόμενα της παραδοσιακής κοινωνίας της τουρκοκρατίας, όπου η προοδευτικότητα και ο συντηρητισμός έχουν ως σημείο αναφοράς το θεσμικό πλαίσιο μιας προκαπιταλιστικής συγκρότησης και πρακτικής.

Πρόκειται για σύμβαση στον τομέα της ιστορικής έρευνας των παραδοσιακών κοινωνιών που εντάχτηκε στο μεθοδολογικό μοντέλο προσέγγισης και στηρίχτηκε στην παραδοχή ακριβώς ότι τα θέματα εξετάζονται στον καθρέφτη του καπιταλισμού και περιέχουν την έννοια της διαρκούς εξέλιξης, της συνέχειας ή των διακοπών, όπως και αυτή της μετάβασης από τη μια πραγματικότητα στην άλλη. Έτσι εδώ μπορούμε να δεχθούμε ότι η έννοια της εξέλιξης και η έννοια της προόδου, όταν θεωρούνται ως προς τις αντιστοιχίες των δομών της οικονομίας και της κοινωνίας με την πολιτική συνείδηση και την ιδεολογία, είναι παράλληλες.

Στον κοινοτισμό θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε την παραδοσιακή συνείδηση του πολιτικού προσδιορισμένη από το οθωμανικό θεσμικό πλαίσιο, με τις αρχές και τις αξίες, τις νοοτροπίες και τις ατομικές και συλλογικές συμπεριφορές, σύμφωνες με τα δεδομένα των παραμέτρων του συστήματος.

Η ιστορία

Η πραγματικότητα της τουρκοκρατίας διαμόρφωσε την κοινότητα σύμφωνα με το οθωμανικό θεσμικό πλαίσιο της φορολογίας και τη διαστρωματωμένη τοπική κοινωνία σε πλούσιους και φτωχούς. Το καθεστώς του φορολογικού συστήματος και της συντεχνιακής οργάνωσης αποτέλεσαν δύο μεθόδους κυριαρχίας και δύο τρόπους οργάνωσης της παραγωγής που συμπεριέλαβαν την κοινότητα στο μηχανισμό της διεκπεραίωσης της φορολογικής διαδικασίας της απόληψης.

Η κοινοτική εξουσία αντανakλούσε όλες τις όψεις της αγοράς όπου διακρίνόταν το μοντέλο της οικονομίας καθώς και το σύστημα με το οποίο επιχειρήθηκαν οι όποιες προσαρμογές σ' αυτό. Εδώ οι άνθρωποι του εμπορίου, ή της συντεχνίας αργότερα, με τη γνωστή εκμίσθωση της φορολογίας, προωθήθηκαν στη διοίκηση ως άτομα του πλούτου. Η οικονομική συμπεριφορά των ανθρώπων της κοινότητας που αρχικά συνοψίστηκε στο ρόλο της διεκπεραίωσης της φορολογικής απόληψης, έπειτα σ' αυτόν της τσιφλικικής ισόβιας εκμίσθωσης, δηλαδή στη συνολική διαχείρισή της κατά την περίοδο της λειτουργίας του τσιφλικιού, δημιούργησε την πρώτη έννοια της ιδιοκτησίας μέσα στο οθωμανικό κράτος.

Η πολιτική διάσταση της οικονομικής συμπεριφοράς τους μεγένθυσε την πολιτική ισχύ τους και αντίστροφα, η πολιτική ισχύς επέτεινε την οικονομική δυναμική και κατοχύρωνε την κοινωνική θέση. Η πολιτική εξουσία, νομιμοποιούσε την παρέμβαση και τη διεύρυνση του οικονομικού και κοινωνικού ελέγχου των κατόχων της πάνω στην ιδιοκτησία, στη διαδικασία παραγωγής, στη διαμόρφωση της αγοράς καθώς και στην ζωή των μελών της κοινότητας. Η παρέμβαση εξάλλου είχε νομιμοποιηθεί σε όλα τα επίπεδα του κοινωνικού, μέχρι τη διαμόρφωση των τοπικών νοοτροπιών του πληθυσμού και τη διαμόρφωση της ιεραρχίας των αξιών.

Η ιστορική έρευνα κατέδειξε ότι η διαδικασία της πολιτικής του οθωμανικού φορολογικού κράτους νομιμοποίησε την ισχύ της κοινότητας των αρχόντων, ενώ η συμμετοχή στη διοίκηση συντελέστηκε, για τους υπόδουλους πληθυσμούς "ανάμεσα στο εφικτό και στο ανέφικτο". Στην προϊούσα κοινωνική διαστρωμάτωση, όπως αυτή μας είναι γνωστή, η αντίληψη της έννοιας της κοινότητας σχηματίστηκε διαφορετική για τα ηγετικά στρώματα απ' ότι για τις υπόλοιπες κοινωνικές κατηγορίες. Η εξουσιαστική θέση των ανθρώπων του πλούτου, η κοινωνική διάκριση και ο κοινωνικός έλεγχος νομιμοποιήθηκαν μέσα από τις δικαιοδοσίες αυτών που εκπροσώπησαν τις οικονομικά και κοινωνικά ανώτερες κατηγορίες στη διοίκηση. Έτσι ο κοινωνικός σχηματισμός με κυρίαρχη την κοινότητα ως διεκπεραιωτή των λειτουργιών του κράτους, κατέληξε στην άσκηση του κοινωνικού ελέγχου των ανώτερων οικονομικά στρωμάτων προς τα χαμηλότερα. Τα κοινωνικά στρώματα επιδόθηκαν σε ανταγωνισμό, καθώς οι ανερχόμενες καθε φορά κοινωνικές κατηγορίες, με την προϋπόθεση των εγγυήσεων διεκπεραίωσης της φορολογικής διαδικασίας, διείσδυναν στο μηχανισμό της άσκησης της πολιτικής εξουσίας, στην κοινότητα. Εδώ

επισυνάφθηκαν τα ιδρύματα και εντάχθηκαν, συμπαράσύροντας και υιοθετώντας το πνεύμα του διαφωτισμού στο πνεύμα της οθωμανικής πρόνοιας. Επομένως ήταν σύμφυτη με την οικονομική δυναμική των υποτελών της αυτοκρατορίας και νομιμοποιήθηκε ακολουθώντας τη γραμμή της εξέλιξης, της οικονομικής ανάπτυξης και της οθωμανικής οικονομικής κρίσης. Και τα δύο αυτά δεδομένα εμπίπτουν στην περίοδο της ανάπτυξης του εμπορικού καπιταλισμού, την πρώτη φάση της λειτουργίας του καπιταλισμού στη Μεσόγειο, κατά την απαρχή της δυτικής εκβιομηχάνισης αφενός και της εκβιοτέχνισης του πληθυσμού της βαλκανικής και της Ελλάδας, αφετέρου. Η κοινότητα της παραδοσιακής κοινωνίας της τουρκοκρατίας αποτέλεσε μέρος του διοικητικού μηχανισμού του κράτους. Αλλά εγγράφεται στη συνείδησή μας ως θεσμός που περιέχει το ειδικό βάρος και τη μείζονα κοινωνική σημασία του κοινωνικού ρόλου σε αντίθεση με τον πραγματικό οικονομικό ρόλο που είχε, δεδομένου ότι λειτούργησε ως οργανισμός διεκπεραίωσης της κρατικής φορολογίας. Αν το κοινωνικό εκτόπισμα της κοινότητας καταλαμβάνει το σημαντικότερο μέρος στη συνείδησή μας είναι γιατί στο πεδίο των μικρών και μεγάλων πληθυσμικών κέντρων η διάσταση των αρχόντων, σύμφωνα με τις ιστορικές μαρτυρίες είχε μια αυξητική πορεία δύναμης, αντίστοιχη με την ενισχυτική τάση του ρόλου της στην εκμίσθωση της φορολογίας. Αντί η κοινότητα να λειτουργεί υπέρ των κατοίκων είχε τεθεί στην υπηρεσία των μαλικιανέ για να υποβαστάξει την οθωμανική οικονομία. Ενισχυμένος διττά ο ρόλος της υπέρ του κράτους. Η διεκπεραίωση της φορολογίας στο οικονομικό επίπεδο και η υπόθαλψη της οικονομικής αδυναμίας συντηρούσε το σύστημα στην κρίση του και απομάκρυνε τον κίνδυνο της σύγκρουσης, δρώντας πάντα σύμφωνα με τις οθωμανικές μεθόδους και πρακτικές, αυτές που συνοπτικά θα εντάσσαμε στη συντεχνιακή οργάνωση και στο φορολογικό μηχανισμό.

Η κοινοτική δομή λειτούργησε υπέρ του οθωμανικού συστήματος φορολογικά, γιατί απέδιδε προκαταβολικά την εκμίσθωση, αποβαίνοντας "δανειστής" του κράτους. Η συνολική της δράση επομένως δεν ερχόταν σε αντίθεση με το σύστημα, αλλά ως αρωγός στην κρίση της αυτοκρατορίας: κατά της κρίσης, αλλά υπέρ της αναπαραγωγής του συστήματος, πράγμα που μεταφράστηκε και λειτούργησε ως οπισθοδρόμηση. Η έννοια του δανεισμού και των τόκων συναινούσε προς αυτή την κατεύθυνση. Αλλωστε έπληττε τους ανθρώπους της κοινότητας. Η παραδοσιακή ρύθμιση εκμίσθωσης της φορολογίας ενταγμένη στη βασική οθωμανική λογική, δημιούργησε μεγάλη εξάρτηση ανάμεσα στα στρώματα της κοινωνίας των υποδούλων, στη βάση του πλούτου των ανθρώπων που είχαν ήδη περάσει στην έννοια της οικονομίας, χωρίς να μπορούν να την εφαρμόσουν με οικονομικές προοπτικές. Η συμμετοχή στην οθωμανική κοινότητα των διαχειριστών της φορολογίας δεν εμπεριείχε μοντέρνα οικονομική λογική παρά στο βαθμό που εισήλθε στις συναλλαγές το χρήμα: Η έννοια του χρέους, των δανειστών και της αποφτώχυνσης είχαν σχηματιστεί. Και εδώ ας θυμηθούμε ότι οι διεκδικήσεις, παραδοσιακές και αυτές, εκ μέρους των χαμηλών στρωμάτων είχαν την έννοια της αντίθεσης ενώ δεν εκδηλώθηκαν παρά ως ανάγκη προστατευτισμού και υποχρέωση παροχής υπηρεσιών προς τους ανθρώπους της κοινότητας. Τα λόγια του Μπωντέλ: "ναι πρόκειται για πάλη των τάξεων αν πρόκειται για την απάλειψη αυτής της μεγάλης κοινωνικής ανισότητας", μας βρίσκουν σύμφωνους, ως προς το δεδομένο της διπλής παρουσίας κατακτητών/κατακτημένων ενώ δεν έχουν ακόμα επαναστατική ισχύ για τον πληθυσμό της κοινότητας.

Η πολιτική διάσταση

Οι εσωτερικές συγκρούσεις της κοινότητας μας έδωσαν το χάρτη της ανισότητας, των διεκδικήσεων, των προνομιακών σχημάτων και της παραδοσιακής μορφής πάλης, είτε σαν εξέγερση, είτε σαν ληστρική κίνηση και διαπάλη για τα συμφέροντα των ομάδων, για τα δικαιώματα στη διοίκηση, για την κατάργηση της ανισότητας. Η αδυναμία των πληθυσμών να ανταποκριθούν στην προϋούσα οθωμανική κρίση ωθούσε στην σύμβαση με το κράτος, στην υπαγωγή στην προστασία των ισχυρών και στην αντιμετώπιση των ληστρικών επιχειρήσεων με αντίστοιχες δικές τους. Η συνέχεια της αγροτοκτηνοτροφικής σύγκρουσης αργότερα υποχώρησε υπέρ μιας διεκδίκησης που γενικεύτηκε σε εθνικό επίπεδο και κορυφώθηκε στην ελληνική επανάσταση του '21. Τον Αγώνα τον προετοίμασαν οι επαναστατικές και νεωτερικές ιδέες που ξεπήδησαν από το δυτικοευρωπαϊκό διαφωτισμό και τη Γαλλική επανάσταση. Είχαν όμως αμφίδρομη κίνηση ακριβώς γιατί έπρεπε να αναιρεθεί ή να προκαλέσει τη ρήξη με την οθωμανική λογική και το θεσμικό πλαίσιο.

Η επαναστατική σκέψη ως ιδεολογία των υπόδουλων ξεκινούσε από τη συνείδηση της κοινωνικής ανισότητας που αντανakλούσε την οικονομική κρίση της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία με τη σειρά της είχε βαρείες επιπτώσεις πάνω στους πληθυσμούς. Η σκλήρυνση των φορολογικών μέτρων και η εξέλιξη από το τιμάριο στο τσιφλίκι, που στο κοινωνικό επίπεδο μεταφράστηκε σε σκληρές τσιφλικικές σχέσεις εξάρτησης, ενίσχυε τη συνείδηση της διαστρωμάτωσης και προς τις δύο κατευθύνσεις, προς τη μεριά των πλουσίων και προς τη μεριά των φτωχών. Και εδώ επίσης, η αντίθεση προς το παλιό σύστημα της συντεχνιακής λογικής και της κοινωνικής ακινησίας δεν μπορούσε να εφαρμόσει κανένα μέτρο κοινωνικής ρήξης, ώστε να αντικατασταθεί

και το σύστημα αξιών που είχε προκύψει από την εφοραμογή του οθωμανικού συστήματος. Το παραδοσιακό μοντέλο της κοινωνίας που η παραγωγική διαδικασία της αυτοκατανάλωσης έθετε το κέντρο βάρους της στη διευρυμένη οικογένεια και οι οθωμανικοί θεσμοί προσαρτούσαν τη φορολογική λειτουργία στην κοινότητα, περιείχε τις εγγενείς δυνατότητες ή τις εγγενείς αντιστάσεις για τη δημιουργία της εθνικής συνείδησης και της πολιτικής συμπεριφοράς των ανθρώπων της. Ακόμα, αυτή η πολιτική συνείδηση που ταυτίστηκε με την εθνική απελευθέρωση και την οικονομική αποδέσμευση από τον οθωμανικό κορμό δημιουργήθηκε με τρόπους παραδοσιακούς ή προωθήθηκε μέσα από τη ρήξη της με τους οργανισμούς και τους φορείς που για αιώνες αποτέλεσαν το πλαίσιο της παραδοσιακής συμπεριφοράς και της ζωής τους.

Η κοινοτική και συνολική αντιμετώπιση των οικονομικών υποχρεώσεων και λειτουργιών διαιωνίζει και αναπαρήγε το σύστημα των ισορροπιών, ενώ πρόβαλλε τις αξίες του σεβασμού και της ευπρέπειας. Επομένως, εγκλωβισμένη στις αρχές του συστήματος επαναλάμβανε το ίδιο και δύσκολα καινοτομούσε ως προς τις διαδικασίες διεκπεραίωσης. Εγγύηση για την αναπαραγωγή αυτή αποτελούσε ο πλούτος των ανθρώπων που είχε εισέλθει στην κοινότητα. Έτσι αυτό που εξασφάλιζε την επιβίωσή τους καθήλωνε τη δράση τους στην παράδοση, ταυτόχρονα, μέσα στο πλέγμα των βακουφιών, των τσιφλικιών, της εκκλησίας και των αρχόντων. Η διαδικασία σχηματισμού αυτού του τύπου της κοινοτικής εξουσίας ενίσχυσε τη δύναμη της παράδοσης, ενώ προωθούσε την κοινωνική ανισότητα και την κοινωνική διάκριση, που με τη σειρά τους αναπαρήγαν την κοινωνική κριτική και τις νοοτροπίες της συντήρησης: ό,τι έπρεπε να αναιρεθεί με την αποδέσμευση των ανθρώπων από το οθωμανικό σύστημα.

Η φτώχεια, εντεινόμενη στο κοινωνικό επίπεδο, προκαλούσε φαινόμενα μετακίνησης, ένα από τα οποία είναι η αγροτική έξοδος, αντίστοιχη με την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης, στο τέλος του 19 αι. Αλλά και αυτός ο μηχανισμός σχηματισμού μοντέρνας δύναμης εργασίας λίγο απέδωσε, καθώς μικρός αριθμός από αυτούς μετατράπηκε σε εργατική δύναμη. Ο πληθυσμός διακινήθηκε με την ίδια συνείδηση της μετανάστευσης και δύσκολα ενσωματώθηκε στο δυναμικό του αρχόμενου εργοστασίου, διαθέτοντας οικονομική σκέψη. Αυτή η τελευταία παρέμενε προνόμιο των ελλήνων της διασποράς.

Η φτώχεια και η διάσπαρτη βιοτεχνία εμπόδιζαν την απόκτηση μιας διαφορετικής συνείδησης και τη δημιουργία ενός οικονομικού κριτηρίου, τόσο προωθημένου ώστε να αναιρέσει συνολικά την υπάρχουσα πραγματικότητα.

Η αυτάρκεια για την οποία θα μας μιλήσει αργότερα ο Καραβίδας είναι υπόθεση της ανελαστικότητας των θεσμών που αναπαρήγαν το σύστημα, ενώ οι νοοτροπίες σταθεροποιήθηκαν και ενισχύθηκαν ώστε να γίνονται ακόμα ανελαστικότερες ως συμπεριφορές και στάσεις. Έτσι, αν επιχειρήθηκε η αναβίωση της κοινότητας, η σύλληψή της στηρίχτηκε στην έννοια της συλλογικότητας, για να φανεί ότι αυτή η συλλογικότητα είχε μια ιδιάζουσα απόχρωση, αυτή της συλλογικής πράξης, αλλά όχι της συλλογικής απόφασης. Είναι φανερό ότι υπάρχει ανάμεσά τους η απόσταση ανάμεσα στη βούληση του πληθυσμού και στο δικαίωμα των πλουσίων αρχόντων της κοινότητας να διευθετούν τις συνολικές υποθέσεις. Η κοινωνική αντίθεση αναιρέθηκε μόνο με εταιρικές διαδικασίες άλλου τύπου, όταν προωθήθηκε η ιδέα της αποδέσμευσης από τον οργανισμό της αυτοκρατορίας και της δημιουργίας εθνικού κράτους, όταν ήλθε στο

προσκήνιο των ανθρώπων της κοινότητας το ζήτημα της πολιτικής συνείδησης και αντιμετώπισης.

Η οικονομία

Αναφέρθηκε ήδη ότι η ανάπτυξη της ελληνικής κοινότητας εγγράφηκε στον τομέα της οικονομίας, δηλαδή στον τομέα του εμπορίου και των σχέσεων ιδιοκτησίας και γενικότερα των αγροτικών σχέσεων όπως και στον τομέα της πνευματικής ανάπτυξης.

Από τη μεριά της ανάπτυξης της οικονομίας του ελληνικού και εξωελλαδικού χώρου παρατηρούμε ότι μέχρι το τέλος της τουρκοκρατίας η κοινοτική εξουσία και ο κοινοτικός πληθυσμός που έμενε στους κόλπους της δεν ξεπερνούσε το όριο της περιφερειακής αντανάκλασης όσων λειτουργούσαν μακριά από την ύπαιθρο και από την πόλη, στο εξωτερικό. Τα μέλη της κοινωνίας που εξήλθαν από τα οθωμανικά σύνορα πήραν μέρος ως έμποροι στη λειτουργία της μεσογειακής οικονομίας της εποχής, που διήνυε το στάδιο του εμπορικού καπιταλισμού και συνέχιζε ως εκβιομηχάνιση. Εδώ οι έλληνες έμποροι, μαζί με τους άλλους οθωμανούς υπηκόους, μέσω της γνωστής διαδικασίας της συμμετοχής στο εμπόριο και της εξέλιξης των μεταφορέων σε τραπεζίτες και εξουσία, σύμφωνα με την εκτίμηση του Stojanovitch, απέβησαν φορείς των επαναστατικών ιδεών ως προς τον τομέα της αποδέσμευσης από τον οθωμανικό κορμό και της υπέρβασης του συντεχνιακού συστήματος. Και αυτό το σημείο αποτέλεσε και αιχμή ανάπτυξης σε αντίθεση με το επόμενο βήμα της εκβιομηχάνισης που δεν απέκτησε διαστάσεις ανάπτυξης στον ελληνικό χώρο, παρά μόνο μετά την επανάσταση και σε μικρό βαθμό: η ελληνική βιομηχανία εμφανίστηκε στην πόλη, καθυστερημένα (τον 20 αι.). [Παρενθετικά εδώ

μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι αντίθετα, κατά το 18 αι. και το 19 αι. αναπτύχτηκε βιοτεχνία "διάσπαρτη", στην ύπαιθρο κυρίως, ως συμπληρωματική εργασία παρά ως ανάπτυξη, εκφράζοντας τη γεωγραφική εκδοχή της συνοψισμένης στην "εκβιοτέχνιση" του πληθυσμού, στον αντίποδα της εκβιομηχάνισης. Ο κοινωνικός μετασχηματισμός αντανakλούσε αυτή την εκβιοτέχνιση του πληθυσμού. Η απόσταση ανάμεσα στην αυτοκατανάλωση και στη λειτουργία της αγοράς είναι η μετάβαση της οικονομίας προς την ολοκλήρωση, για να διαπιστώσουμε ότι αυτή η οικονομία δεν ολοκληρώθηκε ποτέ. Από τη μεριά των εμπόρων τεκμηριώνεται ότι η διαδρομή της οθωμανικής οικονομίας έδωσε μια "ανολοκλήρωτη" οικονομία, στα πλαίσια μιας υποθετικής ανάπτυξης. Οι άνθρωποι που έγιναν μεταφορείς και έμποροι στην ακτίνα του μεσογειακού εμπορίου εγκαταστάθηκαν στο εξωτερικό, ωθώντας ως εκεί τα γεωγραφικά σύνορα της κοινότητας. Τι ήταν αυτή η διαφορετική οικονομία για τους πληθυσμούς του τόπου; Ήταν κυρίως η διαλεκτική ανάμεσα στις συνθήκες της προϋπάρχουσας υποδομής και τις επιρροές που διασάλευε τις παλιές ισορροπίες και γεννούσε τη νέα πραγματικότητα πολύ κοντά στην παράδοση και ωστόσο διαφορετική, για να μας δώσει όλες τις παραμέτρους της "ανολοκλήρωτης" οικονομίας που οφειλόταν στη συντεχνιακή "αγκύλωση" της οικονομικής υποδομής και στην αποικιοκρατική δομή του δυτικού εμπορίου.

Το αίτημα του εκσυγχρονισμού αμέσως σχεδόν μετά το τέλος των κατακτήσεων και από την στιγμή της λειτουργίας του μεσογειακού εμπορίου αποτέλεσε ζήτημα προς λύση, από τη μεριά των κυρίαρχων αλλά και από τη μεριά των υπόδουλων. Εδώ κλήθηκε η ηγετική κατηγορία της κοινότητας, με όλες τις εγγενείς προκαταλήψεις και τις εγγενείς προϋποθέσεις να απαντήσει στο ζήτημα της αποδέσμευσης και της απελευθέρωσης: να παίξει δηλαδή το ρόλο ή του εκσυγχρονιστή, ή

του εξευρωπαϊστή, ή του επαναστατικού οργανισμού και του φορέα των νέων ιδεών της προόδου που αυτή τη στιγμή τεκταίνεται και λειτουργεί στην Ευρώπη και στη βαλκανική. Η κοινότητα μέχρι την επανάσταση δεν μπόρεσε να πάρει τη μορφή ενός συνεταιριστικού σχήματος που θα ξεπερνούσε την αγκύλωση της συντεχνίας και διαίρεση εργασίας δεν διείσδυσε στον αγροτικό χώρο. Ο αγροτικός κόσμος της τουρκοκρατίας το 19 αι. και η μορφή της αγροτικής οικονομίας, ο υψηλός ρόλος της γεωργίας δεν μπόρεσαν να δώσουν το σχήμα του αναπτυξιακού αγροτικού χωριού.

Η ανατροπή της προϋπάρχουσας υλικής βάσης των διαδικασιών εργασίας από τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, αντανακλούσαν τη ρήξη ανάμεσα στο θεσμικό πλαίσιο και την κοινωνία, από μια διαρκώς αυξανόμενη αναντιστοιχία των οικονομιών, αυτής που προϋπήρξε και αυτής που λειτούργησε με τη μορφή και το σχήμα του εμπορικού καπιταλισμού. Η έννοια της κρίσης, της σύγκρουσης, της ρήξης μέχρι την διαμόρφωση μιας νέας πραγματικότητας, αυτής που θα εμφάνιζε πυκνότερα τα σημάδια του νέου συστήματος και θα κατέγραφε τις νέες δομές, μας δίνει το χάρτη της παρακμής, του τέλους, της αρχής ενός άλλου, καθώς και την αφετηρία μιας νέας οικονομικής λογικής: η οποία θα είχε ως συνέπεια τη δημιουργία μιας νέας κοινωνικής πρακτικής.

Η μετάβαση από τον ένα τρόπο στον άλλο, προϋπέθετε την καταστροφή της υλικής βάσης που κληρονομήθηκε από το πρώτο στο δεύτερο. Αλλά αυτή η βάση δεν ήταν δυνατόν να καταστραφεί, καθώς οι μηχανισμοί της εξαφάνισης ενός συστήματος δεν είναι δυνατοί μέσα στα πλαίσια των αντιστάσεων και των νοοτροπιών, ακόμα περισσότερο όταν βρίσκονται σε απόσταση από τα κέντρα στα οποία συντελείται η μεταβολή. Η έννοια της μετάβασης στην περίοδο της οθωμανικής

κυριαρχίας έγινε εμφανής στην έννοια της κοινότητας, σε επίπεδο διοίκησης, οικονομίας και κοινωνίας. Εδώ μπορούμε να σταθούμε περισσότερο για να δούμε τις απόπειρες της ανάπτυξης που εμφανίστηκαν είτε με την τάση προς την εκβιομηχάνιση είτε με την τάση προς τον συνδικαλισμό και την οργάνωση των εργατών της βιοτεχνίας, όπως στη Σύρο, στην Πάτρα, στην Αθήνα, στο τέλος του 19 αι. Η βιοτεχνική κοινωνία μέσα στην "economie-monde" κράτησε τη δομή της σύμφωνα με την κληρονομιά της παράδοσης.

Ωστόσο, οι νοοτροπίες, αυτές "οι φυλακές της μεγάλης διάρκειας", εγκλώβισαν συμπεριφορές παλιότερες και συγκράτησαν στον ιστό τους την έννοια της παράδοσης, συντηρώντας έτσι το παλιό μέσα στο καινούριο και αποδεσμεύοντας ταυτόχρονα το ανθρώπινο δυναμικό προς νέους προσανατολισμούς, όπως είναι αυτός του καπιταλισμού. Σύμφωνα με την αντίληψη της μεγάλης διάρκειας, νοοτροπίες και αντιστάσεις ανταποκρίνονται στις θεσμικές ρυθμίσεις που καθορίζουν την οργάνωση της παραγωγής. Αυτές, στο βαθμό που θα αναιρέσουν την παραδοσιακή λογική μπορούν να είναι προοδευτικές. Ανάμεσα στην πρόοδο και την καθυστέρηση, οι οθωμανικές κληρονομίες της ακινησίας αν έστειλαν την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό.

Ετσι από τον έναν οικονομικό και κοινωνικό σχηματισμό στον άλλο, στη διαδικασία του μετασχηματισμού τους, υπήρχαν οι δυνάμεις αυτές που ενέμεναν στο σύστημα του παρελθόντος και αυτές που ανήκαν στο παρόν και στο μέλλον.

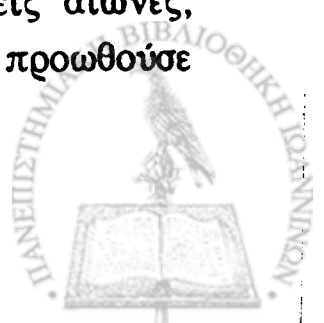
Στην "κοινοτική" πραγματικότητα των αρχόντων είναι εμφανείς οι διαρκείς αντιστάσεις και οι αργοί μετασχηματισμοί. Στην προβολή της μεγάλης διάρκειας αντιλαμβανόμαστε ότι εκεί όπου συντηρήθηκε η κοινοτική δομή με πολιτιστικά μέσα συντηρήθηκαν οι

τρόποι και οι συμπεριφορές της παράδοσης: σχεδόν ανυπαρξία πολιτικής συνείδησης σε αντίθεση προς το βάρος μιας κληρονομημένης εμμονής στην παράδοση. Η παράδοση ευνοούσε τους ανθρώπους του πλούτου, ενώ η πολιτικοποίηση αργούσε να έρθει και στην πόλη και στην ύπαιθρο. Η κυρίαρχη οικονομικά ομάδα έδινε τον τόνο της ιδεολογίας και προς τα εκεί έτειναν ή προς τα εκεί αντιστάθηκαν οι πληθυσμοί που τους ακολουθούσαν. Η δημιουργία πολιτικής συνείδησης, η ισχύς της ιδεολογίας ως διαδικασίας και πρακτικής, ανάγεται περισσότερο στο 19 αι.

Οι ιστορικές συνθήκες και οι όροι που συντήρησαν τις παραδοσιακές δομές και υπαγόρευαν τις οικονομικές και κυρίως τις κοινωνικές συμπεριφορές, άρχισαν να διαφοροποιούνται από τις επιδράσεις νέων συγκυριακών επιρροών και παρεμβάσεων, όπως αυτές που προκλήθηκαν από την εμφάνιση του καπιταλισμού και τη λειτουργία του εμπορίου στο μεσογειακό κόσμο. Τις επιδράσεις αυτές που αναφάνηκαν κατά την επαφή της οθωμανικής αυτοκρατορίας με την Δύση και προκάλεσαν αναταραχή στον παραδοσιακό κόσμο, στις υπάρχουσες οικονομικές συμπεριφορές της αυτοκατανάλωσης και προώθησαν τις λειτουργίες της οικονομίας της αγοράς, ενώ ταυτόχρονα συνέβαλαν στο σχηματισμό μιας κοινωνικής δομής στη βάση αυτής της οικονομίας. Η οθωμανική πραγματικότητα έχει το λόγο της μέσα σ' αυτή τη διαδικασία μετασχηματισμού, καθώς αντιστέκεται ως σύστημα διοικητικό, οικονομικό, κοινωνικό, στις προκλήσεις του καπιταλισμού, στη λογική της επιτάχυνσης και της διεύρυνσής, που αναιρεί την πρακτική της ακινησίας και της αυτοκατανάλωσης.

Η εμπορική διαδικασία που ταυτίστηκε με τη φάση του μετασχηματισμού της κοινωνίας και λειτούργησε τρεις αιώνες, προκάλεσε την ατόνηση των παραδοσιακών δομών, καθώς προωθούσε

τη συμμετοχή των υπηκόων της στην παγκόσμια οικονομία και παρήγε στο κοινωνικό επίπεδο νέα στρώματα που συγκατένευαν στην πρόκληση του μετασχηματισμού και επιτάχυναν τις διαδικασίες της μετάβασης. Η κρίση δημιουργήθηκε στο σημείο της αντίφασης του θεσμικού πλαισίου με τα αιτήματα της κοινωνίας ενώ παρατηρήθηκε κοινωνική σύγκρουση, δηλαδή σύγκρουση σε επίπεδο εξουσίας που απέρρεε από τις παραγωγικές σχέσεις και σύγκρουση σε επίπεδο συστήματος που απέρρεε από τις αντιφάσεις ανάμεσα στους θεσμούς ιδιοκτησίας και στις παραγωγικές δυνάμεις. Η συνοχή του συστήματος στο οθωμανικό κράτος είχε αρχίσει να διαβρώνεται από την αναντιστοιχία των θεσμών με την προϊούσα ανάπτυξη, που έπαιρνε τη μορφή του εκσυγχρονισμού με την λειτουργία του τανζιμάτ (1839) του Χάτι Χουμαγιούν (1856), στο επίπεδο των κατακτητών οθωμανών, της εκβιομηχάνισης, στο επίπεδο των υπόδουλων.

η ιδιοκτησία

Ενα πεδίο στο οποίο η κοινωνική σύγκρουση εμφανίστηκε πραγματική ήταν αυτή της ιδιοκτησίας, ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και ήταν εμφανής ακόμα στο επίπεδο του συστήματος καθώς υπήρχε δυσαρμονία ανάμεσα στους υπάρχοντες θεσμούς και την διαρκή πρόκληση της ανάπτυξης της τεχνολογίας και της εξέλιξης του τρόπου παραγωγής, λέει ο Stojanovich. Η φορολογία που ανταποκρινόταν στις υλικές ανάγκες της αυτοκαταναλωτικής οθωμανικής κοινωνίας, έφερε σε αντίθεση τελικά την ανάγκη της συγκέντρωσης των εξουσιών στα χέρια των οθωμανών υπαλλήλων, με την τάση της φεουδαλοποίησης των σχέσεων. Στη βάση αυτής της αλληλεξάρτησης δημιουργήθηκε αναντιστοιχία, κάθε φορά που μειώθηκε ή αυξήθηκε η φορολογία: διαφοροποιούσε τις σχέσεις εξουσίας. Με την έννοια αυτή,

όταν στο μηχανισμό εισήλθαν τα άτομα της κοινότητας του υπόδουλου πληθυσμού,δημιουργήθηκε η διττή αντίθεση,πρώτα στο επίπεδο των κυρίαρχων - κυριαρχούμενων και έπειτα στο επίπεδο των υπόδουλων.

Στα πλαίσια της οικονομίας της αυτοκατανάλωσης η σύγκρουση που εμφανίστηκε στο επίπεδο του συστήματος, επιχειρήθηκε να λυθεί με τον εκσυγχρονισμό και τη μεταρρύθμιση του τιμαριωτικού-γαιοκτητικού συστήματος και τη μετατροπή του σε εμπορευματικό σύστημα γαιοκτητικό. Αλλά αυτό προκάλεσε και τη μεγαλύτερη δομική κρίση. Γιατί η εμπορευματική μεγάλη ιδιοκτησία, το τσιφλίκι, εμπεριείχε την νέα οικονομική συμπεριφορά για την οποία δεν ήταν έτοιμο το κράτος. Έτσι η σύγκρουση σημειώθηκε και στο κοινωνικό επίπεδο. Η αλλαγή του τιμαριωτικού συστήματος πέτυχε εν μέρει αλλά οι αλλαγές που απαιτούσε η μετάβαση από την τιμαριωτική γή στη μεγάλη ιδιοκτησία προκάλεσε μακροχρόνια δομική κρίση, με βραχυπρόθεσμες κοινωνικές εντάσεις,εξεγέρσεις ή διεκδικήσεις,που εντεινόταν όταν προχωρούσε η μεγάλη εμπορευματική γαιοκτησία, ενώ ταυτόχρονα το οθωμανικό κράτος έπρεπε να δώσει λύσεις σύμφωνα με την αρχική θεσμική λογική για τις μορφές αυτής της γαιοκτησίας.

Η δυναμική της οικονομίας στις συνθήκες του οθωμανικού τρόπου οργάνωσης της παραγωγής και γενικότερα στις κοινωνικές συνθήκες της οθωμανικής κυριαρχίας ωθούσε προς το τσιφλίκι που αποτελούσε την απαρχή της οργάνωσης της αγροτικής ιδιοκτησίας και στο επίπεδο του κυρίαρχου στρώματος και του χριστιανικού που αντικατέστησε αυτό το στρώμα, ενώ ταυτόχρονα δημιουργήθηκε το στρώμα των κολίγων,αυτονόητο συμπλήρωμα του προηγούμενου. Αυτή την ανισότητα και το συσχετισμό ανέτρεψε η ελληνική επανάσταση και οδήγησε στην πλήρη ιδιοκτησία, όχι μόνο με το ηγεμονικό κοινωνικό

στρώμα που είχε διαμορφωθεί τελευταία, ή εκείνο που προέκυψε από από τον αγώνα της ανεξαρτησίας αλλά κυρίως από τους άμεσους παραγωγούς, εκείνους ακριβώς που οι συνθήκες της οθωμανικής κυριαρχίας ωθούσαν προς την κολιγοποίηση. Αλλωστε, αυτό φαίνεται καθαρότερα αν παρακολουθήσουμε την εξέλιξη του τιμαριωτισμού από την αρχή μέχρι το τέλος, καθώς και την "αρχική Ελλάδα" με τις προσαρτημένες αργότερα περιοχές. Εδώ διαφαίνεται η καθυστέρηση των επαναστατικών λύσεων και ο απόηχος των ρυθμίσεων του ελληνικού κράτους.

Ενώ στην Ελλάδα των πρώτων συνόρων όλες οι διαδικασίες, οικονομικές, πολιτικές, κοινωνικές, οδηγούσαν στην εγκαθίδρυση σχέσεων πλήρους ιδιοκτησίας στο επίπεδο των άμεσων παραγωγών, στην υπόλοιπη επικράτεια εξακολουθούσαν να εξελίσσονται προς την κατεύθυνση της τσιφλικοποίησης, έτσι ώστε να αποκτά η ελληνική κοινωνία ένα πρόσθετο πρόβλημα, το ζήτημα των τσιφλικιών. Τελικά, ο αγροτικός κλήρος πήρε μικρές διατάσεις, αντίστοιχες προς την οικογενειακή εμβέλεια, ιας και η οικογένεια ήταν η μονάδα παραγωγής. Μαζί με το χαμηλό τεχνολογικό επίπεδο και την ανύπαρκτη εκμηχάνιση της γεωργίας, ο αγροτικός κλήρος συρρικνώνεται διαρκώς, ενώ θα μπορούσε να διατεθούν οι ακαλλιέργητες γαίες για μεγαλύτερη αγροτική εκμετάλλευση. Αυτό γιατί δεν έγινε κατανομή της εθνικής γής, πράγμα που φαινομενικά δείχνει πως καλώς επράχθη. Αυτή την εποχή ο αγρότης συμπεριφέρεται ως ιδιοκτήτης της γής, ενώ δεν παρεμβάλλονται μεγαλοϊδιοκτήτες. Το αστικό κράτος εδώ εμπόδισε τη δημιουργία μεγαλοϊδιοκτητών (όπως έγινε στη δύση. Δεν ήταν ευνοϊκό το πλαίσιο για μια "φεουδαρχική οπισθοδρόμηση", ενώ οργανώθηκαν οι καλλιέργειες προς την κατεύθυνση της εμπορευματικής παραγωγής, με εντατικές καλλιέργειες, μικρών παραδοσιακών μονάδων. Πράγμα που

άφησε ελεύθερο το πεδίο της δράσης του εμπορίου και σε όλα τα ταξικά συμφέροντα που απέρρεαν από αυτό πράγμα που ενίσχυσε τον μικροαστικό χαρακτήρα της νεοελληνικής κοινωνίας, που δεν απέκτησε προλεταριάτο στις πόλεις, ούτε μεγάλη γαιοκτησία. Μόνο μετά τα μέσα του 19 αι. το κεφάλαιο του εξωτερικού εισήλθε στην Ελλάδα, θέτοντας το ζήτημα της αναδιάρθρωσης του ελληνικού εμπορικού κεφαλαίου. Το ζήτημα του χαμηλού επιπέδου συσσώρευσης κεφαλαίου στην οθωμανική οικονομία αντανακλά τη χίμαιρα της κοινωνικής αλλαγής χωρίς κοινωνική ρήξη, λόγω του πατερναλισμού στην οθωμανική οικονομία και των μικρών βημάτων των εθνικών βαλκανικών οικονομιών. Έτσι, ενώ στο οικονομικό επίπεδο η κοινότητα δεν σημείωσε ή δεν συνέβαλε στον εκσυγχρονισμό της κοινωνίας, υπήρξαν τομείς του παραδοσιακού κόσμου που ενισχύθηκαν, όπως ο κοινωνικός και ο πνευματικός.

Από τη μεριά των γαιών και της ιδιοκτησίας της κοινότητας, το καθεστώς τους δεν μπόρεσε να ανατραπεί από την οργάνωση του αγροτικού χώρου, ούτε κατά την επανάσταση. Από τότε αδράνησε η κοινότητα, γιατί έχασε το φορολογικό ρόλο και αποτέλεσε σχήμα διοίκησης και εξουσίας χωρίς οικονομικές δικαιοδοσίες και χωρίς δυνάμεις και εμβέλεια παρέμβασης στην εθνική οικονομία. Ενώ στην οθωμανική εποχή συνέβαλλε στον οθωμανικό κρατικό μηχανισμό της οικονομίας αποκτώντας και κοινωνικές διαστάσεις και εκτελώντας πολιτικές παρεμβάσεις. Η ελληνική οργάνωση του αγροτικού χώρου ώφειλε να αναιρέσει την οικονομική λογική των κοινοτικών αρχόντων, να επιβάλλει την οικονομική λογική του εκσυγχρονισμένου ελληνικού κράτους. "Από την άλλη μεριά" οι προσπάθειες αυτές του οθωμανικού κράτους για τον εκσυγχρονισμό εκμηδένιζαν τις επιπτώσεις της ελληνικής επανάστασης, στην πράξη, από την άποψη των πολιτικών αναγκών του καπιταλισμού. Χάρη σε αυτές τις μεταρρυθμίσεις

διαμορφωνόταν αυτή τη στιγμή μια νέα "ελληνο-οθωμανική" αστική τάξη, που δίπλα στα ορθόδοξα χαρακτηριστικά της και τις ελληνικές της βλέψεις αποκτούσε τώρα οθωμανική κρατική υπηκοότητα, μέσα από την οποία ανοιγόταν καινούριες προοπτικές, αλλά φυσικά και καινούριες αντιφάσεις. Οι νέοι οικονομικοί προσανατολισμοί που προέκυπταν από τις πολιτικές μεταρρυθμίσεις χαρακτηριζόταν ουσιαστικά από την ελευθερία δράσης και τα προνόμια που όλο το 19 αι. παραχωρούνταν στο ξένο κεφάλαιο. Η κατάσταση αυτή, χωρίς να είναι εντελώς νέα για την οθωμανική αυτοκρατορία έπαιρνε τώρα πολύ πιο σημαντικές διαστάσεις και ευνοούσε με απροσδόκητο τρόπο τουλάχιστον βραχυχρόνια, τους έλληνες, κεφαλαιούχους, που τώρα καλούνταν να παίξουν το ρόλο του ενδιάμεσου, του μεταπράτη ανάμεσα στην οθωμανική οικονομία και το ξένο κεφάλαιο".

Στις συνθήκες αυτές και ως τις τελευταίες δεκαετίες του 19 αι. η διεκδίκηση ενός εθνικού κράτους τόσο από τη μεριά των ελλήνων της αυτοκρατορίας όσο και από αυτούς της ελεύθερης Ελλάδας, εκφυλίστηκε σε ένα κίνημα χωρίς καμιά συνοχή που δεν κατάφερε να προσδιορίσει ούτε τους αντικειμενικούς στόχους του ούτε τα μέσα της δράσης τους.^{24β}

Η εμφάνιση μέσα στην κοινωνία μιας νέας ευαισθητοποίησης για το "κοινωνικό", δυσδιάκριτης και σε στοιχειώδη μορφή, ταυτίστηκε αρχικά με την έρευνα της πολιτικής ταυτότητας και προχώρησε στην "κρατική αυτονομία του μοντέρνου ελληνισμού".

Η κοινωνική σύγκρουση ανάμεσα στα δύο επίπεδα, αυτό του θεσμικού πλαισίου των υπόδουλων και αυτό των αιτημάτων της κοινωνίας σημειώθηκε. Η κινητοποίηση των κοινωνικών δυνάμεων προκλήθηκε μέσα από τις διαδικασίες της ευρωπαϊκής κρίσης και της επανάστασης και του ευρύτερου πνεύματος του διαφωτισμού και έφερε

τα κοινωνικά στρώματα σε μια συνειδητοποίηση που θα μπορούσαμε να την πούμε πολιτικοποίηση. Η έννοια της πολιτικοποίησης είναι νέα διάσταση στη συνείδηση των ανθρώπων. Η μετάβαση από τη συνείδηση του κοινοτισμού των αρχόντων της παραδοσιακής κοινότητας και κοινωνίας [που συνοψίζεται λόγω της φορολογίας σε συνείδηση υποτελών και λόγω της συντεχνίας σε κατάσταση κοινωνικής ακινησίας], στην πολιτική συνείδηση των ανθρώπων της επανάστασης ταυτίζεται αρχικά με την εθνική ταυτότητα και έπειτα με τη Μεγάλη Ιδέα. Με την έννοια αυτή μπορούμε να πούμε ότι στην ελληνική κοινότητα η πολιτική συνείδηση δεν αποτελεί αίτημα και δεν συνιστά λόγο ύπαρξης, ενώ ταυτίζεται με τη συμμετοχή στο σύστημα της οθωμανικής διοίκησης που συνιστά προκαπιταλιστικό τρόπο οργάνωσης της παραγωγής, δεδομένου ότι και η συντεχνία και η φορολογία, όλη δηλαδή η οικονομική πρακτική στηρίζεται σε μεθόδους που δεν περιέχουν την έννοια της παραγωγικότητας, παρά στο βαθμό που αυτή ανταποκρίνεται στις ρυθμίσεις του κράτους και δεν ανατρέπεται το θεσμικό συντεχνιακό - μονοπωλιακό - πλαίσιο. Καμία κοινότητα δεν μπόρεσε να θεωρήσει απαραίτητο και εφαρμόσιμο το σχηματισμό μιας μεθόδου, μιας κίνησης ανατροπής αυτής της λογικής. Αντίθετα, οι πράξεις της συμμετοχής στην τοπική διοίκηση περιέχονται και είναι σύμφωνες με τη λογική του κράτους.

Ωστόσο εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι οι διεκδικήσεις, οι ανταρσίες, οι εξεγέρσεις και η έξαρση της ληστείας αποτέλεσαν πράξεις αντίθεσης προς το σύστημα, αλλά συντελέστηκαν με μηχανισμούς παραδοσιακούς, που αναδεικνύοντας την κρίση του συστήματος, αλλά όχι και την ετοιμότητα για την ανατροπή του. Η μετάβαση από το τιμάριο στο τσιφλίκι δημιούργησε ένα σύστημα αξιών που ανέδειξαν μια ηρωϊκή ιδεολογία όχι όμως επαναστατική. Οι ληστές π.χ. και η εξέγερση ήταν δυνατότητα επιβίωσης τρόπος στοιχειώδους ζωής για την

εποχή. Η ιδεολογία του επαναστατημένου ανθρώπου δεν ταυτίστηκε ακόμα με αυτή του επαναστάτη. Η επαναστατικότητα του 17 αί. ήταν εξέγερση ατομική ή συλλογική αλλά παραδοσιακή, σχεδόν για την αυτοσυντήρηση, που πολύ απέχει από τη συσσώρευση του πλούτου που την ακολούθησε, το 19 αι. η Επανάσταση.

Η πνευματική διάσταση

Η δομική κρίση του οθωμανικού κράτους και της κοινωνίας του διαπλέκεται με τη νέα ευρωπαϊκή τάξη πραγμάτων στην αρχή του 19 αι. Την εποχή του Διαφωτισμού πύκνωσε η πολιτική σύγκρουση καθώς εμφανίστηκε ένα νέο σύστημα πολιτικών ιδεών που εδώ εμβρυακά ανανέωσε και τον ιδεολογικό εξοπλισμό των ελλήνων. Ανάμεσα στα κύρια σημεία της επιρροής που αναφέρονται στις αιχμές και στους προσανατολισμούς της ελληνικής ιδεολογίας, η σχέση του ελληνισμού με την εποχή του Αληπασά καθώς και η Φιλική Εταιρεία, μετά τις απελευθερωτικές ιδέες του Ρήγα έφερε μια επιτάχυνση και μια πολιτικοποίηση: το πέρασμα από τον ευρύ χώρο του Διαφωτισμού στο χώρο της εξέγερσης. Η πολιτική της προεπαναστατικής Ελλάδας περνούσε από τους άρχοντες - ως "διαφωτισμένος δεσποτισμός" - και ακύρωνε τις προοπτικές της εθνικής ανεξαρτησίας, ενώ η ήπια μεταρρύθμιση που επιβλήθηκε από το χώρο των εμπόρων με το "σύστημα των Ρωμαίων πραγματευτών" το 1806, προωθούσε την ιδέα της οικονομικής αποδέσμευσης. Μαζί με την σεπαρατιστική τάση του Αληπασά, άρχισαν να προωθούνται οι διπλωματικές σχέσεις και να ανάγονται σε σημαντικό παράγοντα και συντελεστή της εξουσίας του. Από αυτό επωφελήθηκαν οι έλληνες στον εταιρισμό τους και στη δική τους επανάσταση.

Μέχρι εδώ μπορούμε να πούμε ότι η εμπειρία του κοινοτισμού έδινε στους Έλληνες τη συνεκτική λειτουργία στο κοινωνικό επίπεδο, ενώ η πολιτική συνείδηση των ανθρώπων περιοριζόταν τότε στα διαχειριστικά καθήκοντα. Λειτουργούσε ως κοινότητα ραγιαδών πλάι ή παράλληλα με την εκκλησία. Η κοινοτική συνειδητοποίηση της υποταγμένης θρησκευτικής ομάδας των ορθοδόξων λειτουργούσε προς την ολοκλήρωση της εθνικής συνειδητοποίησης. Οι κοινωνικές δυνάμεις της ελληνικής εθνότητας οργανώθηκαν σε άλλη βάση, την εποχή της Φιλικής Εταιρείας.

Παράγεται νέα πολιτική σκέψη στο χώρο των διανοουμένων και παράγεται η πολιτική λογική. Η τοπική κοινότητα δεν πήρε μέρος παρά στο μέτρο του δυνατού, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι ο πυρήνας της κοινότητας οργανωμένος στη βάση της διεκπεραίωσης της οθωμανικής φορολογίας βρισκόταν μακριά από τα σημεία όπου τεκταίνονται οι επαναστατικές ή οι αντιθετικές διεργασίες που θα πραγματώσουν τη ρήξη με το οθωμανικό σύστημα. Η κοινότητα αρχίζει να προσεταιρίζεται τη διανόηση, που αποτελεί το συνδετικό κρίκο με τις επαναστατικές κινήσεις. Έτσι επιδέχεται τα μηνύματα και εδώ αρχίζει η διεργασία για την απελευθέρωση.

Η κυκλοφορία της διανόησης που έτεινε να υπερκαλύψει αυτή των εμπορευμάτων, η συλλογική σκέψη που μεταφέρθηκε, μετέφραζε και διέδιδε την κοινή ιδεολογία των κοινωνικών κατηγοριών αυτών που προσδιοριζόταν στα ερύτερα όρια του βιοτεχνικού και του εμπορικού πληθυσμού της εποχής.

Πόσο η επαναστατική δράση των Ελλήνων έφερε τη "μοντερνιτέ", δηλαδή ενέταξε την οικονομία στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής, ή η οικονομία παρέμεινε αγροτική. Η διοίκηση, ως θεσμός

και νοοτροπία, με την παραδοσιακή ακινησία, απορρόφησε τις επαναστατικές κινήσεις, όπως π.χ. στην Ύδρα. Στην πράξη, αυτή η κοινωνική κατηγορία που έχει βγει από το σύστημα του οθωμανικού τιμαριωτισμού, στο οικονομικό επίπεδο, επειδή θεσμικά δεν έχει κατοχυρωθεί, επιχειρούσε τη θεσμοθέτηση αυτού του ίδιου μηχανισμού, της λειτουργίας δηλαδή του γαιοκτητικού καθεστώτος ιδιοκτητικού τύπου, που στο πλαίσιο της κοινότητας εμφάνιζε τα άτομα του εμπορίου να το εφαρμόζουν. Ο τρόπος της αναίρεσης αυτής της παραδοσιακής οθωμανικής λειτουργίας του τιμαριωτικού συστήματος από τη μεριά των υπόδουλων, έχουμε παρατηρήσει ότι επιχειρήθηκε και θεσμικά, αλλά και μέσα από τον εξαναγκασμό και τη διαρκή διεκδίκηση.

Προοίμιον στην ιστορία των ιδεών θα έλεγα το περιεχόμενο αυτής της διαπραγμάτευσης, που έρχεται να υπογραμμίσει τη διάσταση της Κοινότητας ανάμεσα στην οθωμανική πραγματικότητα: στην οικονομική και κοινωνική ιστορία και στην ιστορία των ιδεών. Αν θεωρήσουμε την ελληνική επανάσταση ως το σημείο της τομής ανάμεσα στην παράδοση και την καινούρια εποχή, εύλογα τοποθετούμε το ερώτημα στο επίπεδο της ιδεολογίας που σχηματίστηκε και αντανακλούσε ακριβώς τα δεδομένα της ρήξης του παλιού με το καινούριο.

Σε σχέση λοιπόν με την ιδεολογία που σχηματίστηκε γύρω από την επανάσταση ως ιδεολογία της εθνικής ανεξαρτησίας, η παραδοσιακή κοινότητα αποτέλεσε σχήμα ενταγμένο απολύτως στην οθωμανική λογική. Η συνολική στάση επενεργώντας συνεχίστηκε ως ατομική στάση και αργότερα, στη διάρκεια των χρόνων της απελευθέρωσης και μέχρι σχεδόν τα μέσα του αιώνα μας επιβίωσε ο απόηχος της αρχοντικής κοινότητας. Πολλές από τις συμπεριφορές της

παραδοσιακής κοινότητας τις συναντήσαμε στην ύπαιθρο μέχρι ακόμα τα χρόνια του 1970.

Εξυπακούεται ότι η κοινότητα διήλθε όλες τις κινήσεις εκσυγχρονισμού που επιχείρησε το οθωμανικό κράτος κυρίως κατά το 19 αι. καθώς βίωνε συνολικά τις τάσεις του αιώνα και τις επιρροές τους στις εσωτερικές διεργασίες που αφορούσαν τους πληθυσμούς της. Εδώ παίχτηκε το παιχνίδι της συντήρησης και της προσαρμογής, της προόδου και της ρήξης με το κυρίαρχο σύστημα της παραδοσιακής συντεχνιακής λογικής.

Η πολιτικοποίηση στο πλαίσιο της κοινότητας λοιπόν ήταν αδύνατη με τη σημασία που έχει αποκτήσει αυτή η έννοια, αλλά ενδυναμώθηκε ως συνείδηση ανισότητας που θεωρητικά θα ενίσχυε την ετοιμότητα των ανθρώπων για την υποδοχή των ιδεών που θα ονομάζαμε προοδευτικές, με την μοντέρνα έννοια. Εδώ λοιπόν παρατηρούμε ότι η κοινότητα συνολικά δεν δέχτηκε εύκολα το καινούριο, καθώς επέμεινε στις αρχές της κυρίως εξ αιτίας του ότι αναπαρήγε τις παραδοσιακές αξίες και στο πλαίσιο του νεοελληνικού κράτους. Η αίσθηση του σεβασμού στην παράδοση μέσα στη συναισθηματική διαπλοκή και την οικογενειακή νοοτροπία καθυστέρουσε και ανέστελλε τις μοντέρνες ιδέες και την εφαρμογή τους.

Γενική Βιβλιογραφία

-Annales E.S.C. no 4-5 1972, Famille et Societe :G. Duby, Le Roy
Ladurie, P. Laslet, C. Klapisch, W. Kula, A. Bourgiere, F.

Lautman, J. Dupaquier, P. Bourdieu...

_ Histoire et Sciences sociales 1986 και 1989.

Braudel. F., Μελέτες για την Ιστορία, Μνήμων 1986.

_ La dynamique du capitalisme, ed. Artau 1989.

Cresswell, M., Elements d' Ethnologie. Arman Colin, Paris 1979, v.I-II.

_ Godelier, M., Rationalite et irrationalite en economie, Maspero 1966.

Objet et methode de l' Anthropologie Economique, L' Homme t. V (1965), no 1, p. 32-91.

_ Sur les Societes precapitalistes, Editions sociales; 1970 (Introduction, p. 1-152).

_ Anthropologie Economique, un domaine conteste,

Mouton, 1974.

_ Η θεωρία της Μετάβασης στον Μαρξ, Gutenberg 1987.

_ Μαρξιστικοί Ορίζοντες στην Κοινωνική Ανθρωπολογία, Gutenberg, 1988.

-Ethnologie et Histoire. Forces productives et problemes de transition.

Editions Sociales, Paris 1975.

-Ethnologie generale. Encyclopedie de la Pleiade, Gallimard 1968.

-Histoire de la Famille. Arman Colin, 1986.

-Histoire des techniques. Encyclopedie de la Pleiade, Gallimard, 1978.

-Κυριακίδης, Στ., Ελληνική λαογραφία. Μέρος Α. Μνημεία του λόγου Αθήνα 19221,19652.

-Κυριακίδου-Νέστορος, Αλκης, Η θεωρία της Ελληνικής Λαογραφίας.

Εταιρεία Σπουδών Σχολής Μωραΐτη.

-Le Gof, J., Travail, techniques et artisans dans les systemes de valeurs du Haut Moyen-Age (v-X s.), στο Economia et Storia, Rivista Italiana di storia economica e sociale, Milano, aprile 1961, p. 239-266.

-Leroi - Gourhan, A., Le geste et la parole a) Technique et langage b) La memoire et les rythmes. A. Michel, Paris 1964-65.

_ Evolution et technique, a) L' homme et la parole b) Milieu et technique. A. Michel. Paris 1971-19732 (1943-1945).

-Levi - Strauss, Cl., Anthropologie Structurale. Plon, I 1958, II 1971.

_ Les structures elementaires de la perente. Plon 1974.

-Λουκάτος, Δ., Εισαγωγή στην Ελληνική Λαογραφία, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985.

-Μέγας, Γ., Εισαγωγή εις την Λαογραφίαν. Αθήνα 1967.

-Μερακλής, Μ., Λαογραφικά ζητήματα. Μπούρας 1989.

-Rocher, Guy, Introduction a la sociologie. 2. L' organisation sociale.

ed. Points , 1968.

-Τοπόλσκι, Γιέρζι, Προβλήματα Ιστορίας και Ιστορικής μεθοδολογίας.

Θεμέλιο, 1983.

-Varagnac, A., Les traditions populaires, PUF Que sais-je?

-Vovelle, M., Ideologies et Mentalites. Ed. de la decouverte, Paris 1985.

Wallerstein, Imm., Ο Καπιταλισμός. Gudenberg 1989.

